

37/2

FOLIA HISTORICA BOHEMICA

HISTORICKÝ ÚSTAV
PRAHA 2022

**FOLIA HISTORICA
BOHEMICA**

37

č. 2

Historický ústav
Praha 2022

Redakce:

Jiří MIKULEC (vedoucí redaktor)

Jiří HRBEK (výkonný redaktor)

Redakční rada:

Ivo BARTEČEK, Lenka BOBKOVÁ, Kateřina BOBKOVÁ-VALENTOVÁ,

Václav BŮŽEK, Zdeněk HOJDA, Martin HOLÝ, Tomáš KNOZ,

Antonín KOSTLÁN, Václav LEDVINKA, Eduard MAUR,

Martina ONDO GREČENKOVÁ, Jaroslav PÁNEK, Jiří PEŠEK,

Svatava RAKOVÁ, Tomáš STERNECK, Petr VOREL

International Editorial Board:

Joachim BAHLCKE (Stuttgart), Alessandro CATALANO (Padova),

Marie-Elizabeth DUCREUX (Paris), Henryk GMITEREK (Lublin),

Géza PÁLFFY (Budapešť), James R. PALMITESSA (Kalamazoo),

Karl VOCELKA (Wien)

ISSN 0231-7494 (Print)

ISSN 2788-3205 (On-line)

© Historický ústav AV ČR, v. v. i.

Praha 2022

I
STUDIE

Petr Vorel

OBNOVENÍ FUNKCE PODKOMOŘÍHO KRÁLOVÉ NA POČÁTKU RANÉHO NOVOVĚKU.

Revize příjmů královny Anny Jagellonské z českých královských věnných měst roku 1538

ABSTRACT

The study is based on an up till now unused source containing a revision of incomes received by the Bohemian Queen Anne of Bohemia and Hungary from seven dowry towns in the Kingdom of Bohemia (Chrudim, Hradec Králové, Jaroměř, Vysoké Mýto, Polička, Dvůr Králové, and Mělník). Following the death of the Queen's Vice-Chamberlain Petr Rašín of Rýzmburk († 1537), a thorough control of his incomes and expenses was carried out. The dowry towns were obliged to document – using various sources – changes based on which their obligatory payments to the Queen were lowered compared to the medieval period. Following the revision in 1538, these obligatory payments were adjusted, and their new exact amount was set.

Keywords: Dowry towns – Queen's Vice-Chamberlain – Anne of Bohemia and Hungary – 1538 – Kingdom of Bohemia

Dostatečné finanční zajištění představovalo ve všech dobách základ politické moci panovníka, což platí i pro české dějiny středověku a raného novověku. Zápas o vnitřní finanční zdroje se stal jedním z hlavních témat sporů mezi českou stavovskou obcí a voleným panovníkem i na počátku vlády krále Ferdinanda I.¹⁾ Je to logické, neboť za Jagellonců se v rámci stavovské monarchie výrazně prohloubila převaha stavovské složky v politických i ekonomických strukturách země a pravi-

¹⁾ Josef JANÁČEK, *České dějiny - Doba předbělohorská 1526-1547 I/1*, Praha 1968, s. 59–120; Petr VOREL, *Velké dějiny země Koruny české VII (1526-1618)*, Litomyšl – Praha 2005, s. 134–149.

delné příjmy panovníka byly omezeny na minimum. Počátkem 16. století byla středověká aktiva krále českého, včetně komorních panství, už většinou rozprodána či dlouhodobě zastavena. Královská města přestala být disponibilním panovníkovým majetkem jako v předhusitské době a stala se suverénními právníckými osobami se silnou pozicí na zemském sněmu a rozsáhlým pozemkovým majetkem.²⁾

V prvních letech své vlády v Čechách čelil král Ferdinand I. především akutnímu nebezpečí ze strany Osmanské říše, což odčerpávalo disponibilní zdroje.³⁾ Až po úspěšném odražení tureckých vojsk od bran obléhané Vídně (1529) se v průběhu 30. let 16. století pokoušel obnovit a rozšířit pravidelné příjmy z Království českého, které by nebyly závislé na rozhodnutí zemského sněmu. Většina těchto jeho snah (včetně pokusu o zavedení stálé daně z prodeje) nebyla příliš úspěšná.⁴⁾ Tím více představoval zásadní zlom rok 1547. Tehdy král Ferdinand využil dočasného vítězství habsburských vojsk ve válce v sousední Římsko-německé říši⁵⁾ a pod záminkou potrestání českých stavů, kteří většinově odmítli vypravit vojsko české zemské hotovosti do války v sousedním Německu, provedl jednak rozsáhlé jednorázové majetkové konfiskace, jednak plně podřídil královská města panovnícké kontrole.

Politický vývoj v zemi před rokem 1547 se významně odrážel i na finančním zajištění manželky českého krále. K majetkovému ujistění českých královen, a to jak na průběžné pokrývání jejich potřeb v době trvání manželství, tak v případě odvození, kdy měly české královny-vdovy garantován trvalý příjem i možnost vytvoření a užívání vlastního vdovského sídla, sloužily ve středověku různé zdroje.⁶⁾ Podstatnou část z nich vždy představovala královská města. „Věnnými“ byla tedy některá z českých královských měst ve středověku vždy jen dočasně (stejně jako některá komorní panství či hrady), dokud příslušná královna či královna-vdova užívala své věnné nároky. Pokud tento stav skončil, vracel se „věnný“ majetek zpět do rukou

²⁾ Jaroslav PÁNEK, *Města v politickém systému předbělohorského českého státu*, in: Týž (ed.), *Česká města v 16.–18. století*. Sborník příspěvků z konference v Pardubicích 14. a 15. listopadu 1990, Praha 1991, s. 15–39.

³⁾ Karl OBERLEITNER, *Osterreichs Finanz- und Kriegswesen unter Ferdinand I. von Jahre 1522 bis 1564*, Wien 1859. K situaci koncem 30. let 16. století (ovšem bez přihlídnutí k českému podílu na obraně) zde s. 64–72. Nověji tuto problematiku shrnuje Peter RAUSCHER, *Verwaltungsgeschichte und Finanzgeschichte. Eine Skizze am Beispiel der kaiserlichen Herrschaft (1526–1740)*, in: Michael Hochedlinger – Thomas Winkelbauer (edd.), *Herrschaftsverdichtung, Staatsbildung, Bürokratisierung. Verfassungs-, Verwaltungs- und Behördengeschichte der Frühen Neuzeit*, Wien – München 2010, s. 185–212.

⁴⁾ Václav PEŠÁK, *Dějiny královské české komory od roku 1527 I. Začátky organizace české komory za Ferdinanda I.*, Praha 1930, s. 150–179; P. VOREL, *Velké dějiny VII*, s. 141–143.

⁵⁾ TÝŽ, *Šmalkaldská válka v evropských dějinách (1546–1547)*, Pardubice 2021, s. 369–380.

⁶⁾ Nejnověji tuto problematiku shrnul Zdeněk BERAN, *České královny a královská věnná města v pohusitské době (1436–1526)*, *Mediaevalia Historica Bohemica* 22, 2019, s. 119–150.

krále. Ve středověku tedy neexistoval trvalý status „královského věnného města“, byť některá z královských měst sloužila dlouhodobě k finančnímu zajištění manželek či vdov českého krále, či dokonce jako jejich vdovské sídlo (Hradec Králové a Mělník).

Tato situace se na přelomu středověku a raného novověku zásadně změnila. Po roce 1475 bezmála půl století v Čechách žádná královna nežila a činnosti podkomořího králové nebylo zapotřebí. Skupině sedmi českých měst, nalézajících se s výjimkou Mělníka ve východních Čechách (Hradec Králové, Chrudim, Vysoké Mýto, Mělník, Jaroměř, Dvůr Králové a Polička), které byly věnným majetkem královny Johanky z Rožmitálu († 1475), vdovy po Jiřím z Poděbrad, zůstalo označení „královská věnná města“ i po smrti královny Johanky. Nebyl k tomu ale žádný věcný důvod. Žádná královna ani královna-vdova v zemi nežila a pravomoci podkomořího králové, kterého nadále nebylo zapotřebí, přešly zpět na královského podkomořího. Co se však zásadně změnilo, to byla mocensko-politická situace v zemi.⁷⁾

Od počátku jagellonské doby probíhalo v Čechách velmi intenzivní vymezování role stavů a panovníka v rámci systému stavovské monarchie. Půl století po smrti královny Johanky už královská věnná města nemohla být dočasně užívaným majetkem královny či královny-vdovy, kterým tato mohla disponovat (poměrně časté bylo ve středověku užití zástavního práva), neboť na sklonku doby jagellonské představovala integrální součást politicky aktivního městského stavu. Královna ani král už v raném novověku nemohli královské ani královské věnné město prodat či zastavit. Takto mohli nakládat už jen s přímým majetkem komorním. Nároky panovníka vůči královským městům byly z větší části omezeny jen na přesně určené částky, které byly z královských měst pravidelně placeny. Tento princip byl jasně obsažen v privilegiích, jež tuto skutečnost jednotlivým královským městům potvrzovala nejpozději koncem 15. století. To se týkalo i skupiny sedmi někdejších měst královských věnných, která v tomto ohledu disponovala stejnými právy jako ostatní města královská, a to včetně práva účasti na zemském sněmu.

Vůči „třetímu stavu“, tedy královským městům, zastoupeným na zemském sněmu, už panovník počátkem 16. století majetková dispoziční práva neměl.⁸⁾ V zastoupení krále vybíral pouze královský podkomoří přesně stanovené a pravidelně odváděné peníze (a také další platby, například z vybraných pokut) a fyzicky se účastnil pravidelného obnovování městských rad. U malé skupiny královských měst horních pak v případě analogických úkonů krále zastupoval nejvyšší minc-mistr Království českého.

⁷⁾ Josef PETRÁŇ, *Stavovské království a jeho kultura v Čechách*, in: Týž, *České dějiny ve znamení kultury*. Výbor studií, Pardubice 2010, s. 60–122.

⁸⁾ Tamtéž, s. 95–99.

Královský podkomoří a nejvyšší mincmistr byli od konce 15. století úředníky zemskými (stavovskými) a tudíž i členy zemské vlády, kteří měli i jistý politický vliv. Naproti tomu podkomoří králové byl až do sklonku středověku jen dvorským úředníkem,⁹⁾ formálně jmenovaný královnou jen po tu dobu, kdy ona sama užívala svého věnného majetku. To se na počátku raného novověku zásadně změnilo. Úřad podkomořího králové byl po obnovení na počátku raného novověku už trvale kontinuálně obsazován i v dobách, když v Čechách nežila žádná královna ani královna-vdova.

Jak a kdy konkrétně k této změně došlo, dosud nebylo jasné.¹⁰⁾ Dovolím si proto v rámci této studie upozornit na dosud nevyužité pramenné informace, na základě kterých je možné výše zmíněný proces poměrně přesně rekonstruovat i časově zařadit.

*

Posledními středověkými podkomořími králové, které známe, byli v letech 1460–1468 Vilém Dubánek z Duban a na Čivčích († 1468)¹¹⁾ a po něm v letech 1468–1475 Aleš Berka z Dubé a na Kuřívodech. Úřad podkomořího králové tedy fungoval ještě na počátku vlády Vladislava Jagellonského, kdy na svém vdovském sídle na Mělniku dožívala svá poslední léta Johanka z Rožmitálu, vdova po králi Jiřím.¹²⁾ Za krále Vladislava Jagellonského však žádná z jeho manželek v Čechách nesídlila, resp. za tohoto panovníka nebyl žádný majetek zvlášť vyčleněn jako věnný, tudíž dvorské funkce podkomořího králové nebylo zapotřebí. Příslušné platby, které dřívější věnná města tak jako tak musela odvádět, spravoval stejně jako v případě královských měst královský podkomoří, což byl člen zemské vlády za stav rytířský, stojící v dobové hierarchii podstatně výš než dvorský úředník podkomoří králové, který byl „pouze“ příslušníkem královnina dvora (pokud byl takový dvůr ustaven).¹³⁾

⁹⁾ Obecnější přehled vývoje tohoto úřadu by čtenář marně očekával od publikace se slibným názvem Antonín SCHULZ, *Jich Milostí královen českých urození páni podkomoří a hofrychtěři*, Dvůr Králové 1910. Ve skutečnosti jde o edici listů podkomořího králové, odeslaných městu Dvůr Králové v roce 1561, a pak v letech 1637–1787, uchovávaných tehdy v městském archivu. K této jednoduché edici autor nepřipojil žádný komentář ani bližší informaci o zařazení úřadu podkomořího králové do soudobých úřednických struktur.

¹⁰⁾ Petr VOREL, *Královská věnná města v systému českých měst 16. století*, in: Jan Kilián (ed.), *Věnná města za třicetileté války a jejich poválečná obnova*, Mělník 2004, s. 16–21.

¹¹⁾ K jeho osobnosti blíže viz Petr VOREL, *Čivčice a Žerotice, léna olomouckého biskupa na Pardubicku*, Zprávy Klubu přátel Pardubicka 19, 1984, č. 9–10, s. 205–209, v širším kontextu následně TÝŽ, *Česká léna olomouckého biskupství ve 12.–16. století*, Východočeský sborník historický 1, 1991, s. 49–106.

¹²⁾ Z. BERAN, *České královny*, s. 139–140.

¹³⁾ Vztah královny k věnnému majetku po právní stránce přesněji specifikovalo Vladislavské zřízení zemské z roku 1500 a následná zemská zřízení z 16. století. Nejnověji tuto problematiku

Tento postup, tedy převzetí role podkomořího králové ve vztahu ke královským věnným městům osobou královského podkomořího v době, kdy žádná královna či královna-vdova nežila, dobře dokládá listina krále Vladislava Jagellonského ze 14. února 1477.¹⁴⁾ Z ní jasně vyplývá, že platby, odváděné věnným městem Dvorem Králové už na místě podkomořího králové (kterýžto úřad již po smrti královny Johanky obsazen nebyl) přijímal královský podkomoří Samuel Valečovský z Hrádku. Ve správě královského podkomořího zůstaly příjmy z věnných měst zřejmě po několik následujících desetiletí.

Ještě v roce 1520 bylo v listině, kterou král Ludvík Jagellonský odpouští městu Mělníku na jeden rok splátku úroků svatojiřského a svatohavelského (v roce 1520 zaplatil úrok jen na hromniční termín), výslovně zmíněno, že tyto platby od nich nemá vymáhat královský podkomoří. O podkomořím králové tehdy vůbec nebyla řeč.¹⁵⁾ O tři roky později (1523) byl podkomořím králové jmenován Petr Rašín z Rýzmburka a na Staré,¹⁶⁾ zámožnější příslušník rytířského stavu (s erbem třmene), v té době držitel malého panství s hradem Stará v severovýchodních Čechách (dnes Staré Hradky asi 15 km jihozápadně od Jičína).

Jmenováním Petra Rašína do funkce podkomořího králové v roce 1523 došlo k obnovení tohoto úřadu po půl století. Jmenovací dekret vydala královna Marie Habsburská v úterý 17. března 1523 v Litomyšli.¹⁷⁾ Ve službách královny Marie působil podkomoří Rašín i po smrti krále Ludvíka až do roku 1531, kdy Mariin starší bratr císař Karel V. pověřil svou sestru správou nizozemských držav.¹⁸⁾ Při té příležitosti bylo provedeno vyúčtování všech finančních náležitostí, spojených s úřadem podkomořího králové. I po roce 1531 pak Petr Rašín pokračoval ve výkonu své funkce podkomořího, ale už ve vztahu k nové královně, tedy Anně Jagellonské. Nenašel jsem však žádný doklad, že by komunikoval přímo s královnou. Běžné

shrnuje Jana VOJTÍŠKOVÁ, *Role věnných měst v habsburské monarchii*, in: Eva Semotanová – Josef Žemlička a kol., *Věnná města českých královen*, Praha 2022, s. 265–313, zde s. 266–267.

¹⁴⁾ Jaromír ČELAKOVSKÝ – Gustav FRIEDRICH (edd.), *Privilegia královských měst českých 1420–1526*, Praha 1948, č. 379, s. 640–641.

¹⁵⁾ Tamtéž, č. 672, s. 1201–1202, listina z 14. února 1520 („... přikazující všem poddaným našim Království českého a zvláště podkomořimu téhož království, nynějšímu i budoucímu...“).

¹⁶⁾ Souběžně s tímto textem jsem připravil podrobnější biografickou studii týkající se životních osudů, funkci a rodiny prvního raně novověkého podkomořího králové Petra Rašína z Rýzmburka. Viz Petr VOREL, *Petr Rašín z Rýzmburka a na Staré, polní maršálek Království českého a podkomoří králové († 1537)*, *Východočeský sborník historický* 42, 2023, s. 59–77.

¹⁷⁾ Edice textu tohoto jmenovacího dekretu viz tamtéž, ediční příloha č. 1.

¹⁸⁾ Nicolette MOUT, *Core and Periphery: The Netherlands and the Empire from the Late Fifteenth to the Early Seventeenth Century*, in: Robert J. W. Evans – Peter H. Wilson (edd.), *The Holy Roman Empire 1495–1806. A European Perspective*, Leiden – Boston 2012, s. 203–215.

instrukce, týkající se jmenování nových městských rad, dostával přímo od krále Ferdinanda I.

I v případě Petra Rašína z Rýzmburka se výkon funkce podkomořího králové stejně jako ve středověku pojil s předchozími zkušenostmi vojenského hejtmana. To ocenil král Ferdinand I., když Petra Rašína jmenoval polním maršálkem celého českého zemského vojska, které mělo v roce 1537 táhnout na uherské bojiště. Rašínův jmenovací dekret polního maršálka je datován 9. května 1537.¹⁹⁾

Právě v době přípravy polního tažení na počátku května 1537 připravil Petr Rašín pro královnu Annu Jagellonskou vyúčtování svých příjmů a výdajů, které souvisely se zastáváním úřadu podkomořího králové od roku 1531. Královna vyúčtování schválila a 19. května 1537 vystavila Rašínovi náležitou kvitanci.²⁰⁾ Funkce polního maršálka byla pochopitelně mnohem důležitější a také podstatně lépe placená než úřad podkomořího králové. Předpokládám však, že ono rozsáhlé vyúčtování úřadu podkomořího králové za šest let z poloviny května 1537 mělo být jen dočasným opatřením po dobu nepřítomnosti Petra Rašína v zemi. Této interpretaci nasvědčuje i skutečnost, že po květnu 1537 nebyl žádný nový podkomoří králové jmenován; ještě v únoru 1538 královna Anna výslovně uvádí, že úřad podkomořího králové obsazen není.²¹⁾

Problém byl v tom, že Petr Rašín se z uherského bojiště nevrátil, protože tam 15. října 1537 zemřel. Za jeho působení ve vysoké vojenské funkci, tedy za období 9. 5. – 15. 10. 1537, mu však nebyl vyplacen náležitý žold. Těchto peněz se jménem svým a jménem nezletilých sirotků domáhala Rašínova vdova. Neobvyklé okolnosti tohoto sporu se podle mého názoru staly přímým podnětem k provedení detailní hloubkové kontroly finančního hospodaření podkomořího králové za léta 1531–1537, tedy před jeho odjezdem na uherské bojiště. Celá tato kauza je neobvyklá jednak proto, že Petr Rašín již nebyl mezi živými a nemohl se sám bránit ani předkládat důkazy, jednak proto, že za období 1531–1537 mu bylo samotnou královnou vystaveno listinné absolutorium, tedy výše zmíněná kvitance z 19. května 1537.

Král však peníze na zaplacení dlužného žoldu neměl.²²⁾ Proto přišel panovnické komoře velmi vhod podnět, který pocházel přímo z prostředí královských věnných měst (určitě z Hradce Králové, ale zřejmě i z jiných), že Petr Rašín pravděpodobně

¹⁹⁾ Václav Vladivoj TOMEK, *Dějepis města Prahy XI*, Praha 1897, s. 164; odtud Luděk BŘEZINA, *Mezi králem a stavy. Dolnoloučické zemské fojství na prahu novověku (1490–1620)*, Praha 2016, s. 146, v německé verzi této knihy viz TÝŽ, *Der Landvogt der Niederlausitz zwischen Königsmacht und Ständen (1490–1620). Ein Diener zweier Herren?*, Berlin 2017, s. 138.

²⁰⁾ Edice textu této kvitance viz P. VOREL, *Petr Rašín z Rýzmburka*, ediční příloha č. 2.

²¹⁾ Viz níže ediční příloha, odstavec VIII a XII.

²²⁾ Panovnická komora se koncem 30. let 16. století potýkala se systémovou platební neschopností, viz V. PEŠÁK, *Dějiny královské české komory*, s. 160–163. Na finanční problémy panovnické komory právě v té době nedávno v jiném kontextu upozornil Jiří CHMELAR, *Provozní nákla-*

nevyúčtoval všechny příjmy, které od těchto měst vybral v období před svým osudovým odjezdem na uherské bojiště.

Pro objasnění celé situace byla jménem královny Anny zřízena formou textově velmi obsáhlé německy psané instrukce z 6. února 1538 kontrolní komise a zároveň založena nová evidenční kniha, do které se nadále měla zapisovat agenda, týkající se činnosti podkomořího králové.²³⁾ Podle této instrukce²⁴⁾ měla komise provést hloubkovou analýzu všech platebních povinností královských komorních měst vůči královně a v případě zjištění nedostatků navrhnout opatření k jejich odstranění. Členy této komise byli jmenováni za panský stav Jan Popel z Lobkovic a na Biliň, za rytířský stav Píram Kapoun ze Svojkova, a dva služebníci královny: její dveřník Jan Špiĝl (Hans Spiegel, *Camerturhuettr*) a Jiří z Golče (Jörg von Goltsch).

Účelem komise tedy nebylo jen zjistit výši neoprávněně „zadrželých peněz“, které zemřelý Petr Rašín údajně nepřiznal při finančním vyrovnání v květnu 1537 a měl by je vrátit. Komise měla také ověřit právní stav všech platebních povinností, kterými byla nebo jsou královská věnná města povinna vůči královně. To je hlavní detail z dochované bohaté pramenné základy, na který v rámci této studie zaměřím pozornost.

Právě tato fáze kontrolní činnosti je pro nás zajímavá. Jednotlivá královská města musela totiž dokládat a listinami ze svého městského archivu prokazovat, jaké mají vlastně majetkové výsady a jak v předchozích desetiletích došlo k tomu, že byla zbavena povinnosti odvádět nějaký stálý plat, který byl evidován v účetní dokumentaci panovnické kanceláře někdy v minulosti. Královské úředníky především zajímalo právo svobodného kšaftu, protože z pozůstalostí se dalo získat nejvíc pe-

dy Pražského hradu v roce 1538. Analýza pramene k dějinám financí v době Ferdinanda I., Historie – Otázky – Problémy 7, 2015, s. 191–201, zde s. 195–200.

²³⁾ Národní archiv, Česká dvorská kancelář, kniha č. 179 (dále ČDK, kn. 179). Tato obsáhlá kniha v pergamenovém přebalu (nadespaná „*Syben Stett in der Cron Behaim*“) byla zřízena právě v souvislosti s ustavením zmíněné revizní komise. Původně byla uložena v témže archivu ve sbírce rukopisů (jako sign. Rkp 2470); v inventáři archivního fondu je vedena jako „Kopíř královny Anny“ z let 1538–1543. Nejde však o běžný kopíř královniny korespondence či vydávaných listin. Do knihy byly zaznamenávány především kopie textů, týkajících se agendy zmíněné revizní komise z roku 1538. Po této obsáhlé úvodní části následuje už jen agenda ustanovování nových podkomoří králové (vždy k 18. květnu daného roku po smrti předchozího úředníka) Jana Litborského z Chlumu a na Pecce (k 18. květnu 1538) a Volfá z Vřesovic (k 18. květnu 1543). Poslední popsané stránky se týkají převodu panství Trutnov do držby královny v letech 1544–1546. Většina rozsahu knihy (cca 2/3 listů) zůstala nepopsána, a to zřejmě v souvislosti s převodem příslušné agendy přímo pod panovnickou komoru po smrti královny Anny roku 1547. Vnitřnímu členění textu odpovídá stručný „obsah“, který byl průběžně dopisován na přední stranu pergamenového přebalu. Ten tvoří čtyři řádky s nápisy „*Reformatores*“, „1538“, „1546“ a „*Trauttenaw*“.

²⁴⁾ ČDK, kn. 179, fol. 1–7. Plný text této instrukce uvádím jako ediční přílohu této studie.

něž nad fixně stanovené urbaniální povinnosti. Kdo měl v pořádku a přehledně vedený městský archiv, pro toho nebylo těžké žádanou dokumentaci předložit. Kdo se o nějaké „staré papíry a pergameny“ nestaral, musel spoléhat na milost či nemilost královny, resp. na členy revizní komise, kteří v každém z takových případech navrhovali královně, jak by se mělo dále konat.

Revizní komise pracovala poměrně intenzivně od vydání zmíněné instrukce v únoru 1538 do počátku května téhož roku, kdy vypracovala obsáhlou závěrečnou zprávu. Její text zatím neznáme. Do nově zřízené evidenční knihy byl ale proveden relativně podrobný výpis, obsahující rozbor situace v těch případech, kdy komise zjistila podle zadání z instrukce nějaký rozpor.²⁵⁾ Oba tyto prameny (instrukce a výpis ze závěrečné zprávy) poměrně detailně dokládají jednak formy, jakými komunikoval podkomoří králové Petr Rašín s královskými věnnými městy před rokem 1537, jednak obsahují podklady k celkové revizi a upřesnění platebních povinností těchto měst vůči královně.

*

Samotný výpis ze zprávy o výsledcích činnosti kontrolní komise z května 1538 je strukturován do jednotlivých položek, ty jsou však řazeny nesystematicky. Zde uvedená zjištění však můžeme poměrně přesně rozčlenit podle charakteru příslušného peněžního příjmu.

A) Vysvětlení nesrovnalostí, zjištěných ve výši urbaniálních platů, kterými byla královská věnná města povinna v minulosti a které odváděla k roku 1538

Mělník

V případě Mělníka komise zjistila jen jednu nesrovnalost. Ve starší dokumentaci z roku 1507 byla Mělníkem odváděna na Hromnice vyšší částka, a sice 48 kop grošů českých. Ke snížení o 2 kopy 37 grošů českých na výsledných 45 kop 23 grošů českých prý došlo někdy později, když byly některé městské domy přičleněny k zámku, a tím se urbaniální základ snížil. Blíže vysvětlení komise neuvědla, ale v případě Mělníka byla situace specifická v tom, že samotný zámek se od konce středověku nacházel v dlouhodobé zástavě. Město nikoli. Druhotné přičlenění menšího bloku domů (mezi ulicemi Svatováclavskou a Zámeckou) k zastavenému

²⁵⁾ ČDK, kn. 179, fol. 9–15v: „Extract der Ausrichtung Herrn J[o]hann Poppl von Lobkowitz etc., Herrn Copau von Swoykhaw, Römischer Ku. Mt etc. Rat, Hannsen Spiegls, unnsrer Allergnedigisten Frawen der Römischen Künigin Camerthierhuettters, unnd Georgen von Gölttsch, auf die Instruction, so Inen zu Reformierung hochbelemter unnsrer gnedigisten Frawen Künigin etc. Siben Stett in Künigreich Beheim gefertigt unnd uberantwort ist worden, auch wie Sy der Stet Einkhomen Herrn Peter Rashins anzaigen vergleichen, wie hernach stet, zuuernemen.“

zámeckému areálu je dodnes v celkové dispozici zřetelné. Bližší časový údaj o této změně z předkládané dokumentace nevyplývá. Do předmětného období (1507–1531) však spadá vážný konflikt mezi městem Mělník a zástavními držiteli zámku Bernardem a Janem z Valdštejna z roku 1513, při kterém měšťané nějakou úpravou terénu znemožnili běžný přístup do zámku.²⁶⁾ Odkoupení několika domů a jejich připojení k zámeckému areálu někdy krátce poté mohlo být reakcí na tuto situaci.²⁷⁾

Dvůr Králové

Město Dvůr Králové dříve plativalo svatojiřský a svatohavelský úrok ročně ve výši 25 kop grošů českých. V roce 1538 to bylo o kopu ročně méně, město odvádělo dva úroky po dvanácti kopách, ročně tedy jen 24 kop. Ke snížení o jednu kopy došlo v roce 1509, kdy si Jindřich Berka z Dubé²⁸⁾ zřídil u města mlýn. Stalo se tak na základě privilegia krále Vladislava Jagellonského, který mu z tohoto mlýna odpustil feudální rentu.²⁹⁾ Tím byl o jednu kopy grošů českých snížen celkový stálý plat, odváděný ročně z města. Komisaři ověřili tuto informaci, ale zjistili, že roční úrok z toho mlýna, který král v roce 1509 městu odpustil, byl jen 32 grošů českých. Město si tedy svou platební povinnost neoprávněně snížilo navíc o 28 grošů českých ročně. Tak vznikl od roku 1509 dluh o celkové výši 13 kop 32 grošů českých (tj. $29 \times 28 \text{ grošů} = 812 \text{ grošů} = 13 \text{ kop } 32 \text{ grošů}$).

²⁶⁾ August SEDLÁČEK, *Hrady, zámky a tvrze Královské českého XV*, Praha 1927, s. 61.

²⁷⁾ Tuto interpretaci jsem neměl možnost ověřit ve stavebně-historickém průzkumu zámku Mělník. Vycházím jen z jisté anomálie v aktuálním půdorysu mělnického zámeckého areálu, kterou by právě připojení několika městských domů k zámku počátkem 16. století mohlo vysvětlit. V nejnovější historické literatuře toto období vývoje mělnického zámku zahrnuto není, viz František MUSIL, *Hrady ve věnných městech*, in: E. Semotanová – J. Žemlička a kol., *Věnná města*, s. 139–156, zde s. 153–154,

²⁸⁾ V textu je Jindřich Berka z Dubé uváděn jako zemský sudí. Tuto funkci zastával v letech 1534–1541. Zmíněná titulatura se tedy zjevně týká doby, kdy je psána zpráva revizní komise (1538), nikoli doby, kdy došlo k oné změně (1509).

²⁹⁾ Originál této listiny již nemáme k dispozici, ale její text se zachoval v soudobém opisu v Trutnovských deskách manských (vydán v edici v Archivu českém XV, s. 425). Regest viz J. ČELAKOVSKÝ – G. FRIEDRICH (edd.), *Privilegia*, č. 609, s. 1084–1085. V listině z roku 1509 užívá Jindřich Berka z Dubé domicil „v Žirčici“. Mlýn u města Dvora Králové mu byl králem postoupen formou dědičného manství. Feudální renta, kterou si podle listiny z roku 1509 mohli Dvorští odečíst, je výslovně uvedena jako „kopa grošů míšeňských“, tj. 30 grošů českých. Vedle mlýna odváděl Jindřich Berka ještě roční plat dva groše české ze zahrady, kterou k tomu mlýnu přikoupil. Výpočet komisařů byl tedy správný, neboť společně z mlýna a ze zahrady se odváděl roční úrok jen ve výši 32 grošů českých.

Chrudim

Chrudim kdysi dávno plativala úrok na sv. Martina a na Hromnice dohromady o 10 kop grošů vyšší. To se změnilo v roce 1449³⁰⁾ na příkaz královny Johanky. Z těch deseti kop, o které se ročně odvádí méně, mají Chrudimští financovat provoz špitálu.

Polička

Město Polička odvádí jednorázově urbaniální plat ve výši 40 kop grošů českých na hromniční termín (2. února). V minulosti ale platilo stejnou částku i na termín svatomartinský. Tuto nesrovnalost obhajovali Poličtí listem krále Vladislava Jagellonského z roku 1511, kterým jim byl (kvůli škodám, které město tehdy utrpělo) odpuštěn celý svatomartinský úrok ve výši 40 kop grošů po následujících 20 let. Tento čas už ale v roce 1531 vypršel, takže od té doby měla Polička platit i svatomartinský úrok. To však měšťané nečinili a nemají na období po roce 1531 žádné kvitance. Poličská městská rada argumentovala tím, že v roce 1532 sám podkomoří Rašín město na další tři roky od této platby osvobodil. O odpuštění těchto dalších 120 kop (3 roky po 40 kópách) však podkomoří rozhodl o své vlastní vůli, bez souhlasu královny. Je třeba tedy rozhodnout, zda i tyto peníze započítat jako dlužnou sumu. Komisaři se přimlouvají za to, aby byl Rašínův postup schválen a i do budoucna akceptován. Město Polička je velmi chudé a nemá smysl po něm tyto platby vymáhat; bylo by to zbytečné. Návrh komisařů byl zřejmě akceptován, protože v rozpisu platebních povinností, který z celého revizního procesu roku 1538 vzešel, zůstala Poličce jen povinnost odvádět 40 kop grošů českých na hromniční termín.

B) Pravidelně placené peníze, které královská věnná města řádně odvedla, ale které u sebe stále zadržuje podkomoří Petr Rašín a dosud je nevyúčtoval

Do této položky patří dvě skupiny pravidelných plateb:

a) „Lotovní peníze“, což byla menší částka, určená původně na vydržování královnina dvora. Tyto peníze k sobě Petr Rašín pravidelně přijímal, ale od roku 1531 je nevyúčtoval. Tato položka vůbec nebyla obsažena ve výše uvedené kvitanci z května 1537. Od roku 1531 se tedy u pana podkomořího měly celkem nastřádat na „lotovních penězích“ nevyúčtované 342 kopy 8 grošů českých.

b) Náklady na činnost úřadu podkomořího králové. Ty si Petr Rašín v roce 1537 odečetl z vybraných peněz jako nákladovou položku. Ročně náleží samotnému

³⁰⁾ V textu je zjevně chybná datace (...*auf der Vierzehnen hundert und Neunundvierzigst Jar...*“), neboť v roce 1449 ještě Johanka královnou českou nebyla. Správně mělo být 1459. Jde o listinu z 12. května 1459, kterou v edici zpřístupnil už František DVORSKÝ (ed.), *Staré písemné památky žen a dcer českých*, Praha 1869, č. 43, s. 50–52.

podkomořímu 62 (63) kop za obnovování městských rad, kterého se na místě královny osobně účastní, dále náleží ročně plat hofrychtěři 12 kop a komornímu písaři 4 kopy.³¹⁾ Rašín si i tyto položky vykazoval jako náklady na činnost svého úřadu, ale nemohl je vyúčtovat, protože je nikomu nevyplácel a nechával si je sám. Nevydržoval žádného hofrychtěře ani komorního písaře a potřebné činnosti zajišťoval pomocí svého vlastního úřednického aparátu z panství Stará. Komise v tomto případě jen poukázala na skutečnost, že náklady na hofrychtěře a písaře (od roku 1531 celkem 16 kop ročně) nebyly ze strany Petra Rašína účetně doloženy, ale navrhla v této věci žádný konkrétní postup.

C) Poplatky za škody, odúmrti a konfiskáty, které k sobě podkomoří Petr Rašín pravidelně přijímal, ale které královně nevyúčtoval

Nejvýznamnější byla zřejmě událost z roku 1537, kdy Rašín v Hradci Králové urovnával složité spory, které vznikly mezi některými lidmi a městem. Výpis nespécifikuje detaily těchto rozepří, ale zřejmě souvisely i s novým personálním obsazením městské rady. Nově jmenovaná městská rada tehdy uctila Rašínovy zásluhy velkorysým darem ve výši 200 kop grošů a jedním koněm. Za podobný zásah do sporů mezi členy městské rady inkasoval Petr Rašín ve Dvoře Králové v témže roce 1537 částku 100 kop grošů.

Z Hradce Králové však komisařům přišel rozsáhlejší seznam Rašínových pochybení. Ve výpisu jsou některé kauzy naznačeny jen stručně a podstata není jasná. Komisaři podrobněji rozepsali jen tři případy, které sami považovali za důležité:

Krejčí jménem Šídl (jednou psáno „*gsidl*“, podruhé „*Stidl*“) měl hospodyní řečnou Johanka. Ta byla označena za čarodějnici a upálena („...*ist ein zaubrin gewesst unnd verprenndt worden*...“). Tato neobvyklá informace není nijak blíže vysvětlena, byť se jedná pro tuto dobu v Čechách o poměrně výjimečný jev. Komisaře však nezajímá samotný problém čarodějnictví, ale majetkové záležitosti. Po upálení čarodějnici Johance zůstal v Hradci Králové majetek v hodnotě nikoli zanedbatelné (50 kop grošů míšeňských). Tento majetek Petr Rašín jménem královny, ale bez jejího souhlasu, postoupil Janu Pleskačovi.

³¹⁾ Tyto platby podkomořímu králové byly nepochybně již staršího data. Máme to doloženo v případě Mělníka, kde spory o výši těchto plateb, probíhající mezi podkomořím králové Vilémem Dubánkem z Duban a městem Mělník, vyřešila královna Johanka roku 1467 stanovením přesné částky, tj. pro podkomořího 10 kop grošů, jeho hofrychtěři 2 kopy a písaři 1 kopy. V případě Dvora Králové je výše poplatku podkomořímu za obnovování městské rady upřesněna na 5 kop grošů českých listinou krále Vladislava Jagellonského z roku 1477, u Jaroměře roku 1476 6 kop. Viz J. ČELAKOVSKÝ – G. FRIEDRICH (edd.), *Privilegia*, č. 291, s. 503–504, č. 377 na s. 637–638 a č. 379 na s. 640–641. Stejně částky jsou pro Mělník i Dvůr Králové doloženy i k roku 1538 (viz tabulka v závěru této studie).

Bernášek Kovář („*Bernashekh messershmid*“) žil v Hradci Králové ve špitálu. Před svou smrtí k sobě nechal povolat dva radní a písaře k sepsání kšaftu. V něm odkázal velké částky peněz a další věci jiným osobám než pokrevním příbuzným. Nebylo to málo: Vavřinec Pivovarník („*Laurenntz Bierprower*“), který se o něj v nemoci staral, měl zdědit domek a 20 kop grošů, Augustin Fišer 30 kop grošů, Vítu Primasovi měl připadnout jeho kožich a zbroj. Co z pozůstalosti ještě zůstane, mělo být převedeno na chudé do špitálu. Petr Rašín platnost toho kšaftu potvrdil a schválil vykonání, i když mělo jít o odúmrtí a tento majetek měl připadnout královně.

Jiří Rozum („... *Geörg Roczum*...“) se svou manželkou Markétou („...*Margretha Roczumkhin*...“) žili v neshodě. Proto Jiří ještě za svého života všechnen majetek, který však získal jako manželčino věno, převedl na svého bratra. Když Jiří zemřel, Markéta vznesla na tento majetek nárok. Odvolávala se kvůli tomu i k radním do Prahy, kam se z Hradce dovolává, i ke komornímu soudu,³²⁾ ale marně.

Z jiných měst podobných případů mnoho nebylo, resp. jen po jednom z Vysokého Mýta, Poličky a Chrudimi.

Ve Vysokém Mýtě se jednalo o Vaňka Sladovníka, který zavraždil radního Jana Kuklu, a pak utekl. Jeho majetek ve výši 10 kop získal Václav Stříbrný, ačkoli na ten majetek měla nárok i manželka toho vraha.

V Poličce nějaký Pavel Langvencl do krve zmlátil radního jménem Jan Řebcův. Aby se ta záležitost mohla vyšetřit, nechal Petr Rašín Langvencla zajmout a dopravit do vězení na svém zámku Stará (tj. Staré Hrady). Langvencl ale vůbec potrestán nebyl, protože jeho otec dal Rašínovi funt šafránu a vědro uherského vína, to vše v ceně 50 zlatých rýnských.

V Chrudimi se vyšetřoval případ Markéty Hynkové, která údajně k smrti utýrala bližší neuvedenou ženu. Petr Rašín ten případ vyšetřoval, Markétu propustil, ale zabavil její majetek v hodnotě 72 kop grošů míšeňských, což chrudimští radní dokládali jeho písemnou kvitancí.

D) Revize městských privilegií, jejímž účelem bylo zjistit, zda si některá věnná města nepřivlastňují na úkor královny nějaké další příjmy navíc nad rámec městských privilegií

Komise ohledala městská privilegia a zvláště ji zajímalo právo svobodného kšaftu, neboť z případných odúmrtí mohly královně vznikat nároky na vysoké částky. Komise však v případě všech měst jen potvrdila platnost těchto práv, užívaných na základě listin, vydaných předchozími českými králi.

³²⁾ „... *nachmaln hat Sÿ für den Rat zu Prag appelliert, die der von Gräcz spruch be krefftigt, nachmaln hat Sÿ verrier für das Cammergericht zu Prag appelliret, aber nicht erhalttn...*“; ČDK, kn. 179, fol. 14v.

V případě Mělníka se jedná o listinu krále Jiřího z Poděbrad,³³⁾ u Dvora Králové³⁴⁾ a Jaroměře³⁵⁾ jde o listiny krále Vladislava Jagellonského.

V případě Hradce Králové, který předložil více městských privilegií,³⁶⁾ dospěla komise k tomuto závěru: Město má privilegium již od krále Karla IV., kterým je uděleno právo svobodného kšaftu. To se však nevztahuje na případy, kdy někdo zemře bez pokrevních příbuzných. Mají také privilegium krále Albrechta Habsburského, podle kterého mohou trestat hrdelní zločiny v případě znásilnění, falšování listin a mincí a za vraždu. Také mají právo vybírat pokuty za falešné váhy a míry, vynášení tajných informací z jednání městské rady a další práva, která jsou stejná jako v případě Prahy.

Vysokomýtská předložila privilegium krále Zikmunda Lucemburského;³⁷⁾ od městského soudu se odvolávají do Prahy. V případě Chrudimi³⁸⁾ a Poličky je zřetelné znam nejstručnější. Komisaři zřejmě neshledali žádný problém. Ve výpisu není uveden žádný odkaz na konkrétní privilegia, jen zmínka o Praze jako o odvolací instanci.

³³⁾ Originál této listiny dnes není k dispozici, pouze mladší výpisy, viz J. ČELAKOVSKÝ – G. FRIEDRICH (edd.), *Privilegia*, č. 315, s. 544–545.

³⁴⁾ Tamtéž, č. 374, s. 634–636. Listina krále Vladislava Jagellonského z 24. února 1476 potvrzující měšťanům Dvora Králové nad Labem svobodné nakládání s majetkem. Originál není dochován, text známe z konfirmace z roku 1479. V následné listině z 22. března 1509 král Vladislav potvrdil městu Dvora Králové starší právo (z doby Václava IV.), že město nemá být panovníkem odcizováno z panovnického majetku. Zároveň král Vladislav potvrdil, že městu byla už Václavem IV. přesně stanovena výše ročního poplatku do královské komory (částka není uvedena), více nad tuto povinnost nemají být obtěžováni ani králem, ani královnou. Viz tamtéž, č. 606, s. 1079–1081.

³⁵⁾ Listina z 22. prosince 1476, ve které Vladislav Jagellonský upřesňuje platbu do komory ve výši 40 kop grošů pražských ročně na dva termíny (sv. Jiří a sv. Havel), tamtéž č. 377, s. 637–638. Text známe jen z opisu z 18. století v městské knize, autenticitu nelze ověřit. Jaroměř skutečně odváděla částku 40 kop grošů českých, ale v každém z uvedených dvou termínů. Též viz Jana VOJTÍŠKOVÁ, *Panovnické listiny vydané v letech 1420–1526 královskému (věnnému) městu Jaroměři*, in: Marie Bláhová – Mlada Holá – Klára Woitschová (edd.), *Panovnické reprezentace v písemné kultuře středověku. Sborník prací k životnímu jubileu profesora Ivana Hlaváčka*, Praha 2021, s. 356–374 a Jana VOJTÍŠKOVÁ, *Královské věnné město Jaroměř a jeho panství v době předbělohorské (historickogeografické aspekty problematiky)*, Historická geografie 45, 2019, s. 239–261.

³⁶⁾ Konfirmace krále Vladislava Jagellonského z 25. května 1472 tamtéž, č. 333, s. 574–576.

³⁷⁾ Vysoké Mýto mělo k dispozici konfirmaci starších privilegií, vydanou králem Vladislavem Jagellonským 19. října 1471 (originál se dochoval v městském archivu), viz J. ČELAKOVSKÝ – G. FRIEDRICH (edd.), *Privilegia*, č. 319, s. 549–550. Přesto při revizi rozsahu svých práv výslovně předkládali starší listinu krále Zikmunda Lucemburského, která zřejmě upřesňovala rozsah práv, souvisejících se svobodným odkazováním majetku.

³⁸⁾ Konfirmace starších tamtéž, č. 338, s. 588–589.

Výsledkem šetření byl hlavně závěr, že se odúmrtní privilegia královských věnných měst nevztahují na případy, kdy někdo zemře bez přímých potomků a jiných pokrevních příbuzných. V takovém případě by podle názorů komisařů měla podle interpretace uvedených listin pozůstalost připadnout královně. Na příkladu královéhradeckého Bernáška Kováře, který zemřel ve špitále bez jakýchkoli příbuzných a poměrně velká pozůstalost byla na základě jeho kšaftu rozdělena mezi místní měšťany (viz výše), komise dokládá, že Petr Rašín postupoval chybně, když takový kšaft akceptoval, čímž majetkové zájmy královny poškodil.³⁹⁾

Druhým hlavním závěrem bylo stanovení částky, kterou mělo sedm královských věnných měst nadále každý rok odvádět královně Anně. Ta byla přesně určena každému městu a sumárně vyčíslena na 937 kop 57 bílých grošů,⁴⁰⁾ což v přepočtu na rakouskou měnu činilo 2188 zlatých rýnských a 33 krejcarů (viz níže tabulka v příloze).⁴¹⁾

Vedle této hlavní urbariální sumy měla královská věnná města odvádět ještě čtyři méně významné částky: každoroční poplatky podkomořímu královi za jeho práci při obnovování městských rad (62 kop grošů českých), tzv. „Lotgelt“ (v češtině „lotovné“), což byla částka původně určená na vydržování královnina dvora ve výši 42 kop 46 grošů českých (bílých), ročně 12 kop grošů českých na vydržování hofrychtěře, ročně 4 kopy grošů českých na vydržování kancelářského komorního písaře.

Z těchto peněz tedy měl samotný podkomoří královi k sobě přijímat celkem 78 kop grošů českých: 62 kop pro sebe a 16 kop na vydržování dvou úředníků, hofrychtěře a komorního písaře. Souhrnně tak měla královská věnná města platit ročně 1058 kop 43 grošů českých, přepočteno na rakouskou měnu 2472 zlatých rýnských 40 krejcarů a 1 ½ denáru.⁴²⁾

³⁹⁾ Peníze, které zemřelý podkomoří údajně nevyúčtoval vůbec nebo vyúčtoval nedostatečně, komise sečetla a dospěla k celkové sumě 3165 zlatých 18 krejcarů 2 denáry české. Nenašel jsem však žádné doklady, že by tato platba byla vymáhána na Rašínově vdově a jeho nezletilých synech. Zřejmě šlo o částku řádově se blížící výši žoldu, který král Ferdinand I. dlužil zemřelému Rašínovi za pět měsíců a šest dní služby zemského maršálka. Tím se pasiva a aktiva kompenzovala.

⁴⁰⁾ To byl stálý „urbariální“ plat, odváděný jako celek příslušným městem jako právnickou osobou. Jak byly urbariální povinnosti rozděleny na držitele dílčích nemovitostí, to komisi ani královnu nezajímalo, nicméně z kontextu je jasné, že takové interní rozdělení platebních povinností mělo každé město k dispozici. To je zjevné na případu města Mělník, které mohlo prokázat, jakým způsobem se odprodej několika městských domů do rukou zástavního držitele zámku někdy počátkem 16. století projevil na snížení celkové urbariální částky, odváděné panovníkovi.

⁴¹⁾ V této době byla kopa grošů českých aktuálně přepočítávána na rakouskou měnu jako 2 zlaté rýnské a 5 krejcarů (tj. 125 krejcarů). Stálý přepočtový poměr 1 kopa grošů českých = 2 zlaté rýnské a 20 krejcarů (tj. 140 krejcarů) byl fixován až po roce 1547. Blíže k tomu viz Petr VOREL, *Měnová politika Ferdinanda I. v Čechách a ukončení ražby pražských grošů*, Český časopis historický 100, 2002, s. 265–292.

⁴²⁾ ČDK, kn. 179, fol. 17.

Namísto zemřelého Petra Rašina z Rýzmburka byl k 18. květnu 1538 do funkce podkomořího králové jmenován Jan Litborský z Chlumu a na Pecce, tehdejší purkrabí Hradeckého kraje.⁴³⁾ V souvislosti s touto změnou byl pak sestaven nový přehled stálých platebních povinností sedmi královských věnných měst, vzešlý z činnosti výše zmíněné komise, kterým se měl nově jmenovaný podkomoří králové nadále řídit. Přesný přehled toho, kolik připadalo na každé z oněch sedmi měst a kdy se jaké peníze mají odvádět, je pak připojen v dodatečném rozpisu takto:⁴⁴⁾

	Mělník	Dvůr Králové	Jaroměř	Hradec Králové	Vysoké Mýto	Polička	Chrudim	celkem
A) Stálý urbaniální plat královně								
na Hromnice (2. února)	45 K 23 g	–	–	300 K	100 K	40 K	144 K	629 K 23 g
na sv. Jiří (23. dubna)	45 K 17 g	12 K	40 K	–	–	–	–	97 K 17 g
na sv. Havla (16. října)	45 K 17 g	12 K	40 K	–	–	–	–	97 K 17 g
na sv. Martina (11. listopadu)	–	14 K	–	56 K	–	–	44 K	114 K
celkem A	135 K 57 g	38 K	80 K	356 K	100 K	40 K	188 K	937 K 57 g
B) Jiné platby								
podkomořímu za obnovení městské rady	10 K	5 K	5 K	10 K	10 K	10 K	12 K	62 K
lotovní peníze	3 K	50 g	-	20 K	7 K	2 K	9 K 36 g	42 K 46 g (sic!) ⁴⁵⁾
na plat hofrychtěře	2	-	1	3	2	2	2	12 K
na plat písaře komorního	1	-	-	1	1	-	1	4 K
celkem B	16 K	5 K 50 g	6 K	34 K	20 K	14 K	24 K 36 g	120 K 46 g
souhrnem A + B								1058 K 43 g

⁴³⁾ Tamtéž, fol. 22–24 (jmenovací dekret královny Anny) a fol. 24v–25v (Jan Litborský funkci přijímá).

⁴⁴⁾ Tamtéž, fol. 26–33v.

⁴⁵⁾ Správný součet by měl být 42 kop 26 grošů českých.

Právě výsledek práce této komise z roku 1538 se stal novým výchozím bodem jak ve vztahu královských věnných měst vůči královně (šlo jen o odvod roční pevně stanovené peněžní částky), tak i v začlenění úřadu podkomořího králové do stálé struktury dvorských hodnostářů. Od roku 1538 už nebyli do funkce podkomořího králové jmenováni primárně vojenští velitelé, ale šlechtici s úřednickou zkušeností, pro které to byl nižší stupeň jejich předpokládaného kariérního růstu, a to nejčastěji do funkce nejvyššího písaře, která byla v zemské vládě vyčleněna rytířskému stavu.⁴⁶⁾

Podkomoří králové pak nadále plnil své úřednické povinnosti ve vztahu ke královským věnným městům (pravidelný výběr peněžních plateb, jmenování městských rad a zastupování ve věcech soudních) bez ohledu na to, zda nějaká královna či královna-vdova vůbec žila. To je zřejmé jak z období bezprostředně po smrti královny Anny Jagellonské (po roce 1547), tak z doby vlády Rudolfa II., který si na Pražský hrad žádnou manželku nepřivedl.

Myslím, že můžeme odmítnout dříve vyslovenou hypotézu, že funkce podkomořího králové se formovala jako stálý úřad až někdy počátkem 17. století.⁴⁷⁾

Nikoli, ta změna nastala už v polovině 16. století, neboť kontinuitu podkomořího králové můžeme rekonstruovat od roku 1523 bez významnějších mezer po celé předbělohorské období. Na závěr této studie si proto dovoluji připojit dvě souhrnné tabulky.

V první je dokumentována časová návaznost mezi středověkým a raně novověkým úřadem podkomořího králové včetně přesných denních dat jmenovacích dekretů, které dřívější historiografii nebyly známy. Druhá obsahuje kontinuální přehled držitelů úřadu podkomořího králové od roku 1523 do třicetileté války.⁴⁸⁾

⁴⁶⁾ Josef JANÁČEK, *České dějiny – Doba předbělohorská I/2*, Praha 1984, s. 337–338, příloha 1: Hlavní zemské úřady v Čechách v l. 1526–1547.

⁴⁷⁾ Marek ĐURČANSKÝ, *Agenda podkomořího věnných měst a podkomořího královských měst ve vzájemném porovnání. Několik poznámek k praxi za třicetileté války*, in: J. Kilián (ed.), *Věnná města*, s. 32–36, zde s. 32.

⁴⁸⁾ Základem tohoto seznamu je soupis, který publikoval již František PALACKÝ, *Přehled současných nejvyšších důstojníků a úředníků zemských i dvorských v království Českém, od nejstarších časův až do nynějška*, Praha 1832. Palackého údaje bylo možné postupně upřesňovat. Aktuální známou verzi tohoto přehledu nedávno publikovala též J. VOJTÍŠKOVÁ, *Role věnných měst v habsburské monarchii*, tab. č. 3 „Přehled podkomořího královny v době předbělohorské“ na s. 270–271. Výsledek je v podstatě identický s touto tabulkou, nicméně ponechal jsem ji i jako přílohu ke svému textu, aby byla zřetelnější celková návaznost jednotlivých podkomoří králové v průběhu 16. století.

Tab. 1: Obsazení funkce podkomořího králové v Čechách v letech 1460–1547

česká královna	podkomoří králové	funkční období	poznámka
Johanka z Rožmitálu († 1475)	Vilém Dubánek z Duban a na Čivčích († 1468)	1460–1468	
	Aleš Berka z Dubé a na Kuřívodech	1468–1475	
1475–1523 úřad dlouhodobě neobsazen (agendu vede královský podkomoří)			
Marie Habsburská (odchod do Nizozemí 1531)	Petr Rašín z Rýzmburka a na Staré † 9. 10. 1537 (jmenován polním maršálkem českého zemského vojska 9. 5. 1537)	1523–1531 (jmenovací dekret 17. března 1523)	vyúčtování 1531
Anna Jagellonská († 1547)		1531–1537	vyúčtování 19. 5. 1537
	úřad dočasně neobsazen	9. říjen 1537 až 18. květen 1538	
	Jan Litborský z Chlumu a na Pecce († 11. 9. 1542)	18. května 1538 až do smrti 11. září 1542	jmenovací dekret 18. 5. 1538
	úřad dočasně neobsazen	11. září 1542 až 18. květen 1542	ve správě synů zemřelého Jana Litborského z Chlumu
	Volf z Vřesovic a na Teplicích	18. května 1543 až do smrti královny Anny († 1547)	jmenovací dekret 18. 5. 1543

Tab. 2: Obsazení funkce podkomořího králové v Čechách v letech 1523–1620

období	podkomoří králové	datum úmrtí a zastávané úřady (symbol ů značí funkční postup)
1523–1537	Petr Rašín z Rýzmburka a na Staré	† 15. 10. 1537
1538–1542	Jan Litborský z Chlumu a na Pecce	† 11. 9. 1542, souběžně purkrabí Hradeckého kraje
1543–1547	Volf z Vřesovic a na Teplících	ů nejvyšší písař 1547–1569; od 1550 prezident dvorské komory
1548–1551	Adam Řepický ze Sudoměře a na Řepici	† 1551
1552–1569	Oldřich Dubanský z Duban a na Liběšicích	ů nejvyšší písař 1570–1571
1570–1575	Michal Španovský z Lisova a na Pacově	ů nejvyšší písař 1576–1597
1576–1594	Humprecht Černín z Chudenic	těž hejtman hradu pražského; ů královský podkomoří 1594–1601
1594–1603	Hertvík Zejdlic z Šenfeldu a na Chocni	† 20. 1. 1603
1603–1604	Štěpán Jiří ze Šternberka a na Postoloprtech	
1604–1615	Adam starší z Valdštejna a na Žehušicích	† 26. 2. 1615
1615–1618	úřad podkomořího králové neobsazen	výkonem pověřen hofrychtěř Jan Albert z Tejnice
1618	Kryštof Vratislav z Mitrovic a na Březině	
1619–1620	Jindřich Otta z Losu a na Komárově	těž purkrabí karlstejnský

EDIČNÍ PŘÍLOHA: ^{a)}

Praha, 6. února 1538. Instrukce královny Anny Jagellonské, kterou ustavuje kontrolní komisi ve složení: Jan Popel z Lobkovic a na Bilině, Piram Kapoun ze Svojkova, Jan Špígl a Jiří z Golče. Jejich úkolem je provést kontrolu příjmů a výdajů, které vyúčtoval zemřelý podkomoří králové Petr Rašín z Rýzmburka a na Staré se zvláštním zřetelem na položky, které do svého vyúčtování vůbec neuvedl, dále ověřit privilegia sedmi královských věnných měst ve vztahu k potenciálním příjmům královské komory a jasně specifikovat, jaké pravidelné příjmy od těchto měst královně náleží. Úřední opis textu instrukce, uvedený na počátku nově založeného kopiáře, ve kterém se nadále evidovala agenda královny Anny Jagellonské ve vztahu k podkomořímu králové. Národní archiv, fond Česká dvorská komora, kniha č. 179, fol. 1-7.

^{a)} Text instrukce je členěn do odstavců, ve kterých jsou specifikovány konkrétní úkoly, které má kontrolní komise provést a vypracovat k nim písemné stanovisko. V připojené edici jsem jednotlivé odstavce očísloval římskými písmeny, aby bylo možné se na ně snáze odkazovat v analytické části této studie. Pro edici německého textu jsem v zájmu zachování jazykových specifik použil transliteraci.

Anna, von gots genaden Römische, zu hungern unnd Beheim etc. kunigin, Erczherczogin zu Osterreich, Herczogin zu Burgund, Marggrauin zu Merhern, etc.

Instruction was die Wolgebornen Gestrenngen Ernuesten und Lieben getrewen Hans Popl von Lobkowitz auf Bilina, Piram Capawn von Swaÿkhaw, unnsers Frundtlichen hercznlieben herrn und Gemahls, deß Römischn, hungerischn und Behemischn Kunigs etc. Rätte, hanns Spiegl, unser Camerthurhuetter, und Jorg von Goltsch, so wir mit Vorwissen desselben unnsers hercznlieben herrn unnd Gemahls verordent unnd abgefertigt unnsers Siben Stett in der Cron Beheim, Nemlichn Gracz, Chrudim, Hohen Mauth, Mellnickh, Germier, Hof und Policzkha zubereitten in denselbn von unnsern wegen hanndlen und mit Allem schuldigm unnd trewen Vleiß außrichtn sollen.

I.

Erstlich wann bemelte unnsere gesannndt in beruerter unnserer Siben Stet aine Khomen sollen, ßy Iren Kunigelichn Credenntz Brieff so wie Innen an jede Stat in sonnderhait gefertigt den Burgermaistern und Rätin oder schopfn derselben Stat uber antwurttn, Inen darneben unnsere gnad und Als guete anzaigen mit verrer meldung, nachdem Unns von der Zeit Als beruerter Siben Stet in uns[er]n gwaldt khomen unnd dieselben unns Als Irer Reggÿerenndtn Frawen huldigung gethan weder durch weilennndt Unnsern Unnder Camerer Petrñ Ratshin noch Sÿ nie khain glaubwirdigen shein, der Urbar Zinß unnd Diennsten dergleichen annderer Nuczungn, so Uns Recht-

lich zuesteen furbracht worden. Allain was der gedacht unnsere Unnder Camerer Unns Vermug seiner Aigen Register verraidt, habn wir fur guet Angesehen der Rechten Urbar und Zinnß Register, Auch Anndrer sachen, laut dise Irer Instruction Unnsere notdurfft nach Aigentlich Erkhundigung Zuhalttn deß gnedigstn Versehens Sÿ Als die getrewen Unnderthannen werdñ, denselben Unnsere Namen Angelanngt bey Iren Aidt und Phlichten nichts verschweigen.

II.

Und wann solther fürtrag beschehe, mügen die gesandten Begern das Innen derselben Stat Urbarbuch und Register furtragen unnd Alsdann vleißig Acht haben, durch welhe Obrighaidt Innen dieselben Urbar Zinnß erstlichn Auferlegt Welher gestalt Sÿ Auch daruber Priuilegiert und ob die Suma so Unnsere Unnder Camerer Unns Von jeder Stat bisher verraidt Sich gegen demselben Urbar Registern Vergleiche.

III.

Wo aber beruetter Stat Aine oder mer Khain shein od[er] gñuegstame schriftliche Urkhund oder Urbar Auflegn mochten Sÿ zufragen mit Was grundt sÿ beweïßen mügen das Sÿ Unns nit mer Als Unns gereicht Worden Zugeben schuldig gewesen sein.

IV.

Es sollen auch furnemlich Uns[er]e gesandtn Sich gelegenhait Ieder Stat handlung Und Vermugens Erlernen Wo derselbe Statt aine Ursachen fürwendet sÿ hietten nie khain ordenlich Urbarbuch gehabt sonnder den Zinß nach Alter gewonhait oder Außweïßung ir[er] Statbuecher gereicht damit wir Alsdan darauf unnsere unnd derselben Stat notdurfft pester gelegenhait nach Verrer beraten mügen.

V.

Die weil Unns auch offt bemelter Unnsere Unnder Camerer Petter Ratshin in seinen gethannen Raittungen von dreien Stetten, Nemlichn Hoff, Policzkha Unnd Geramiere allain Ploße Abshriftn der Begnadungen son demselben Von Wegen Irres Verderbens darein sÿ durch Prunßt gedihen durch uns[er]e Voruedern Regirenndte Kunig Und Kunigin von Beheim gegeben sollen sein, furgepracht und solhen Abczug in seiner beschlußraittung Eingelegt erfordert die Notdurfft das Unnsere gesandtn beÿ bemelten Stettñ Solhe Brieffliche Urkhundtñ aigentlichn besichten ob denselben glaubn Zu geben oder sich solhe Freihaitñ Vorlangst Vor Jart. Es het auch denselben Unnsere Und[er]thannen sonnderlich gepurt das Sÿ Unns in Eingannß Unnsere Regierung dise unnd Anndere gnadbrieff unnd Priuilegien furgepracht und ferrer umb Canformacionen derselben Angelanngt, DarInn Wir Unns nach gelegenhait Irer Priuilegien gegen Inen Zuhaltten gewißt, So es aber nit beschehen, Sollen Unnsere gesandtn dieselbn yetz Zusehen Begern Unnd von Yeder ain glaub wirdige Abshrift nemen. Daraus Wir

Unns nachmaln Aigentlichn Erkhunden mugen ob solcher Abzug Pillichn besehen dann Wo beruerte Statt Sich angeczaigter Freihaitten, Uber die Zeit gebraucht hatten, Wären Sÿ Unns den Ubershuß Zuerstatn und Wellen Unns desselben nit begeben.

VI.

Unnd Als sonnderlichen Unns[er] Unnder Camerer Pett[er] Ratshin in Eingannn seiner Ambtz Und dernach Uns schrifflich Unnd mundtlich anczaigen lassen, wie Unns[er] Stat Policzkha in fünfzehnhundert Aindliffn Jar durch Weilanndt Unns[er]m lieben herrn Unnd Vattern Khunig Ladislaen loblichster gadachtnuß der Zinß Auf Zwainczig Jar befreidt Worden, Alßo das Sÿ biß auf dar funffzehnhundert ainunddreißigist Jar nichts geben Aber Vom ainunddreißigistn Jar anzuraitten sollen Sÿ Unns hin furan Jarlichn Achczig shockh groshen Zuczinsen schuldig sein die weil dann bemelter Ratshin in seiner beschluß Raittung eingestellt Unnd Vermeldt Wie Wir beruerte Stat Policzkha Uber die Zwainczig Jar noch drey Jar befreidt sollen haben. Wir aber Umb solhe bewilligung nichts Wissen, Unnd Inen derhalben khain Verschreibung gefertigt. Uber das aller unns Auch beruertter Unns[er] Unnder Camerer Von Wegen derselben Stat Policzkha Vom funff, Sechs Und Siebenunddreißigistn Jar Jeder Jars nit mer Als vierczig shock groshen Verraidt Sollen beruerte Unnsere gesannndt die Priuilegium daselbst wol ersehnen, Und gleicherweiß daruon Ain Abschriff nemen, dweil wir Auch von den Begnadungen der dreier Jar kain Wissen tragen. Unnd sÿ derhalben nichts zuczaigen haben wolle sich gepurn das Sÿ Unns den Zinß Vom zway dreÿ Vierunddreißigistn Jar Jeder Jars Achczig schockh groshn Entrichten, Unnd den Abgang des Fünff Sechs Unnd Sibenunddreißigistn Jars, nemlichn jedes Jars Viertzig schockh groshn Erstattn.

VII.

Unnd nachdem Wir Bisher dem Unnder Camerer ainen hoffrichter und darzue ainen Camerschreiber Besoldt is, sich zuerfragen was ir Offici inhalt, ob wie derseben nit Empern oder sÿ zwen allain aus den Accidentalien ir[er] Ambter an uns[er]darthuen Underhalten Und solher Uncostn erspart werden mocht. Sonderlich Achten Wir fur pillich, das Ain jeder Under Camerer von seiner Erlichn Besoldung, so Er Von Unns hat, Ainen Camerschreiber dweil er Im Am maisten sein dienst verricht.

VIII.

Wetter sollen Unnsere gesannndt in Allen Sibn Stettn sich Von den Eltistn derselben beileuffig Erlernnen Was Ainem jedem unserm Und[er]Camerer in demselben seinem Diennst bey Inen zuerrecht Zuesteet, Unnd was ordnung bisher mit besetzung des Rats gehalten worden Uber Was Zeit, Unnd Wie oft, dergleichen ob Unser Unnder Camerer in besetzung derselben Statt Ambter, jeder Zeit selbst gegenwurttig gewesen se, oder Annder an seiner Stat dahin Verordnet. Unnd ob derselb in seinem Aignem

oder der Statt Uncoßtn solhe bereittung gethan, Auch was nucz Unnd Ermug derselbig Unnser Under Camerer in Verneuerung beruert Stet Oficirn aus Alter gewonhait beileiffig gehabt. Solher allerAus Rechtn Gründt zuwissn Unns Vast Von Nottn, damit wir in disem Vall aignen nutz Verhuettn Und Unnsern kunfftig Unnder Camerer Einbinden mugen, das Er nit nach gonnst oder gab die Ambter setz od[er] Entsez Auch sonnst durch zue kainer Zunfft oder hanndtwerchs zehen noch sonnst haußgesessen Burgern oder Ynwonnern beÿ bemelten Unnsern Stettin Ainem tail mer Als dem Annern zue oder abgelegt, sondern der frumb hanndtgehabt und der gestrafft werde.

IX.

Und zum furnemlichstn nachdan Wir Unns in dem bestalbrieff gegen Weilennndt bemeltn Unnsern Under Camerer Pettern Ratschin mit aufgedruckhtn wortn befor behalten und bei seinem Aydt Unnd Phlichtn auferlegt haben das Er die Peen Unnd Puessn souil Unns Von hoher Obrigkhaidt wegen Unnd der Pilligkhaidt nach zuesten dergleichen Confiscierte Unnd deren guetter so in bemeltn Stetten an leibs Erben mit todt abgeen, Auch aller annder souil Unns mit guettem titl haimfelt dasselb im Unnsern Namen Einziehen Unnd Unns solher Aigentlichn in Unnser Camer Antwortn wolle, Unns Aber bemelter Ratschin die ganncz Zeit Seiner Verwaltung biß Auf sein beschlußbraittung khain Extraordinari Nutzung, weder wenig noch Vil Verraidt derhalten Wir Unns in dem Raittbrief so wir im Verfertigt, dieselben souil wir Uber khurcz oder Uber langg erfragen lassen mugn Vorbehalten habn. Ist dennach Unser Beuelh Unnd Mainung das bemelte Unnsere gesannndt in Allen unnsern Siben Stettin den Eltistn bei Iren Phlichten an Äydt stat Auferlegen Unnd Einbinden Recht Grundtlich an Zaigung Zuthuen, ob Unns in disen Sechs Jarn Und bis Auf Data, Weder an Peen Puessn Confiscierten guettern Unnd Annder Extraordÿ Nutzungen nichts haimgefallen seÿ in Sonderhait das die Von der Stat Gracz Iren Lauttern bericht gebn Zu wiß handden deß Bernasheckhn, so als Wie bericht sein Im Verschinen Vierunddreißigstn Jar Und Jörgn Rosin im Sechsenddreißigstn Jar Bede daselbs an Leibserben Unnd gesippte Frundt mit Todt abgangen Ire verlassne Guetter die sich auf Ain dapfere Summa erstreckhn Eingezogn sein Vorsehen Unns gantzlichn Wo Obrissige und Ernntliche nachforschung gehalten. Es werden mer Pestn an Tag khumen die Uns entzogen worden.

X.

Und wiewol uns Vershiner Zeit weilennndt offibemelter unnser Under Camerer Peter Ratshin angezaigt es sein nur drei Artickhl der Peenfall so Unns als Regierenndtn frauen haimgefallen und[er] Welhen Aber angezaigter Zeit sich Khainer begeben sonnder so nit Mallaficzig sein dieselben den Stein zuegehorig. Wo nun angezeigter Stat Aine oder mer mit oder an Vorwissen Unnsers Unnder Camerers Hofrichters oder Camerschreibers dergleichen Peenfall eingnomen, So Unns Als der hohen Obrigkhait

billicher folgen sollen. Ist Innen furzuhalten das Sÿ solher auch mit Priuilegien beweissen, Wo nit Würden wir Verursacht dieselb nuczung beÿ denen so sich genossen haben zuerfurchen, dann sich zuuersichtlich an denselben finden Annder mer Straff messig fall zuetragen Welhe Peenfal pillichen, jeden hohen Obrigkhait Und nit den Unnderthanen oder Ambtleuttn zuesteen In massen sonder Zweifl beÿ anndern Stettn in der Chron Beheim derselbig Prauch befunden wirdt.

XI.

Verrer Als Unns bisher zuuilmallen das Einkhomen Von beruetten Stettn in bosser Muncz gereicht ist, darann wir mit Verwechslung derselben Nachttail haben leiden muessen darzur wir auch mit Verwechslung derselben solhem geldt das merer tail uber die ordenlich fristen aufgehalten worden. Begern Wir Von bemeltn unnsern Stettn Ain warhafftig Wissen zuhaben ob solthen Nachttail der Muncz und Verczug der bezallung Auch sÿ oder Unnsern Und[er] Cammern beshehen seÿ damit wir hier Im Unnsrer notdurfft nach solthen Unfleiß Absellen. Es sollen auch Unsere gesandtn den Stett mit Frimst aufflegen zuuerhirten das hin furan in disem fal solhe Versammlung und Nachttail nit Innen mug zuegemessen werden.

XII.

Nachdem sich auch seither drey Fristn der Zÿnns Nemlichn Galli Unnd Martini, deß Nechstner shinnen Sibenunddreissigistn Und nechtmeß gegenwurtige achtunddreissigistn Jars bey bemeltn unnsern Siben Stetten Verfallen Und wir Unns zu Innen versehen Sy haben solhe gefell auf Unnsrer schriftliche Beuelh so wir verschines monats Nouembris An jede in sond[er]hait Ausgeen lassen Eingespracht, sollen Unsere gesandtn solh geldt Von Inen gegen quittungn emphahen und hieher zuhandden unser Phennÿngmeister antwurtn. Wo aber daselb geld in klainer Unnd Unrichtiger Muncz gefallen war sollen unser gesandtn an jede Stat begern damit Sÿ dasselb in Grobe Richtige muncz Verwechslen Und in Vierzehn tagen nagst darnach jede in somnnderhait hieher zu handden bemelte Unnsers Phennÿngmaisters auf seine quittungen gwisslichn Erlegen Unnd sich deß zuthuen in Ansehung das wir diser Zeit nach mit khainem Under Camerer versehen sein, zu Underthänigster Erczaigung nit Waigern, dann Es Innen an Iren Altn Prauch in disem fall khain eingang machn solle Souer Sy aber Uber Angeczaigt erbietten Ursachn furwendetn das sÿ solher je nit thuen mocht n oder waltn Innen alsdann aufzulagen das sÿ solh geldt wie obsteet in Grobe Uuncz verwechslen, Und sich darmit gwisslichn in Vierzehen Tagen gefasst machen, dennen so wir danach schickhen an Weittern Vorzug zuezustellen.

XIII.

Und zum Beschluß souer obengeczaigte Stett, eine od[er] mer Unnder Inen auß aigner bewegnuß Vilbemeltn Unnsern gesandtn beschwarungen so Unnder Innen

schweben mochtñ fur truegen sollen Sÿ dieselben nach gelegenheit verhörn Und was Wichtig Sachn sein Aufzaichnen, denselben Auch Von Unnsern wegen Vertröstung thun wo Sÿ solh beschwörungen an hochgedacht Unnsern Hercznlieben herrn Und Gemahl od[er] an Unns Lanngen Lassen wurdñ, das wir beÿ seiner Lieb verhelfen Unnd fur unns selbst mit gnedigistñ Vleiß fersürgeñ wellen damit in demselben Wendung beschehe die unainigkhaidtñ zwischn Innen abgelaindt pösse ordnung ausgereit guetter frid geschopfft der Gemain Nucz gefurdert, Unnd Sÿ bey Allm dem so zu derselben aufnehmen und wolfart gedrihen mag gehandhabt worden.

Dise hieuorgeschribne Artickhl sollen Vilgedachte Unnser gesandtn in beruerten Unnsern Syben Stettñ mit getrewen Vleiß handlen und was grundt sy Auff Yeden derselben bey Yeder Stat befinden und Erfarn Aigentlich Auffmerkh unnd in schrift stellen Unns nachmalñ darInn wissen Zuberattñ Unnd souil muglichñ notwendig einsehung Zuthuen, ingeuerde. Zu Urkhundt mit unnsrem hiefurgedrucktn ku[niglichen] Secret verfertigt, Geben in Unnsrem ku[niglichen] Schloß Prag den Sechstñ tag Februarii Anno etc. Achtunddreissign [6. 2. 1538].

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA:

Úvodní část instrukce královny Anny Jagellonské z 6. února 1538
(Národní archiv, fond Česká dvorská kancelář, kniha č. 179, fol. 1)

Petr Vorel

A RENEWAL OF THE QUEEN'S VICE-CHAMBERLAIN OFFICE AT THE BEGINNING OF THE EARLY MODERN AGE.

A Revision of Incomes Received by Queen Anne of Bohemia and Hungary from Bohemian Royal Dowry Towns in 1538

SUMMARY

This study analyzes a fairly complicated property case connected with the death of the then Queen's Vice-Chamberlain Petr Rašín of Rýzmburk. This Bohemian nobleman worked in royal military services already during the rule of King Vladislaus II. In 1523, he was appointed to the office of the Queen's Vice-Chamberlain – it was the year in which this royal office was renewed after almost half a century. The Queen's Vice-Chamberlain represented the Queen with respect to the so-called royal dowry towns (Chrudim, Hradec Králové, Jaroměř, Vysoké Mýto, Polička, Dvůr Králové, and Mělník). He performed various tasks on her behalf (appointing of town councils, deciding in various lawsuits) and ensured the collection of financial levies. In May 1537, Petr Rašín was appointed the field marshal of the Kingdom of Bohemia, and he was in command of the army sent from Bohemia to the Hungarian battlefield. Prior to his departure to the Hungarian battlefield, he had carried out a statement of incomes and expenses which was subsequently approved by Queen Anne Jagiellon. However, Petr Rašín died in Hungary in October 1537. His widow asked King Ferdinand I for the soldier's pay her deceased husband was entitled to for his six-month service as the field marshal. A dispute pertaining to this payment ensued – it was dealt with even at the level of the Land Diet and served as an impulse for the establishment of a commission. This commission's task was to check whether the deceased Petr Rašín had committed embezzlement as the Queen's Vice-Chamberlain, although the Queen had approved the statement. The following people were appointed as members of the commission: Jan Popel of Lobkowitz and Bílina; Píram Kapoun of Svojkov, Jan Špiigl, and Jiří of Goltz. Instructions for its mission were issued by the Queen in German language in Prague on February 6, 1538. These instructions in their entirety are attached to the study as an editorial supplement.

The commission was supposed to perform a control of incomes and expenses accounted for by the deceased Queen's Vice-Chamberlain Petr Rašín of Rýzmburk,

with a special emphasis on items that he had not entered into accounts at all. Furthermore, the commission was to verify privileges of the seven royal dowry towns with respect to potential incomes of the Royal Chamber, to point out to potential financial evasions, and to clearly specify regular incomes from these towns to which the Queen was entitled. On May 18, 1538, Jan Litborský of Chlum and Pecka was appointed to the vacated office of the Queen's Vice-Chamberlain after the deceased Petr Rašín of Rýzmburk. In connection with this change, a new overview of permanent obligatory payments from the seven royal dowry towns was drafted; this overview resulted from the work of the above-mentioned commission and the newly appointed Queen's Vice-Chamberlain was to follow it. Since 1538, the royal dowry towns were thus to pay the Queen each year the total sum of 1058 threescores and 43 Bohemian groschen which, converted to the Austrian currency, amounted to 2472 Rhine guldens, 40 kreutzer, and 1 ½ denarius. Since 1538, people appointed to the office of the Queen's Vice-Chamberlain ceased to be primarily army commanders; instead, they were replaced by noblemen with an administrative background. For them, the office represented a lower level of their supposed career advancement, most frequently to the post of the highest scribe in the provincial government which was reserved for the members of the knighthood estate.

Translated by Daniela Reischlová

Pavel B a n d ō u c h

PĚSTOVAT NADÁNÍ.

Reflexe smyslu vzdělání ve spisu *Coltura degl'Ingegni* Antonia Possevina

ABSTRACT

The article deals with the treatise *Coltura degli Ingegni* by Italian Jesuit Antonio Possevino (1533–1611), the Latin original of which was part of Possevino's work *Bibliotheca selecta* (1593). In addition to studying the actual text, attention is also paid to factors that contributed to its creation. These include especially the educational tradition within the Society of Jesus and Possevino's life story – Possevino held many different offices, *inter alia* that of a secretary of the Order and of a papal diplomat. He came into touch with a Scandinavian environment during these diplomatic missions, which subsequently led to the establishment of Collegium Nordicum in Olomouc. As follows from the study of Possevino's life and work, this Jesuit understood education primarily as a tool for spreading and deepening of the Catholic faith. At the same time, Possevino emphasized the importance of human freedom which he defended against the contemporary, more deterministic concepts.

Keywords: Jesuits – Antonio Possevino – pedagogy – Collegium Nordicum

Antonio Possevino (1533–1611) není postavou, která by v rámci české historiografie náležela mezi příliš známé.¹⁾ Tento jezuita se do dějin země Koruny české v ra-

¹⁾ Srov. Zdeněk HOJDA, *Collegia Nordica v Olomouci a Braněvě 1578–1619*, AUC – HUCP 30, č. 1, 1990, s. 49–95. V roce 1941 pak vyšel překlad díla Matěje Tannera *Život P. Antonína Possevina a jeho komentář o věcech moskevských*, Stará Říše 1941. Teologickým aspektem Possevinova spisu o „věcech moskevských“ se věnoval článek Walerian BUGEL, *Pohled na církev v díle A. Possevina Moscovia jako příklad teologického pozadí potridentských pokusů o církevní unii*, in: Pavla Gkantziou Drápelová (ed.), *Kulturní, duchovní a etnické kořeny Ruska II. Vlivy a souvis-*

ném novověku zapsal přinejmenším tím, že měl zásadní podíl na zřízení koleje Nordicum, která byla založena v Olomouci především jako místo, kde budou vychováváni a vzděláváni mladí muži ze skandinávských zemí. V rámci předloženého článku ukážeme, jakým způsobem reflektoval Possevino ke konci svého života smysl, význam a strukturu vzdělání. Následně zaměříme pozornost na kořeny, z nichž jeho úvahy vyrůstaly. Těmito kořeny budou zejména tradice Tovaryšstva Ježíšova a *curriculum vitae* samotného Possevina, přičemž bude zmíněn i kontext vzniku Nordika v rámci sítě jezuitských kolejí a škol.

Kontexty Possevinova myšlení

Possevinovo dílo *Cultura degl'Ingegni* původně tvořilo součást jeho monumentální práce *Bibliotheca selecta qua agitur de Ratione studiorum in Historia, in Disciplinis, in Salute omnium procuranda* (poprvé vydáno 1593 v Římě, později 1603 v Benátkách a 1606 v Kolíně nad Rýnem), které nabízel úvod k různým vědám. Šlo do jisté míry o odpověď na dílo nekatolického autora Konrada Gesnera (1516–1565) s názvem *Bibliotheca universalis* (1545–1549) a nepochybná je i souvislost s Possevinovou misionářskou vizí.²⁾ První svazek, rozdělený na jedenáct částí, je věnován papeži Klementu VIII. a pojednává o křesťanské výchově jako o předpokladu pro misijní působení. Druhý svazek, věnovaný polskému králi Zikmundu III. Vasovi, který tvoří šest knih, se zabývá jednotlivými vědami, jež jsou chápány jako pomocné vůči teologii. Rozsah Possevinova monumentálního díla byl tak velký, že ačkoli bylo poměrně rozšířené, zůstává otázkou, nakolik se skutečně jako celek četlo. To

losti, Červený Kostelec 2006, s. 63–97. Činností Possevina ve východní Evropě se zabývala Lenka ČERNÁ, *Papežská kurie a moskevský stát ve světle činnosti jezuity Antonia Possevina*, *Slovanský přehled* 80, 1994, s. 137–146. Reflexemi Possevina ohledně sakrálního prostoru se pak věnoval příspěvek ve sborníku z konference pořádané k výročí příchodu jezuitů do Prahy: Johana BRONKOVÁ, *Bellarmino - Possevino - Villalpando: dreierlei Auffassungen von Sakralraum*, in: Petronilla Čemus, *Bohemia Jesuitica 1556–2006 II*, Praha 2010, s. 1165–1180. V roce 2008 pak na Historickém ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně vznikla diplomová práce Robin ČORNEJ, *Antonio Possevino a jeho zprostředkovatelská mírová mise zabývající se vyjednáváním míru za livonské války (1558–1583)*. V kontextu tohoto článku je významná i jinak drobná studie, ve které Jiří Lapáček ukazuje, že zkoumané Possevinovo dílo používal při své tvorbě Jan Amos Komenský. Jiří LAPÁČEK, *Antonio Possevino a J. A. Komenský*, in: Martin Steiner (ed.), *Comenius's Heritage and Education of Man for the 21st Century*, Papers of section 6, Comenius's General Consultation as Instauratio magna rerum humanarum, Praha 1998, s. 227–230.

²⁾ Srov. Emanuele COLOMBO, *Il libro del mondo. Un documento di Antonio Possevino*, in: Michela Catto - Gianvittorio Signorotto (edd.), *Milano, l'Ambrosiana e la conoscenza dei nuovi mondi (secoli XVII–XVIII)*, Milano 2015, 335–362, zde s. 339.

je i důvod, proč je zde věnována pozornost pouze jedné části, ačkoli by si ji zasloužila celá „knihovna“.³⁾

Jelikož se Possevino snažil oslovit co nejširší řadu zájemců, rozhodl se některé úseky svého díla vydat samostatně a přeložit je z latiny do vernakulárního jazyka, jenž je již velmi podobný dnešní italštině, která však byla kodifikována až v následujících staletích. V případě *Coltura* vyšla vernakulární verze v roce 1598 ve Vicenze u Giorgia Greca.

Na tomto místě je důležité zdůraznit dva aspekty.⁴⁾ Zprvč se nejedná o teorii, ze které by až následně vycházela Possevinova praxe. Je to naopak reflexe celoživotního úsilí tohoto jezuita, v jehož rámci hrálo zakládání kolejí a šíření katolické víry různými způsoby ústřední roli. O tom bude řeč v dalších částech tohoto článku. Druhým aspektem je fakt, že nešlo o oficiální spis. *Coltura degli Ingegneri* nebyla schválena jezuitským řádem jako závazné dílo, které by se muselo aplikovat v praxi. V době, kdy ho sepisoval a nechal samostatně vydat, už ostatně Possevino nebyl zdaleka v takové pozici, v jaké se nacházel, když byl generálním představeným Tovaryšstva Ježíšova Everard Mercurian (1514–1580, v úřadu 1573–1580). Generál Claudio Aquaviva (1543–1615, v úřadu 1581–1615) mu byl nakloněn podstatně méně.

Než přejdeme k samotné knize, je třeba vysvětlit pojem *ingegno* (nadání, talent) a to v kontextu jezuitského myšlení, které reflektovalo tradici církve. Podle klasické platónské antropologie náleží každému člověku rozumová duše a s ní související dispozice – intelekt. Existovaly různé interpretace toho, co to intelekt nebo rozum je, přičemž jedno pojetí vycházelo více z díla sv. Augustina, druhé (ovlivněné křesťanskou interpretací Aristotela) z děl sv. Tomáše Akvinského. Sv. Ignác z Loyoly v tzv. Pravidlech pro smýšlení s církví (Duchovní cvičení 363) píše svým obvyklým pragmatickým stylem, že se má vycházet jak z patristické teologie, tak ze scholastiky, čímž vlastně dochází k určité syntéze augustiniánské a tomistické tradice.⁵⁾

³⁾ Pro obecnější informace o celém díle srov. Albano BIONDI, *La „Bibliotheca selecta“ di Antonio Possevino. Un progetto di egemonia culturale*, in: Gian Paolo Brizzi (ed.), *La „Ratio studiorum“*. Modelli culturali e pratiche educative dei gesuiti in Italia tra Cinque e Seicento, Roma 1981, s. 43–75.

⁴⁾ Srov. Cristiano CASALINI – Luania SALVARANI (edd.), Antonio Possevino, *Coltura degli Ingegneri*, Roma 2008, s. 15 (dále A. POSSEVINO, *Coltura degli Ingegneri*).

⁵⁾ „Chválit pozitivní i scholastickou nauku. Neboť jako je pozitivním učitelům, jako sv. Jeronýmovi, sv. Augustinovi a sv. Řehořovi atd., vlastněji rozněcovat touhu milovat ve všem Boha, našeho Pána, a jemu sloužit, tak je scholastickým učitelům, jako sv. Tomášovi, sv. Bonaventurovi a Mistru sentencí atd., vlastněji definovat nutné věci k věčnému životu nebo je vysvětlit pro naši dobu a lépe bojovat proti všem omylům a všem falešným závěrům a je objasňovat. Neboť scholastičtí učitelé, poněvadž patří do novější doby, s užitekem uplatňují nejen pravé porozumění Písmu svatému a pozitivní církevní učitele, nýbrž když jsou sami osvíceni a poučeni silou Boží, nalézají pomoc v koncilech, kánonech a ustanoveních naší svaté Matky církve.“ Kritickou edicí *Duchovních cvičení*, s kterou lze konfron-

Possevinovo pojetí intelektu vychází, jak uvidíme, z tohoto myšlenkového substrátu. Je ale třeba zdůraznit, že *Coltura* nepojednává o intelektu jako takovém: *ingegno* jako pojem, který Possevino používá, odpovídá spíše „nadání“, není to tedy intelekt jako mocnost duše, i když s ní je úzce spjato. Nadání se jeví jako jakási konkretizace abstraktního intelektu i dalších mentálních a tělesných charakteristik v každém člověku.

Pro pochopení kontextu vzniku tohoto díla je třeba se zmínit o pojednání, které je částečně v rozporu s Possevinou vizí. Jedná se o dobově rozšířený spis lékaře Juana Huarte de San Juan (1529–1588) *Examen de ingenios para las ciencias* (1575), který byl přeložen do italštiny Camillem Camillim v roce 1582.⁶⁾ Huarte vycházel z teorie různých tělních tekutin (*humores*), z níž odvodil jistý determinismus: člověka určuje místo, kde se narodil. Podle převahy určité tělní tekutiny je potom vhodný pro danou práci. Už v dedikaci spisu španělskému králi Filipovi II. proto Huarte tvrdil, že cílem vzdělání by mělo být včasné rozpoznání kombinace tělních tekutin v člověku, což následně pomůže správně určit jeho životní cestu (a prospět tím rozvoji celého impéria).⁷⁾ Tím opustil dobově rozšířenou představu o obecné lidské přirozenosti a zdůraznil unikátnost nadání každého lidského jedince. Ten by své nadání měl dále rozvíjet, ale tento rozvoj chápal Huarte s odkazem na Platónova díla jen jako rozpominání se na to, co vlastně věděl už předtím. Tím se ocitl španělský lékař do značné míry v rozporu s humanistickou představou, kte-

tovat český překlad, je možné nalézt v Iosephus CALVERAS – Candidus DE DALMASES, *Monumenta ignatiana, Series secunda, Exercitia spiritualia S. Ignatii de Loyola et eorum directoria nova editio I. Exercitia spiritualia*, Roma 1969.

⁶⁾ Moderní edici tohoto překladu do italštiny připravili stejní autoři jako v případě edice Possevinova spisu: Cristiano CASALINI – Luania SALVARANI (edd.), Juan Huarte de San Juan, *Essame degl'ingegni: traduzione di Camillo Camilli*, Roma 2010.

⁷⁾ „Perché l'opere de gli artefici havessero la perfettione che conveniva all'uso della Republica, mi pare (Catholica Real maestà) che si dovesse stabilire una legge, che il legnaiuolo non facesse opera, che appartenesse all'officcio del contadino, né il Tessitore dell'Architetto: et che l'Avvocato non medicasse, & il medico non avvocasse: ma ciascuno esercitasse solamente quell'arte, alla quale ha inclination naturale, & lasciasse stare l'altre. Perché, considerando quanto l'ingegno dell'huomo sia basso, & limitato per una cosa, & non per più: ho havuto sempre per cosa certa, che niuno potesse saper due arti perfettamente, senza mancare in una di quelle: & perché egli non errasse in elegger quella che fosse migliore per la sua natura, doverebbono esser deputati nella Republica huomini di gran prudenza, & sapere, i quali nella tenera età scoprissero a ciascuno il suo ingegno, facendogli studiar per forza la scienza, che gli convenisse, & non lo lasciando elegger da se stesso. Dal che resulterebbe ne' vostri stati & Signorie, che vi sarebbono i maggiori artefici del mondo, & l'opere sarebbono di maggior perfettione: non per altro, che per unir l'arte con la natura.“ Toto rozlišování by pak měly vykonávat „l'Academie de' nostri Regni“. Tamtéž, s. 83.

rá stavěla vedle nadání i možnost rozvíjet lidskou přirozenost skrze vzdělání vlastně *ad infinitum*.⁸⁾

Není možné říct, že by Possevino tento názor zcela zavrhl. Oproti Huartemu však jednoznačně zdůrazňoval jeden podstatný element, a to svobodnou vůli. Jednak svobodnou vůli Boží, která může dát každému člověku milost, jež překonává jeho fyziologickou (humorální) danost, ale i svobodnou vůli lidskou. Tím vlastně podpořil možnost vzdělání i pro ty, kteří by byli pro studium podle Huarteho pojetí neschopní na základě nevhodné konstelace tělních tekutin. Pro Possevina se však zjevně nejednalo pouze o problém vzdělání, ale o jeho sepětí s učením katolické církve. Pro další výklad je třeba uvědomit si Possevinův antropologický optimismus, v němž má každý člověk šanci se zlepšovat a překonávat své limity. Possevino tím jasně hájil i interpretaci církevní tradice provedenou na tridentském koncilu, který jednoznačně zdůraznil svobodnou vůli člověka, a vymezil se tak proti pesimismu Martina Luthera a dalších teologů.

Na druhou stranu je třeba říct, že ačkoli se Huarte vyjadřuje na mnoha místech opravdu až deterministicky, nechce tím zpochybnit význam píle ani učitelů.⁹⁾ Nevyklučuje zcela ani nadpřirozený zásah Boží, který by umožnil překonat přirozenost.¹⁰⁾ Je jistě otázkou, nakolik se jednalo o ústupek, aby mohlo být dílo vydáno, a nakolik o skutečné přesvědčení autora. Boží působení vidí nepochybně v přírodě samotné a vysmívá se těm, kteří neznají příčiny jevů, jež vysvětlují tvrzením, že „Bůh to tak chtěl.“¹¹⁾ Možná i tato pasáž přispěla k tomu, že se Huartův spis, který se stal mezitím bestsellerem, dostal na počátku 80. let 16. století na index zakázaných knih, kam jej umístila nejprve portugalská a posléze španělská inkvizice.¹²⁾ Huartův vliv se tím však příliš nezmenšil a například Cristiano Casalini zastává

⁸⁾ „Non hanno (per quanto io me ne posso intendere) altro ufficio i maestri co' i loro scolari, che ricordar loro la dottrina: perché, s'essi hanno l'ingegno fecondo, con questa cosa sola fanno partorir loro concetti mirabili.“ Tamtéž, s. 93. Použitá terminologie se odkazuje na tzv. sókratovskou maieutiku (umění porodnictví). Nejvýraznější příklad pochází z dialogu *Menón*, kde Sókratés přivede geometrie neznalého otroka ke správné odpovědi v otázce, jak zdvojnásobit plochu čtverce.

⁹⁾ Tamtéž, s. 92. Huarte se zde odkazuje na první knihu Ciceronova spisu *O povinnostech (De Officiis)*, v níž autor hodnotí pokrok svého syna ve filozofii.

¹⁰⁾ Tamtéž, s. 104–105; 269.

¹¹⁾ Tamtéž, s. 101.

¹²⁾ Srov. Rocio G. SUMILLERA, *Political Medicine in Early Modern Spain, or How Physicians Counsel the King*, *The Sixteenth Century Journal* 51, 2020, s. 425–434. Výtky inkvizice se ale zřejmě týkaly především vztahu mozek-vnímání. Italský překlad, který jsem použil při práci na tomto článku, vychází z původní edice z roku 1575.

tezi, že se jezuité často řídili při rozlišování talentů právě Huartovým deterministickým pohledem.¹³⁾

Další kontroverzí, která ovlivnila Possevinův spis, je spor nazývaný *de auxiliis*. Na rozdíl od Huarteho antropologického pohledu, který vycházel z oblasti dobové medicíny, šlo v tomto případě o teologický problém. V jeho pozadí stála opět zásadní otázka, jakou roli hraje v celém díle spásy Boží milost a jakou svobodná vůle člověka. Velmi zjednodušeně řečeno se jezuité přikláněli spíše k významu lidské vůle a skutků, zatímco dominikáni spíše zdůrazňovali nezaslouženost milosti a svobodu Boží. V italském překladu Possevinova spisu, z něž vycházím, nacházíme pochopitelně jezuitskou pozici rozhodně prosazující význam lidské svobody.¹⁴⁾

Possevinův spis *Coltura degl'Ingegneri*

Possevinův spis se skládá ze tří hlavních oddílů nazvaných „učitelé“, „školy“ a „knihy“. V rámci tohoto článku bude určitě nejzajímavější téma školy. To začíná citací římského církevního otce Lactantia, v níž chválí muže vynikajícího nadání (*ingegno*), kteří si jako jediný cíl svého života stanovili hledání pravdy a jako odměnu ctnost. Possevino ho doplňuje a konstatuje, že i ctnostný život je pouze prostředkem k většímu sjednocení s Bohem. Učiteli jsou potom podle Possevina v první řadě naše smysly, které nám pomáhají číst knihu, kterou je svět a která nám dává poznat moudrost a velikost autora této knihy. Svět je školou, v níž je poznáván Bůh.¹⁵⁾ Učiteli jsou ale i andělé a jiní lidé. První člověk, kterým je podle Possevinova dobového čtení knihy *Genesis* Adam, měl perfektní znalost přírody (*ogni scienza delle cose naturali*) a mohl být tedy učitelem svých potomků. Jeho moudrost se předávala skrze ty, kteří zachovali pravou bohoslužbu (*il culto di Dio*), a přežila tak díky Noemovi, Abrahámovi, patriarchům, prorokům a synagogám. Skrze kontakt s nimi se část této moudrosti měla přenést do Řecka.¹⁶⁾ Stále však platí, že hlavním zdrojem vědění (*scienze*) je pro Possevina Bůh (kap. III). S odkazem na tridentský katechismus a širěji na scholastickou tradici tvrdí, že pouhým rozumem není člověk schopen dojít poznání mnohých pravd, popř. jen velmi obtížně, a proto Bůh určil svého syna Ježíše Krista, aby byl učitelem.

Possevino je přesvědčen, že nová křesťanská akademie, tedy katolická univerzita (jako příklad uvádí ty v Paříži, Salamance, Coimbře a jinde), přesahuje svou moud-

¹³⁾ Cristiano CASALINI, *Discerning Skills. Psychological Insight at the Core of Jesuit Identity*, in: Robert A. Maryks (ed.), *Exploring Jesuit Distinctiveness: Interdisciplinary Perspectives on Ways of Proceeding within the Society of Jesus*, Leiden - Boston 2016, s. 189-211.

¹⁴⁾ A. POSSEVINO, *Coltura degl'Ingegneri*, s. 72-81.

¹⁵⁾ Tamtéž, s. 100.

¹⁶⁾ Tamtéž, s. 102-103.

rostí tu athénskou.¹⁷⁾ Její vznešenost tkví v tom, že má k dispozici i učení církve. Západ se tak stal šířitelem a obohatil tuto moudrost: je Indiim Orientem (ve smyslu místa, odkud vychází moudrost). Possevino zde zjevně propaguje nejen jezuitský řád, ale i další řehole, které se podílely na šíření víry a vzdělanosti. Univerzity pak popisuje jako pevnosti učenosti (*dotte fortezze*).¹⁸⁾ Největší školou je ale podle Possevina sám svět, v němž je sám Bůh učitelem (*Professore*) a v němž poznáváme jeho způsob jednání (*metodo*) zejména vytrvalou modlitbou (*continuo oracolo*).¹⁹⁾

Possevino je v souladu s antickou i humanistickou tradicí učitelkou také historie včetně nedávných náboženských rozporů a vojenských konfliktů (kap. VII), které podle jeho názoru vznikly kvůli opuštění katolické víry a přimknutí se k učení Niccoly Machiavelliho.²⁰⁾ Naději pak hledá ve smyslu dějin, v nichž se projevuje Boží vůle. Příkladem mu je odpadnutí některých území od katolicismu v důsledku reformace, které však bylo více než nahrazeno portugalskou a španělskou expanzí. Ty se vydaly každá jiným směrem, nakonec se však setkaly na druhé straně světa a prozřetelně se spojily v jednom království.²¹⁾

Po pojednání o tématu učitelů přechází Possevino k problematice nadání, která je pro něj do určité míry i teodiceou, protože si klade otázku, jak je možné přijmout, že intelekt stvořený Bohem, který stvořil všechno dobré, může selhat a uvést

¹⁷⁾ Akademii je zde myšlena v podstatě univerzita. Casalini, editor edice, nicméně cituje, co bylo myšleno slovem *academia* podle *Ratio studiorum*: „*Academia quid - I. Academiae nomine intelligimus coetum studiosorum, ex omnibus scholasticis delectum, qui aliquo ex nostris praefecto conveniunt, ut peculiare quaedam habeant exervitationes ad studia pertinentes.*“ Srov. László LUKÁCS (ed.), *Monumenta pedagogica Societatis Jesu. Nova editio penitus retractata V, Ratio atque institutio studiorum Societatis Iesu (1586, 1591, 1599)*, Romae 1986, s. 448.

¹⁸⁾ „*Quivi dunque essendo eruditissimi huomini, studi liberali, libri senza macchia di Heresia, non solo hanno a' que' regni cagionata la fermezza, ma etian dio a gli altri paesi remotissimi ha somministrato una nuova luce: sì che può dirsi, che l'Occidente è divenuto all'Indie un Oriente. In che avendo più volte Iddio a sì grande impresa invitato come esserciti di soccorso nuove famiglie et ordini Religiosi, non è huom che non vegga, e quanta è la carità di Dio, che tanta cura ha di noi, e quanta è la dignità humana, e quanta è la forza della verità bene appresa, quanta finalmente è l'importanza di queste, ch'io posso nominar dotte fortezze: cioè, delle catholiche Academie.*“ Antonio POSSEVINO, *Coltura degl'Ingegneri*, s. 107.

¹⁹⁾ Tamtéž, s. 108.

²⁰⁾ Toto vymezení vůči Machiavellimu bylo u raně novověkých jezuitů běžné. Z autorů, kteří se takto vůči autorovi *Vladaře* vymezili, lze zmínit především Pedra de Ribadaneiru, v zemích Koruny české pak v 17. století působícího Karla de Grobendoncq. Pedro DE RIBADANEIRA, *Tratado de la religion y virtudes que deve tener el Principe Christiano, para govarnar y conservar sus Estados. Contro lo que Nicolas Machiavelo y los Politicos deste tiempo enseñan*, Madrid 1595; Carolus DE GROBENDONCQ, *De ortu et progressu spiritus politici*, Praga 1666.

²¹⁾ A. POSSEVINO, *Coltura degl'ingegneri*, s. 110-111. Possevino zde nepochybně naráží na vývoj po smlouvě v Tordesillas (1494), resp. buly *Inter caetera* (1493) a *Ea quae pro bono pacis* (1506), a na personální unii Portugalska a Španělska od roku 1580.

člověka v omyl. Rozlišuje tři hlavní příčiny: hřích, neschopnost správně rozpoznat vlastní síly a nedostatek kultury, resp. vhodných podnětů pro správný rozvoj člověka.²²⁾

V rámci našeho tématu ponechám stranou problematiku hříchu. Co se týče rozlišení vlastních sil, potvrzuje Possevino odlišnost nadání mezi lidmi, ale oproti Huartemu zdůrazňuje význam svobody vůle. Nadání (*ingegno*) je podle něj „*přirozená schopnost, která zahrnuje schopnost snadno se naučit určité věci*.“²³⁾ Rozličnost nadání je dána především svobodnou vůlí a nikoli, jak tvrdil Aristotelés, vzájemným poměrem tepla, zimy, vlhka a sucha, a ačkoli vliv mají i zákony, zvyky, hvězdy a vášně, nic z toho nepřekoná svobodnou vůlí.²⁴⁾ Na podobu nadání má dále vliv Boží moc, která může udělit různé dary jako na například sv. Kateřině Sienské, jejíž příběh je Possevinem využit jako argument proti nekatolíkům. Ostatně všechny příklady světců podle něj jasně ukazují, že byli skutečně vyučeni Bohem, a i když třeba nekatoličtí autoři tyto svaté citují a píší o nich, neposlouchají je.²⁵⁾

Possevinovou snahou je rovněž propojit jednotlivé talenty darované Bohem se svobodnou vůlí. Uznává, že každý člověk je povolán k něčemu jinému, a odmítá, aby ten, který dostal méně, byl nespokojený. Argumentuje přitom známým obrazem z Prvního listu Korinťanům (*1. Kor*, 12), v němž apoštol Pavel popsal jedno tělo, v němž má každý úd své místo.²⁶⁾ Pokud má celé tělo, tedy lidské společenství, správně fungovat, je potřeba rozpoznat, jaký talent má každý člověk a jak jej může rozvíjet. I touto částí Possevinova díla se prolíná polemika s Huartem, například v otázce rozpoznávání talentů pro obtížnější studium. V tomto ohledu oceňuje filozofy, kteří dávali zájemcům o náročné vzdělání nejrůznější zkoušky, během nichž mohli své nadání s Boží pomocí prokázat.²⁷⁾

Jako třetí příčinu selhání intelektu uvádí Possevino kromě hříchu a špatného rozpoznání nadání nedostatek kultury, která mu v klasickém smyslu toho slova splývá se vzděláváním. Toto vzdělávání je však podmíněno vírou. V uvedeném bodě se zabývá samotnou problematikou zjišťování nadání, které je samo o sobě

²²⁾ „*Le cause sono: il peccato. Il difetto dell'essaminar le proprie forze, cioè l'ingegno, quanto vaglia a e che cosa è atto; e'l mancamento di quella coltura, la quale gli è necessaria per potere produrre a tempo debito il frutto che ne s'aspetta.*“ Tamtéž, s. 112–113.

²³⁾ „... *quella naturale attitudine, la quale comprende il potere facilmente apprendere alcune cose.*“ Tamtéž, s. 115; *coltura* je pro něj pro změnu *essercitarsi*, tj. cvičení se (s. 158).

²⁴⁾ Tamtéž, s. 117: „*Né la melanconia, né gl'altri humori co tolgono quella giurisdittione, la quale da Dio stesso ci è lasciata libera, né negl'Angeli che apostatarono, erano humori onde cadessero nel peccato della superbia, né in Adamo et Eva fu stemperamento di complessione, poichè furono fatti retti e perfetti, né per questo conseguì anco Adamo la scienza delle cose, ma perchè di ciò Dio fu il donatore, e del male essi medesimi furono cagione declinando al peggio.*“

²⁵⁾ Tamtéž, s. 122–123.

²⁶⁾ Tamtéž, s. 131.

²⁷⁾ Tamtéž, s. 149.

k ničemu, pokud není osvětleno vírou. Ten, kdo posuzuje nadání druhého, má nejprve předstoupit před toho, který všechna nadání stvořil, tedy před Boha (*chi fa la scelta degl'ingegni per le discipline, dee prima d'ogni altra cosa andarsene al Creatore degl'ingegni*).²⁸⁾ Následně má sepsat výsledek svého pozorování, jenž bude obsahovat argumenty pro i proti a předat ho představeným, kterým se takto jistě dostane od Boha potřebného světla k učinění konečného rozhodnutí.²⁹⁾ Stejně jako v následných kapitolách zde vychází Possevino z ignaciánské představy východiska a základu (Duchovní cvičení 23), tedy že vše slouží pouze natolik, nakolik pomáhá daná věc k chvále Boha a ke službě Bohu.

Possevino využívá mnoha řečnických působivých obrazů. Jako prosil o moudrost David, píše, tak i my máme prosit, abychom dokázali v humanistických knihách, které odvedly mnohé od pravdy, rozpoznat to dobré, co nabízejí.³⁰⁾ Těsně před posledně citovaným úsekem hovoří o rozumnosti (*intelletto*) jako o jednom ze sedmi darů Ducha svatého. Díky prosbě o tento dar dokázali sepsat svá díla sv. Albert Veliký nebo sv. Tomáš Akvinský. To ale neznamená, že se nemá člověk snažit: i zrelé železo se může úsilím očistit.³¹⁾ Proces učení má potom sledovat cíl studia. Autor podává několik příkladů těch, kteří svou námahou úspěšně dokázali překonat obtíže, a mezi nimi zmiňuje samozřejmě sv. Ignáce z Loyoly, díky němuž nyní mohou dokonce v kolejiách a seminářích studovat i jiní.³²⁾

Possevino nepodceňuje ani vliv jiných faktorů, jako je kvalita učitelů, prostředí ke studiu, zdravotní stav atd. Nejprve se věnuje učitelům, jež je třeba zvolit obezřetně a dobře: ti, kteří jsou vedeni, zrcadlí svého vůdce (*quali sono le guide, tali sono i guidati*). Intelekt/nadání je na tom podobně jako půda: pokud je kvalitní, ale ne-

²⁸⁾ Tamtéž, s. 151.

²⁹⁾ „... se coloro, i quali hanno cura de' giovani (o sieno Padri, o Tutori, o Principi, o Maestri, o Confessori, o qual si voglia altro amico Cristiano) si porranno innanti gli occhi del core il fine della creazione nostra - il quale consiste in questo, che a gloria di Dio que' giovani studino e si salvino, e che per questo nel darsi alle discipline per alcun tempo prima purgati da' peccati per mezo di una ben fatta confessione, si sentano con indifferenza d'animo di volere darsi a quegli studi, che sieno a maggiore honore di Dio, e a più sicurezza della loro salute, e allhora s'offeriscano a Dio - e si considerino non precipitosamente le ragioni dall'una e dall'altra parte, e queste scritte, si communichino con qualche giudicioso, e pio, e dotto Sacerdote per avere il parere, certo non mancherà Dio di porger lume e sapienza a chi la desidera, e debitamente gliela chiede.“ Tamtéž, s. 152-153.

³⁰⁾ „... se Davide dimandava questo dono d'intelletto per intendere la legge Divina, molto più dobbiamo farlo noi per intendere quegli autori, che trattando delle scienze humane hanno fatto deviare tanti, e dalla legge di Dio, e dal diritto sentiero della verità.“ Tamtéž, s. 155.

³¹⁾ Tamtéž, s. 156.

³²⁾ „[Ignác z Loyoly] non solo acquistò dottrina per se stesso, ma aprì la porta a tanti mezi, i quali proviamo, onde per ogni parte del Mondo tant'ingegni in tanti Collegi e Seminari possono conseguire le discipline, e adattarsi a essere utili istrumenti per la mano di quel Grande Maestro, il quale vuole la cooperatione delle sue Creature.“ Tamtéž, s. 158.

obdělávaná, neprodují užitečné plody, ale spíše plevel. Pokud měl někdo špatného učitele jako například římský císař Julián Apostata, bylo výsledkem zlo; pokud byli učitelé dobří jako v případě Karla Velikého nebo Karla V., dosáhli dobrého cíle.³³⁾

Na základě obecně pedagogických principů se Possevino věnuje konkrétní didaktice: oceňuje postupy pohanských filozofů, kterým však chybělo světlo víry, schvaluje používání obrazů a her, ale vždy podle zásady *tantum quantum* (i dobrá metoda musí mít dobrý obsah, tedy ten schválený církví). Co se týče způsobu výuky, oceňuje sice didaktiku Sókrata, Aristotela i jiných filozofů, ale je spíš proti tomu, aby se obsah výuky předával písemně, resp. zdůrazňuje význam živého hlasu, pokud je to možné.³⁴⁾ Nebezpečí nevidí jen v tom, že se během zapisování nedokáží studenti dobře zaměřovat na obsah a mohou se často přepsat, což znemožní pochopení látky. Problémem je pro něj také fakt, že cena inkoustu je taková, že žáci potom nemají dost peněz na věci potřebné k udržení dobré zdravotní kondice. V tomto ohledu chválí způsob výuky na pařížské univerzitě, ale i v Portugalsku, kde je mnoho materiálu poskytováno tiskem.³⁵⁾ Znalost teologie doporučuje Possevino i těm, kteří se věnují jiným oborům, čímž se jako refrén opět vrací požadavek zaměření všeho ke službě Bohu. Všichni učitelé pak mají – podobně jako to učinil ostatně sám autor – doporučit žákům vhodnou a z věroučného hlediska neproblematickou literaturu, případně poskytnout patřičný komentář, čeho se při četbě vystríhat. Každá z věd, které jsou samy o sobě dobré, totiž mohou být ďábelským vlivem znehodnoceny, pokud chybí jejich cenzura, např. etika je znehodnocena skrze kontaminaci *ragione di stato*.³⁶⁾ Ani pohanští autoři nemají být z tohoto důvodu příliš oslavováni, aby se nezapomnělo na limity, které jejich díla mají.

Následně se Possevino zabývá tím, jak přistupovat k různým druhům nadání. Nemá velký smysl se rozepisovat o jednotlivých doporučeních, ale opět je zde přítomné rozlišování a vědomí individuálního přístupu. Všem ale rozhodně pomáhají opakování, konference, vhodné odpovědi na otázky a disputace (kap. XXXI). Učitelé si mají dávat pozor na přílišnou volnost výkladu, která by byla proti cíli studia: hlavní je utvrzovat ve víře a podporovat zbožnost (*di corroborare la fede e di nodrire la pietà*).³⁷⁾

³³⁾ Tamtéž, s. 159–160.

³⁴⁾ Tamtéž, s. 167.

³⁵⁾ Tamtéž, s. 169–170.

³⁶⁾ „...*conciosiacosaché colla Magia (cioè quella, ch'è Diabolica e riprovata) procura il Demonio d'infettare la scienza delle cose naturali; colla Geomantia l'eccellenza della Geometria; coll'Astrologia giudiciaria violare la Castità dell'Astronomia; colla Physiognomia e simili oscurare i saldi studi della Teologia e della Divina Provvidenza; colla Chimica corrompere la Medicina: e la Morale con nuove arti, le quali talhora sono velate con nome di Ragione di Stato, stemperare l'ordine della retta administratione, e snervare l'autorità delle leggi Divine, Naturali, e Civili.*“ Tamtéž, s. 172.

³⁷⁾ Tamtéž, s. 181.

Po krátkém popisu, z něhož vyplývá, že disputace mají zejména nalézat pravdu, následuje velmi zajímavá kapitola, v níž autor předkládá jistě smyšlený příběh jednoho mladíka, kterým je dost možná právě Possevinem určitou dobu doprovázený František Saleský, možná však i Possevino sám. Hovoří se zde o jednom členu řeholního semináře, který se obrátil na člena jiného řádu, aby mu pomohl skutečně konat vše ke cti Boží. Řekl mu, aby si vyhradil měsíc času a posléze mu začal vykládat, že je třeba si uvědomit, nakolik ho Bůh miluje a že mu může veškerou moudrost darovat. Kladl tak před něj cíl, ke kterému byl stvořen. Possevino zde vlastně hovoří o ignaciánských duchovních cvičeních. Následný popis to potvrzuje: generální zpověď, rozjímání o životě Ježíše Krista a z toho vyplývající přenesení teorie do praxe během svobodné volby. Mladíkovi bylo spíše než intenzivní čtení moudrých knih doporučeno dát větší prostor meditaci důležitých částí v Boží přítomnosti. Duchovní vůdce rovněž doporučuje každý den slavit mši svatou jako nejučinnější prostředek k zisku moudrosti/znalosti. Kromě studia se má mladý kněz také modlit a sloužit mši a také střídme jíst a spát tak, aby dostatečně nabral přes noc síly. Ve studiích měl tímto způsobem částečně pokračovat i během prázdnin. Mladík svého doprovázejícího poslechl, studia zvládl a měl úspěch při pastoračním působení.³⁸⁾

Tímto exemplum Possevino zakončil část knihy týkající se učitelů a pokračuje výčtem míst, na nichž se dá intelekt či nadání pěstovat. Zmiňuje soukromé i veřejné školy, přičemž zdůrazňuje, že kde se přestalo dbát pod vlivem temných sil na staré stanovy (má nejspíše na mysli opuštění vzdělání jako integrální katolické formace), tam školy ztratily svůj smysl. Proti tomu vznikají nové a dobré školy.³⁹⁾ Jejich prospěch závisí podle Possevinova názoru především na profesorech, kteří se obětují pro výuku ve prospěch křesťanského společenství (*republica christiana*), a na dobře stanovených zákonech, díky nimž školy vytváří společenství vzdělanců (*republica litteraria*). Co se týče soukromých škol a kolejí pro ty, kteří nejdou za duchovním povoláním (*secolari*), doporučuje Possevino především disciplínu, která by zamezila amorálnímu chování.

V části věnované seminářům pochopíme, proč byly pro mantovského jezuitu tak důležité: vidí v nich následování skupin dvanácti (Lk 6, 12-19) a dvaasedmdesáti (Lk 10, 1-24) učedníků formovaných Ježíšem Kristem. Zdůrazňuje péči, kterou o své učedníky Ježíš měl.⁴⁰⁾ V kontextu Nordika je nezbytné zmínit i Possevinovu

³⁸⁾ Tamtéž, s. 184–189.

³⁹⁾ Tamtéž, s. 189.

⁴⁰⁾ „*Nei Seminari de' chierici, i quali per istinto dello Spirito Santo la Sinodo di Trento comandò che si instituessero, accioché in ciascuna diocesi si formassero operari, nissuna cosa è cui debba porsi maggiore cura e coltura di questa, percioché la Divina Sapienza tenne questo modo, la quale discendendo del Cielo, e vestendosi della nostra carne, piantò tutta la Chiesa con due Seminari, l'uno de' quali non ebbe più di dodici, l'altro settantadue alunni. E di questi ebbe tal cura, che in-*

chválu seminářů určených pro různé národy. Zásadní roli při jejich zřizování přisuzuje Řehořovi XIII. Absolventi těchto seminářů mají velké zásluhy na obrácení mnoha oblastí a měst. Propojení společenství svatých pak zajišťuje, že ti, kteří už zemřeli, se nadále modlí, a celé dílo obrácení se tak podle této koncepce daří.⁴¹⁾

Possevino nezapomněl ani na univerzity, u kterých zmiňuje zásluhy císařů o jejich zřízení. Jako příklad k následování uvádí Karla Velikého, který zakládal školy při významných kostelech a do jejich čela ustanovoval duchovní (kap. XXXV). Za vzor je v této části knihy dávana univerzita v Salamance. Oceňuje zásluhy dominikánů i jiných řádů a považuje vzdělávání, které má sloužit k přijetí nebo upevnování katolické víry po celém světě, za jeden z důvodů vzniku Tovaryšstva Ježíšova, jež je založeno Kristovou milostí. Ignácova rozhodnutí ohledně škol byla založená podle Possevina na jeho zkušenosti a na Božím povolání.⁴²⁾ Generální představení po Ignácovi jeho rozhodnutí pak opět následovali.

Possevino poté přibližuje, na jakých principech jsou založeny jezuiti řízené koleje. Každý žák, který se uchází o možnost na nich studovat, musí prokázat určité znalosti a předpoklady. Musí se také pravidelně zpovídat, účastnit se mše svaté a začlenit se do studia, které je založeno na cvičeních a odpovídá úrovni nadání studenta.⁴³⁾ Possevino vidí jasně, že vzdělávací ústavy napomáhají jak vzdělání, tak – a to

fino alla morte gl'instrusse e coltivò, e dappoi mandò loro dal Cielo lo Spirito Santo." Tamtéž, s. 190–191.

⁴¹⁾ „Sono parimente Seminari di varie nationi, de' quali puù dirsi con verità che principale fondatore è stato in questo secolo Gregorio XIII Pontefice Massimo: e di questi è già uscito un numero non mediocre di persone dotte e religiose, et anco de' màrtiri, i quali con intrepido core hanno servito a Santa Chiesa: dovendo fare il medesimo tutti gl'altri, quanto più manterranno la fede, la quale promiserò di osservare le sante leggi de' Seminari. E con tutto ciò fin' hora più Provincie, e le Città quasi intiere avendo abbracciato la Religione Catholica pel mezzo de' suddetti alunni e di costoro, quei che con pietà sono di questa vita partiti, sono iti a Dio; e chi dubita, che nel Cielo ardentemente procurino la salute della patria, e che preghino unanimamente per quei, per il cui mezzo essi medesimi si sono salvati?" Tamtéž, s. 191.

⁴²⁾ „Et in questo secolo essendo dall'una parte rinate l'heresie, e dall'altra scopertosi il Mondo nuovo, sì che Giesù Signor nostro ha non meno dal cielo, che dalla terra aperto le miniere della sua ricca sapienza, gli piacque per sua infinita misericordia di eccitare insieme con gli altri ordini la compagnia nostra, accioché in questo specialmente s'impiegasse. ... Egnatio Loiola, poi che peregrinato avendo una parte del Mondo e considerati colla presenza propria gli studi di Spagna, di Francia, e altri, fu chiamato da Dio a propagare il nome di Dio per mezzo della pietà e degli studi delle lettere ... Percioché tutto ciò che nell'Università e studi, e ne' Ministeri più celebri di Portogallo, di Spagna, di Francia, di Germania, di Fiandra era stato da' loro fondatori instituito, questo era proposto a' nostri da coloro i quali essendone pienamente informati, si erano già fatti de' nostri.“ Tamtéž, s. 198–199.

⁴³⁾ Tamtéž, s. 205–206.

především – slouží k užtku církve.⁴⁴⁾ Řeholníci mají díky svému způsobu života oproti ostatním výhodu: mají čas a vycvičenou pozornost (*l'attenzione dell'animo*). Protože také nesměřují své úsilí k vlastnímu zisku, ale k oslavě Boha, dostane se jim často milosti, která přesahuje jejich schopnosti.⁴⁵⁾ Podmínkou pro studium je usebranost, k níž vedou následující cesty: eucharistie, náboženská bratrstva, ticho, pravidelné přednášky a schválené knihy.⁴⁶⁾ Possevino zmiňuje i obohacení, které pochází ze specifík různých jazyků.⁴⁷⁾ Komunitní život vedený přísnou disciplínou a vyznačující se askezí je tím, co vidí jako ideál a i jako výsledek působení jezuitských kolejí.

Jestliže tento způsob formace vede k Bohu, pak je podle Possevina jasné, že se ho ďábel snaží narušit. Vyjmenovává proto několik způsobů, jakými zlý duch odvrací studující od správné cesty, přičemž mezi nimi jmenuje antické filozofy, jejichž učení může sloužit k odmítnutí pravé filozofie, kterou je láska k Bohu, židy odmítající učení Ježíše Krista, ve kterém se nacházejí „*ty nejpravdivější principy té nejpravdivější filozofie*“, první heretiky snažící se zhasnout pravé světlo, a pohanské císaře, zejména Juliána Apostatu, jenž zavíral křesťanské školy. Poté se Possevino rozepisuje o jednotlivých hereticích a o jejich vlivu na fungování škol. Nijak zvlášť neuvažuje o toleranci jiných konfesi; jeho perspektiva je jasně odsuzující. Starověké a středověké heretiky dává explicitně v duchu jakési genealogie omylů do přímé vazby s těmi, kteří byli odsouzeni církvi v pro něj nedávné době, tedy se soudobými protestanty. Vyšší vzdělání pod vedením katolické církve je nezbytnou podmínkou pro zachování katolické víry a obranou proti herezi. V tomto ohledu zmiňuje osob

⁴⁴⁾ Cituje např. svého spolubratra Girolama Piattiho (1548–1591), který hovoří o služebné roli věd: „...*l'eloquenza e le scienze da' Religiosi condotte alla Rocca e Cittadella di Dio, come ancelle, sono finalmente come scudi e pavesi per discacciare i nemici, i quali vorrebbero assaltare la Chiesa di Dio.*“ Tamtéž, s. 207.

⁴⁵⁾ Tamtéž, s. 208.

⁴⁶⁾ Popis života v Collegiu Romanu: „... *si serva un alto silentio, né strepito o rumore veruno si fa; l'uso poi in molti di loro frequente del Santissimo Sacramento dell'Altare, si come anco varie congregazioni della Beatissima Vergine – le quali empite de' più scelt'ingegni per le scienze, e de' più propensi alla devotione, si ragunano ne' giorni di festa a' propri luoghi di dette congregazioni, e quivi conferiscono insieme delle cose della pietà, odono essortazioni, e trattano di diversi modi di essequire opere pie -; e dove nelle cuole non si legge veruno autore profano in quelle parti, onde possa trarsi alcuna macchia all'anime, e dove ogni giorno si precidono molte occasioni di ocio, e di peccati; è poi un continu'ordine di lettioni, essendo che gli stessi professori di filosofia leggendo ciascuno giorno due volte, e a questo aggiungendo le repetizioni, le dispute, e le conferenze riempiono di scienze gl'intelletti de' giovani: e come che a nessuno si permette di leggere e insegnar altrui la Filosofia, il quale prima non abbia studiato la Teologia, così maraviglia non è, se divengono atti ad essequire tutto questo, e che quei che di età sono ancor giovini riescano meglio di quel che nel secolo non avrebbero fatto più provetti.*“ Tamtéž, s. 208.

⁴⁷⁾ Tamtéž, s. 209.

ní svědectví těch, kteří byli v Anglii, nebo, jako v jeho případech, ve Skandinávii či Uhrách.⁴⁸⁾ Důvody pro přijetí nekatolické víry v těchto zemích byl např. vliv lži-vých filozofů a neumírněnost. V Possevinově pojetí jsou tedy hereze něčím veskrze negativním, ničícím morální, politický i náboženský život.

Possevino vidí v šíření herezí působení satana a popisuje několik způsobů, kterými se ďábel podle jeho názoru snaží narušit nadání každého člověka. Mimo herezí a falešných filozofií se tak děje šířením knih s nekatolickým obsahem, narušováním hodnotných přednášek tak, aby během nich nebyl dostatečný klid, roztržštěností mezi studenty a jejich nákloností k pokušením těla, konáním promocií či přednášek v době, kdy jsou svátky nebo čas na modlitbu. Těmi, kdo se těmto snahám ďábla postavili, byli někteří panovníci, mezi nimi jmenuje také Ferdinanda I. a Rudolfa II., kteří s církevním schválením reformovali nebo založili katolické univerzity a koleje.⁴⁹⁾ Role laiků je tedy poměrně výrazně vyzdvihnuta.

Po učitelích se Possevino dostává ke knihám. Publikování a rozšiřování tisků, které jsou z katolické perspektivy neproblematické, bylo z jeho pohledu důležitým nástrojem pro propagaci katolické víry. Knihy jako takové jsou pro něj pouze prostředkem, záleží totiž na způsobu, jakým jsou použity. Proto říká, že knihy se opravují, korigují a čistí (*si correggono, si emendano, si purgano*), ale i čtou, šíří atd. Vyjadřuje se tedy ke všem částem knižní produkce včetně četby samotné.

Pro čtenáře, který se bude věnovat určitému tématu, má být k dispozici kvalitní bibliografie, kterou je pochopitelně samotná autorova *Bibliotheca*. Pokud se nechte nějaká kniha přímo kvůli studiu (*per passatempo*), může být jiným způsobem k užítku (*potrà leggersi però in modo che la memoria ne resti aiutata*). Čtenáři historických děl potom mají postupovat podle určité metody (opět té doporučené Possevinem), aby dali svému studiu řád. Doporučuje dělat si z četby poznámky a číst jen dobré a schválené knihy.⁵⁰⁾

Possevino zmiňuje, že ten, kdo nějakou knihu vykládá, pozná tím sám od sebe, koná-li tak k užítku bližních. Přitom jazykovou úpravu (kvůli nějaké chybě) spojuje s očistou ideologickou pod dohledem inkvizice, univerzit nebo jiné řádně ustanovené autority v rámci hierarchické struktury katolické církve.⁵¹⁾ Uvědomuje si i důležitost knihkupců v celém procesu a nezbytnost jejich úzkého kontaktu se světskými a duchovními autoritami. Zisk pro ně nemá být tím nejpodstatnějším.⁵²⁾ V podobném duchu se nesou i doporučení autorům knih: sláva věčná má mít pro ně přednost před slávou světskou (*se spinto da humana gloria lo fa, guardisi che l'apparenza fallace di quella non gli rubi l'eterna*). Mnohé knihy pohanů a heretiků se ne-

⁴⁸⁾ Tamtéž, s. 215.

⁴⁹⁾ Tamtéž, s. 216.

⁵⁰⁾ Tamtéž, s. 217–218.

⁵¹⁾ Tamtéž, s. 219.

⁵²⁾ Tamtéž, s. 221–223.

měly dochovat právě kvůli svému zaměření na autory samotné. Je jasné, že tato argumentace je podivná: tyto knihy se často nedochovaly buď z materiálních důvodů, nebo byly likvidovány podle jiných měřítek, než měli jejich autoři.

V obhajobě katolické víry Possevino vidí nejdůležitější motiv psaní knih. Kdo tak činí, navazuje v jeho pojetí na osobnosti, jako byl například sv. Augustin. Autoři mají být ochotni podrobit své dílo poctivé cenzuře. Possevino i v oblasti jiných témat včetně přírodních věd nabádá vyslechnout názor těch, kteří mají k danému oboru co říci.⁵³⁾ Ačkoli je důležité používat rozum dobře, je třeba se mírnit v kritice jiných autorů, která nemá být vedena nenávistí. Především tam, kde se autor vědy, ve které je expertem, mylí v něčem jiném, např. teolog v určité historické souvislosti.⁵⁴⁾

Ve 49. kapitole Possevino hovoří o tiskařích, kteří mají být vzdělání katolíci a svědomití lidé (*se sono eruditi, cioè, i correttori, se sono catolici, e se sono considerati*), kteří nebudou dávat knihy do tisku příliš zbrkle, čemuž se dá také předcházet zvýšením mzdy.⁵⁵⁾ Dokázal ocenit formu a metodiku ženevské propagandy, která uměla bravurně využít nových technologicko-mediálních možností, a vybízel k jejímu napodobení i na katolické straně.⁵⁶⁾ Dobré knihy mají odpovídat nátuře jednotlivých skupin (katolíci, nekatolíci, ženy, muži, židé apod.). Při jejich šíření lze využít například výročí, vizitaci ze strany biskupa, trh nebo podobnou příležitost, kdy je možné oslovit co nejvíce lidí. Kvůli dosahu lodí, jež vyplouvají přes moře, je dobré pokusit se přesvědčit k šíření knih i jejich kapitány stejně jako křesťanské vyslance a diplomaty, kteří odjíždějí vykonávat svůj úřad do Levanty. Knihy se mají číst na dvorech, mezi vojáky či ve vězeních.⁵⁷⁾ Poslední kapitola obsahuje už jen několik praktických rad jak knihy skladovat, aby nedošly újmě a jak je tematicky uspořádat.

Vzdělávání a Tovaryšstvo Ježíšovo

Posseviniův spis je důležité vnímat jako výsledek zkušenosti nejen jeho samotného, ale i tradice řádu, jehož byl členem. Ačkoli se do správy jezuitského řádu během několika let od jeho založení, ke kterému došlo bulou *Regimini militantis ecclesiae* v roce 1540, dostalo mnoho škol, nebylo vzdělávání druhých prvotním účelem společenství Ignáce z Loyoly a jeho spolubratrů. Na druhou stranu nelze popřít, že zřízení škol vycházelo z důrazu prvních jezuitů na to, co bychom

⁵³⁾ Tamtéž, s. 224–227.

⁵⁴⁾ Tamtéž, s. 230.

⁵⁵⁾ Tamtéž, s. 231–232.

⁵⁶⁾ Tamtéž, s. 233.

⁵⁷⁾ Tamtéž, s. 234–236.

dnes nazvali formací, tedy na typ doprovázení a výchovy, který vede mladíka k rozvinutí jeho potenciálu včetně potenciálu duchovního. Formule institutu, jakási preambule Konstituci jezuitského řádu, hovoří o tom, že kdo chce být jezuitou, musí být členem společenství „založeného k tomu, aby usilovalo o pokrok duší v křesťanském životě a o učení a šířilo víru veřejným kázáním, vyučováním dětí i dospělých křesťanskému náboženství, zpovídáním věřících v Krista a poskytováním jim duchovní útěchy.“⁵⁸⁾

Sám Ignác z Loyoly, kterému se dostalo dvorského vzdělání, začal na univerzitách studovat až po svém obrácení, které následovalo po jeho zranění v bitvě u Pamplony v roce 1521. Ignác v období po svém zotavení poněkud tápal a žil v podstatě poutnickým životem. Nenacházel nikoho, kdo by mu pomohl nalézt směr na jeho životní cestě. Učitelem, a to je důležité v souvislosti s Possevinem, jako by mu byl sám Bůh.⁵⁹⁾ S tím souvisela i mimořádná zkušenost, kdy se mu podle jeho vlastních slov, zprostředkovaných portugalským jezuitou Luisem Gonçalvesem de Cãmarou, dostalo zvláštního světla pro intelekt, díky čemuž pochopil mnoho věcí nejen duchovního rázu, ale i nejrůznějších věd.⁶⁰⁾ To je další moment, který bude charakteristický pro jezuitskou formaci: přesvědčení, že rozum musí být osvěcen Bohem, aby dokázal naplnit a překonat své možnosti.

Po studiích v Barceloně a v Alcalá se nakonec – zřejmě i kvůli nepříjemným zkušenostem s inkvizicí – vydal dokončit svá studia do Salamanky a posléze do Paříže. Z Ignácova životopisu vyplývá, nakolik byli mnozí duchovní obezřetní vůči laikům, kteří kázali, aniž by měli patřičné vzdělání a církevní potvrzení, čímž se

⁵⁸⁾ Verze I. 1 z roku 1550 (z buly *Exposcit debitum*) tuto část upřesňuje: „...založeného hlavně k tomu, aby hájilo a šířilo víru a pokrok křesťanů v křesťanském životě a učení, a poskytovalo duchovní útěchu kázáním, přednáškami a jakoukoli službou Božího slova, i duchovními cvičeními, vzděláváním dětí a nevědomých v křesťanském náboženství, slyšením sv. Zpovědi věřících v Krista a udílením ostatních svátostí. A aby se stejně projevilo i užitečným v usmiřování rozepří svářících se stran, svědomitou službou těm, kdo jsou ve vězeních nebo útulcích nebo i jinými dily lásky, jak to uzná za vhodné k slávě Boží a obecnému dobru, a to vždy naprosto zdarma, bez jakékoliv odměny za tyto práce.“ Obojí citováno podle českého překladu *Konstituce Tovaryšstva Ježíšova*, Praha 1999. Vývoj Konstituce a jejich kritická edice je k porovnání v *Monumenta Ignatiana ex autographis vel ex antiquioribus exemplis collecta, Series tertia, Sancti Ignatii de Loyola Constitutiones Societatis Jesu, Tomus secundus, Textus Hispanus*, Roma 1936.

⁵⁹⁾ Citovat budu podle českého vydání Ignác Z LOYOLY, *Poutník. Vlastní životopis sv. Ignáce z Loyoly*, Velehrad 2002, kap. III, 27 (dále „Autobiografie“, s označením kapitol a paragrafů). Kritická edice originálu je k porovnání v Candidus DE DALMASES – Dionysius Fernandez ZAPICO (edd.), *Monumenta Ignatiana. Serie quarta. Scripta de S. Ignatio ex integro refecta, novo ordine disposita et aucta I. Fontes Narrativi de Sancto Ignatio de Loyola et de Societatis Iesu initiis*, Roma 1943, s. 353–507.

⁶⁰⁾ Tamtéž, kap. III, 30.

stávali automaticky podezřelými ze šíření bludů.⁶¹⁾ Důraz na to mít vše schválené řádnou církevní autoritou se pak stal pro zbytek Ignácova života příznačným.

Pobyt Ignáce v Paříži byl pro budoucí jezuitské vzdělávání zásadní: spolu se svými druhy totiž poznal, co to znamená studovat podle „pařížského způsobu“ (*modus Parisiensis*).⁶²⁾ Díky pozitivní zkušenosti ho začali aplikovat v první koleji, která byla založena v Messině na Sicílii v roce 1548 s tím, že na ní budou studovat i nejezuité.⁶³⁾

„Pařížský způsob“ byl jedním ze dvou hlavních „způsobů“ uspořádání chodu univerzity jakožto korporace. Druhý z nich byl spjatý s italskou Bolognou, která byla oproti Paříži, kde se kladl důraz na teologické vzdělání, známá především pro svá právní studia. V Paříži nabízeli profesori své služby žákům za určitou sumu, zatímco v Bologni měli studenti aktivnější roli při smlouvání s vyučujícími. V Paříži bylo zvykem, že na kolejích žáci i profesori bydleli společně, v Bologni byla každá skupina zvlášť, ale hlavní úloha při rozhodování spočívala v rukou učitelského sboru. Celý systém univerzity v Paříži byl relativně centralizovaný a postavený na hierarchickém principu a stejně probíhaly i kontroly kolejí. Mimo řádových učilišť (dominikánská, minoritská aj.) existovala také další, která byla určena jak pro chudé, tak pro ty, kteří si mohli dovolit za svůj pobyt zaplatit. Některé koleje tradičně přijímaly určitou národnost, resp. osoby stejného jazyka (Ignác z Loyoly a jeho společníci bydleli na kolejí sv. Barbary, kde byli především studenti z Portugalska

⁶¹⁾ *Autobiografie*, kap. VII, 65. V tomto kontextu je třeba chápat i důraz zakládaci byly jezuitského řádu *Regimini militantis ecclesiae* na to, že zakladatelé nebyli pouze osvícení Bohem, ale měli za sebou i řádná studia: „... accepimus quod dilecti filii Ignatius de Loyola et Petrus Faber ac Iacobus Laynez [a další, pozn. aut.] presbyteri Pampilonensis [a dalších diecézí, pozn. aut], in artibus magistri in Universitate Parisiensi graduati, et in theologicis studiis per plures annos exercitati, Spiritu Sancto (ut pie creditur) afflati...“ Henrico DALMAZZO – Sebastiano FRANCO (edd.), *Bullarum diplomatum et privilegiorum sanctorum romanorum pontificum: taurinensis editio locupletior facta collectione novissima plurium brevium, epistolarum, decretorum actorumque S. Sedis a S. Leone Magna usque ad praesens VI*, Augusta Taurinorum 1857, s. 303.

⁶²⁾ Při popisu vycházím z Gabriel CODINA MIR, *The „Modus Parisiensis“*, in: Vincent J. Duminuco (ed.), *The Jesuit Ratio Studiorum: 400th Anniversary Perspectives*, New York 2000. Autor upozorňuje, že jistě nešlo o jediný fenomén, který ovlivnil budoucí jezuitské školství, sama Paříž byla ovlivněna např. hnutím známým jako *devotio moderna*. Tamtéž, s. 42–44. Codina psal a úspěšně obhájil svůj doktorát na pařížské Sorbonně právě na téma inspiračních zdrojů ignaciánské pedagogiky. Srov. Gabriel CODINA MIR, *Aux sources de la pédagogie des Jésuites: Le „Modus Parisiensis“*, Romae 1968. Srov. také John O'MALLEY, *How the First Jesuits Became Involved in Education*, in: V. J. Duminuco (ed.), *The Jesuit Ratio*, s. 56–74.

⁶³⁾ Josef Koláček na základě rozboru pramenů uvádí, že důležitými předchůzci milnicky byly především zahájení výuky ze strany jezuitů v diecézním semináři v indické Goe (1542) a poté otevření koleje v Gandii (1546). Josef KOLÁČEK, *Ratio studiorum. Genese – struktura – hlavní cíle*, in: Ladislav Csontos (ed.), *Jezuitské školstvo včera a dnes*, Bratislava 2006, s. 25–36, zde s. 27.

a Španělska). Na těchto místech se také obvykle studovalo, i když třeba teologie se učila pouze na řádových kolejích.

Konstituce Tovaryšstva jasně stanovily, že veřejné školy (tj. ty otevřené i pro nejezuity) mají cíl formovat, ne pouze vyučovat: „*Kvůli pokroku nejen našich scholastiků, ale kvůli pokroku ve vědách a mravech venkovních studentů, které jsme přijali ke studiu v našich kolejích, je třeba, kde je to možné, otevřít aspoň pro humanitní obory veřejné školy*“ (IV, 6, 392). Disciplína a prokazování nabytých znalostí byly podle pařížského způsobu potřebné pro dostatečný prospěch a zaručovaly postup do dalších tříd. Mnoho způsobů veřejného dokazování pokroku praktickým způsobem považuje jezuitský badatel Gabriel Codina Mír za hlavní rys pařížského způsobu výuky.⁶⁴⁾ Významný byl i fakt, že se dávala přednost znalosti originálních textů autorů před teorií a výkladem. Z textů však bylo vybíráno jen to, co mohlo podle názoru představených sloužit k rozvoji vzdělanosti, mravů a víry.

Vzhledem k rozmachu reformace v různých zemích existovalo mnoho oblastí, kde nebylo možné koleje založit, zejména kvůli nedostatku financí. V tomto ohledu bylo důležitým vzorem pro později založené koleje, k nimž patřilo také olomoucké Nordicum, římské Collegium Germanicum. Lze konstatovat, že rozmach reformace přičítala katolická hierarchie především nedostatku kněží a jejich nedostatečné formaci. Papežský diplomat Giovanni Morone, který byl papežem Pavlem III. v roce 1536 vyslán na dvůr Ferdinanda I. a stal se největším znalcem problematiky „Germánie“ (což v dobovém chápání vymezovalo podstatně širší prostor, než jaký zahrnuje dnešní Německo), navrhol proto zříditi kvůli komplikované situaci zvláštní kolej v Římě. Pro celou záležitost se mu podařilo získat podporu Ignáce z Loyoly, jenž byl prvním generálním představeným Tovaryšstva Ježíšova, a především papeže, který v roce 1552 bulou *Dum sollicita* založil Collegium Germanicum, jehož žáci se pod dohledem jezuitů měli stát zápasníky víry (*fidei athletae*).⁶⁵⁾ Tento ústav se sice nacházel pod vlivem a vedením jezuitů, bylo však třeba zohlednit i představy donátorů a vlivných světských autorit.⁶⁶⁾ Výsledkem se stal určitý kompromis. Je ostatně zajímavé, že už v citované bule je zdůrazněno, že absolventi kolegia budou mít zajištěna beneficia, což poněkud omezilo eventuální snahu o prezentování Collegia Germanika jako ústavu vychovávajícího misionáře apoštolského typu. Řím ožil studenty, kteří by dříve zamířili spíše na

⁶⁴⁾ G. CODINA MIR, *The „Modus Parisiensis“*, s. 37.

⁶⁵⁾ Henrico DALMAZZO – Sebastiano FRANCO (edd.), *Bullarum diplomatum et privilegiorum sanctorum Romanorum pontificum*, s. 460.

⁶⁶⁾ Semináře byly „papežské“ v tom smyslu, že při jejich zřízení se papež významně angažoval a také je z velké části financoval. Srov. Peter SCHMIDT, *Das Collegium Germanicum in Rom und die Germaniker. Zur Funktion eines römischen Ausländerseminars (1552-1914)*, Tübingen 1984, s. 14.

severoitalské univerzity.⁶⁷⁾ Pro ty, kteří posílali své syny nebo svěřence na studia, šlo o finančně výhodnou záležitost: zatímco řádové domy Tovaryšstva byly podle Konstitucí závislé na dobročinnosti jiných, koleje měly mít stálý příjem, zajišťující formovaným co největší možné soustředění na studium. Zároveň to mělo umožnit studium i méně majetným, ale nadaným studentům, což byla ovšem jen teorie.

Realita nedostatečně zajištěného systematického financování byla důvodem, proč v následujících letech nesloužilo Collegium Germanicum tak, jak se očekávalo. Přežívalo jen díky synům italských šlechticů, kteří za svůj pobyt platili, čímž se stalo spíše konviktem, kde našlo místo pouze několik studentů z „Germánie“. Zaměření ústavu se tak z důvodů přežití změnilo a nebylo určeno primárně pro budoucí kněze ve střední Evropě. V roce 1565 například pocházelo z „Germánie“ jen 24 alumnů z celkového počtu 209. Mezi žáky byl například i jeden člen bankéřské dynastie Fuggerů, z italských rodů pak stačí zmínit jména rodin Doria, Bentivoglio a Buoncompagni.⁶⁸⁾ Z osobností pocházejících ze zemí Koruny české, které v těchto letech na Collegiu Germaniku studovaly, je třeba zmínit přinejmenším olomoucké biskupy Viléma Prusinovského z Víckova a Stanislava Pavlovského. Pobyt v Římě umožnil druhému jmenovanému seznámit se s budoucími nejvyššími představiteli církevní hierarchie, jako byli Stanislav Hosius a Zaccaria Delfino (budoucí nunciové u císařského dvora), Tolomeo Galli (budoucí státní sekretář) a Ugo Buoncompagni (budoucí papež Řehoř XIII.).⁶⁹⁾

Collegium Germanicum vzniklo rok po založení jiného důležitého ústavu založeného jezuity, Římské koleje (Collegium Romanum). K obnovení Germanika došlo v říjnu 1573 bulou *Postquam Deo placuit* a následně byly za pontifikátu Řehoře XIII. zřízeny podobné ústavy: v roce 1577 Kolej neofytů a Řecká kolej, o rok později Anglická kolej a Uherská kolej, v roce 1584 pak Maronitská kolej. Je tedy patrné, že vznik olomouckého Collegia Nordika se časově kryje s obdobím poměrně hojného rozmnožování počtu římských seminářů určených pro různé skupiny členěné podle národů nebo podle specifických okolností.

Reforma Collegia Germanika byla jedním z výsledků snahy papeže o systematictější zaměření na problematiku střední Evropy, prakticky ji provedla tzv. Congregatio Germanica, která kladla velký důraz na výchovu schopného kléru.⁷⁰⁾ V rámci této reformy došlo k upravení kolejních konstitucí. Autorem úprav nebyl nikdo jiný

⁶⁷⁾ Tamtéž, s. 1.

⁶⁸⁾ Srov. Mario SCADUTO, *Storia della Compagnia di Gesù in Italia. L'epoca di Giacomo Lainez (1556-1565): l'azione*, Roma 1974, s. 325-334.

⁶⁹⁾ Jaroslav PÁNEK, *Olomoucký biskup Stanislav Pavlovský z Pavlovic. Duchovní kníže na prahu rekatolizace českých zemí*, in: Ondřej Jakubec (ed.), *Stanislav Pavlovský z Pavlovic (1579-1598). Biskup a mecenáš umírajícího věku*, Olomouc 2009, s. 15-30, zde s. 16.

⁷⁰⁾ K této kongregaci je zásadní studii Josef KRASENBRINK, *Die Congregatio Germanica und die katholische Reform in Deutschland nach dem Tridentinum*, Münster 1972.

než tehdejší sekretář Tovaryšstva Ježíšova Antonio Possevino. Podíl jezuitů na výběru nových žáků byl posílen, ale nezbytná byla role místních biskupů a kardinálů protektorů. Žáci jiných jezuitských ústavů neměli mít před ostatními přednost. Po dokončení studia by studenti byli posláni znovu tam, odkud do koleje přišli.⁷¹⁾ Došlo ale i k dalším úpravám.⁷²⁾ Během 70. let 16. století bylo upřesněno, kdo může být přijat: přednostně šlo o šlechtické kandidáty.⁷³⁾ K formaci nižšího kléru měly sloužit semináře, které by byly budovány v diecézích samotných, jak to ostatně nařizoval i tridentský koncil. Petr Kanisius podobně jako nuncius Delfino nebo jiný jezuita Lorenzo Maggio se domníval, že fundace Collegia Germanica by se mohla rozdělit a část by se mohla věnovat vybudování formačních struktur za Alpami.

Nedlouho po obnovení Collegia Germanica se začaly ozývat hlasy, že kolej je příliš drahá a nedostačující, zejména pro potřeby výchovy „řadového“ kléru. Possevino proto přibližně od roku 1578 podporoval vznik jiného typu instituce: *seminaria pauperum*. Upozorňoval i na to, že absolventům Collegia Germanica pobyt v Římě nepřinášel obvykle růst v pokoře a zřízení seminářů na území Germánie by pomohlo jak kandidátům kněžství, tak jejich diecézím.⁷⁴⁾ V této myšlence byl Possevino podporován i Petrem Kanisiem a nunciem Bartolomeem Portiou. Je možné, že celá záležitost byla inspirována podobným dílem Karla Boromejského v Miláně a že se s ním, nebo s jeho blízkým spolupracovníkem Cesarem Specianem (budoucím nunciem na dvoře Rudolfa II.) Possevino při své zpáteční cestě ze Švédska dokonce osobně setkal.⁷⁵⁾ Vliv Antonia Possevina byl tedy zjevně výrazný.

⁷¹⁾ P. SCHMIDT, *Das Collegium Germanicum*, s. 42.

⁷²⁾ Tamtéž, s. 42–43; Karl SCHELLHASS (ed.), *Nuntiaturrechichte aus Deutschland III/3*, Berlin 1896, s. 413–415.

⁷³⁾ Tamtéž, s. 426, pozn. 2. Nuncius Portia v listu z 21. března 1577 psal Petru Canisiovi o tomto rozhodnutí a zároveň ho vyzval k tomu, aby se poohlédl po vhodných kandidátech. Otto BRAUNSBERGER, *Beati Petri Canisii Societatis Iesu epistulae et acta VII (1572–1581)*, Friburg 1922, s. 397 (č. 1975).

⁷⁴⁾ Lászlo LUKÁCS, *Die nordischen päpstlichen Seminare und Possevino (1577–1587)*, Archivum Historicum Societatis Jesu 24, 1955, s. 1–37.

⁷⁵⁾ Tamtéž, s. 42.

Antonio Possevino – život a dílo

Antonio Possevino⁷⁶⁾ se narodil v Mantově 12. července 1533 do rodiny zlatníků pocházejících z Piemontu.⁷⁷⁾ Přišel tedy na svět v centru moci rodiny Gonzaga, jednoho z nejvlivnějších rodů Apeninského poloostrova. Mezi lety 1550 a 1552 pobýval spolu se svým bratrem na studiích v Římě. Pro své nadání byl pozván jak ke dvoru Ferdinanda I., tak ke dvoru Julia III., ale mantovský biskup Ercole Gonzaga mu v tom zamezil, aby mohl vyučovat jeho synovce. Po studiích ve Ferrare a v Padově na počátku roku 1558 Possevino doprovodil Francesca Gonzagu, jednoho z Ercoleho synovců, do Neapole. Zde poprvé zaslechl své povolání k řeholnímu životu.⁷⁸⁾ Následně však byl vyslán do Piemontu, kde měl žít z jednoho církevního obročí. Na místě ho překvapila míra rozšíření myšlenek reformace. Zřejmě i pro pocit viny kvůli výnosům z obročí, z nichž bude později jeho rodina čerpat roční rentu, navázal na svá předchozí studia v Padově, kde se seznámil s jezuitou Benedettem Palmiem. V kontaktu s ním a díky příkladu svých přátel rozlišil Possevino své povolání a v září 1559 vstoupil do Tovaryšstva Ježíšova. Po pouhých několika měsících noviciátu byl poslán do Piemontu, kde měl mimo jiného přesvědčit vévodu Emanuela Filiberta z vládnoucí savojské dynastie, aby založil kolej za úč-

⁷⁶⁾ Pro chronologický stručný přehled Possevina života lze využít článek Danuta QUIRINI-POPLAWSKA, *Itinerarium ojca Antonia Possevina SJ (1533-1611)*, in: Táž (ed.), *Antonio Possevino SJ (1533-1611)*. Życie i dzieło na tle epoki, Kraków 2012, s. 585-596. Obsáhlejší je příspěvek nacházející se ve stejném sborníku: Łukasz BURKIEWICZ, *Sylwetka o. Antonia Possevina SJ (1533-1611)*, tamtéž, s. 155-182. Online je dostupný díky *Treccani* biografický přehled, jehož autorem je Emanuele Colombo (jde o jeho příspěvek do *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 85, 2016. <[https://www.treccani.it/enciclopedia/antonio-possevino_\(Dizionario-Biografico\)>](https://www.treccani.it/enciclopedia/antonio-possevino_(Dizionario-Biografico)>) [12. 10. 2021]. Prvním významnějším a dodnes citovaným životopisem je Jean DORIGNY, *La vie du père Antoine Possevin de la Compagnie de Jésus*, Paris 1712. Další důležitou prací je Liisi KARTTUNEN, *Antonio Possevino: un diplomate pontifical au XVIIe siècle*, Lausanne 1908.

⁷⁷⁾ Pro dětství a mládí Possevina vycházím z Alberto CASTALDINI, *L'ambiente natale e gli anni giovanili di Antonio Possevino S. J.*, in: D. Quirini-Popławska (ed.), *Antonio Possevino*, s. 199-215.

⁷⁸⁾ Hovoří o tom ve druhé kapitole první dekady svého latinsky psaného životopisu, který napsal na popud Cesare Baronia: Antonio POSSEVINO, *Annalium quinquaginta annorum (quos sacerdos e S. J. iussus est scribere is de rebus ad quas missus fuit)*, uloženo v ARSI, Opp. Nn. 336, s. 19-24. Text zřejmě pochází z roku 1606. Srov. Emanuele COLOMBO, *Il libro del mondo. Un documento di Antonio Possevino*, s. 349. Je nepochybně třeba mít na paměti, že jde vlastně o pozdější reflexi a ne o „přímé“ svědectví. V italštině je možné přečíst si list Possevina, který napsal v prosinci roku 1604 o svém povolání a o počátku svého působení v Tovaryšstvu, a který vznikl na základě žádosti benátského provinciála Bernardina Gonfalioneriho: Giuseppe CASTELLANI, *La vocazione alla Compagnia di Gesù del P. Antonio Possevino da una relazione inedita del medesimo*, Archivum historicum Societatis Iesu 14, 1945-1946, s. 102-124.

lem potlačení šířících se reformačních myšlenek valdenských a kalvinistů. Během svého pobytu v savojském vévodství, kde byl úspěšný méně, než by si představoval, přijal i služebné kněžství. Následně byl poslán do Lyonu, kde kázal a vyučoval děti katechismus. V tomto městě byl dokonce zajat hugenoty, ale s přispěním obchodníků z Florencie se mu podařilo uprchnout. Během své mise se ukázal mimo jiné jako velký propagátor šíření katolické víry pomocí tisku, neopomenul však ani důležitost formace nových kněží.⁷⁹⁾

Ve Francii působil do té doby, než se stal sekretářem řádu po volbě Everarda Mercuriana novým generálním představeným jezuitů v roce 1573. Mercurianovi pomáhal už předtím za generála Francisca de Borja (Borgiáše), kdy jej doprovázel při vizitaci jako sekretář. Nová role sekretáře celého řádu byla úkolem, který se mu jevil velice těžký kvůli velkému množství materiálu, s nímž přicházel do kontaktu a který musel zpracovat. Měl ale možnost být často v kontaktu s papežem a seznámit se s dokumenty z počátků Tovaryšstva.⁸⁰⁾ Na Mercuriana bude Possevino vzpomínat, na rozdíl od Aquavivy, v zásadě vždy pozitivně; napsal dokonce jeho krátkou biografii.⁸¹⁾

V roce 1577 byl Possevino Řehořem XIII. požádán, aby zpracoval a eventuálně doplnil návrh na zlepšení šíření katolické víry, který pocházel od profesora práv na

⁷⁹⁾ Toto období zpracoval, včetně edice mnoha pramenů, Mario SCADUTO, *Le missioni di A. Possevino in Piemonte. Propaganda calvinista e restaurazione cattolica 1560-1563*, Archivium Historicum Societatis Iesu 28, 1959, s. 51–191. Zdá se, že argumentem k přesvědčení panovníka byla i cena a obecně výhody pro administrativu jeho dominia. Possevino už v této době dával za vzor Germanicum: z listu generálu Lainezovi ohledně návrhů vévodovi. Srov. tamtéž, s. 94–95: „...hebbi occasione di stendermi alquanto per le cose della Compagnia quando soggiunsi che la maesta dell' imperatore haveva in due modi, si come tuttavia faceva, rimediato alle cose di Germania con mezzo della Compagnia: l'uno era con fondar in mezo de gli eretici collegii, dove leggevansi di gia le scienze, et andavano alcuni fi.gliuoli de medesimi heretici, dandogli conto dei collegii di Germania; l'altro, che sua maesta haveva eletto alcuni giovini della Germania, i quali mandava nel collegio germanico, accioché quivi renduti idonei et ben fondati potessero essere atti predicatori et difensori della Chiesa et capaci legittimamente de beneficii. Con questo proposito gli diedi breve conto del collegio germanico, et come sua altezza havrebbe potuto senza alcuna spesa et volonta de suoi sudditi facilmente in sei o sette anni cominciare ad havere del suo stato persone dotte in filo-[10]rsofia et teologia alli quali senza scrupulo di coscienza havrebbe potuto conferire i benefici, presentando al papa persone atte. Gli mostrai quanto facil modo era questo, che di ciascuna terra due si mandassero almeno nel collegio germanico, come a sua altezza non seguiva spesa, alli padri assai minore di quella che facessero in Studii, et maggior volonta, poiché fussero come in sicura speranza che dal suo principe havrebbero havuto più tosto beneficii per suoi figliuoli che alcuni altri.“

⁸⁰⁾ Tamtéž, s. 168–169. Srov. popis tohoto úseku podle John Patrick DONNELLY, *Antonio Possevino: From Secretary to Papal Legate*, in: Thomas M. McCoog (ed.), *The Mercurian Project. Forming Jesuit Culture 1573–1580*, Rome – St. Luis 2004, 323–349, zde s. 325.

⁸¹⁾ ARSI, Opp. Nn., Vita 142, fol. 9–14.

univerzitě v Lovani Jeana Vendevilla.⁸²⁾ Possevino tento text upravil. Těžko říct, nakolik se jím papež skutečně řídil, ale je skutečností, že obsahově byla většina návrhů během Řehořova pontifikátu uváděna do praxe.⁸³⁾ Dokument předkládal jako návrh na zřízení zvláštní skupiny, která svým charakterem v podstatě odpovídá budoucí Kongregaci pro šíření víry: zřizování seminářů pro řeholníky i neřeholníky za účelem formace pro misijní nasazení, překládání a šíření tridentského katechismu a obecně využití tisku po vzoru nekatolíků.

Ve stejném roce byl Possevino pověřen tajnou diplomatickou misí ve Švédsku jako apoštolský nunciatus. Měl přivést krále Jana III. k tomu, aby se zřekl nekatolické víry.⁸⁴⁾ Nezdá se, že by Possevino před misí přijal biskupské svěcení, což by bylo v kontextu jezuitského řádu překvapivé. Můžeme-li věřit popisu cesty, která v základních rysech připomíná putování apoštola Pavla zaznamenané ve Skutcích apoštolů, pak byla velmi dobrodružná.⁸⁵⁾ Possevino však nebyl prvním jezuitou ve Švédsku. Tím byl (tajně) polský jezuita Stanislav Warszewicki, který měl podpořit víru královny (od roku 1578 byl pak oficiálně jejím zpovědníkem). Od roku 1576 působil ve Švédsku Laurentius Norvegus, jezuita norského původu, který byl poslán na tuto misi zejména kvůli tomu, že jako jediný jezuita uměl švédsky. Král Jan III. o jeho příchodu věděl a přijal ho s úctou, on však musel svou identitu skrývat. Vyučoval v bývalém františkánském konventu ve Stockholmu, ale omezoval se na látku společnou luteránům i katolíkům. Podařilo se mu shromáždit skupinku, se kterou slavil na Štědrý den 1577 mši svatou. Několik konvertitů se mu podařilo

⁸²⁾ Více o Vendevillovi, který výrazně přispěl i k založení anglické koleje v Douai (1568), je možné nalézt v knize Alexis POSSOZ, *Jean de Vendeville, évêque de Tournai, 1587-1592*, Lille 1862, pro téma tohoto článku zejména v kapitole V (s. 37-41).

⁸³⁾ Jeden z dochovaných exemplářů je v latinském znění opsán v rukopisu zmíněné Possevinyovy autobiografie na s. 181-187. V italském znění se pak nachází ve svazku *De iuvanda ecclesia* v ARSI, Opp. Nn. 314, s. 64-67. Srov. rovněž vliv Vendevilla a Possevina na karmelitána Tomáše od Ježíše a jeho dílo *De procuranda salute omnium gentium* (1613), které inspirovalo vznik kongregace *De propaganda fide*. Stanislav POLČIN, *Antoine Possevin, J. De Vendeville et Thomas de Jesús et les origines de la Propagande*, *Analecta S. Ordinis Basilii Magni* 6, 1967, s. 577-595. Tématu se věnoval také John Patrick DONNELLY, *Antonio Possevino's Plan for World Evangelization*, *The Catholical Historical Review* 74, 1988, s. 179-198.

⁸⁴⁾ Z. HOJDA, *Collegia Nordica*, s. 54-55.

⁸⁵⁾ O zastávce v Praze se zmiňuje jen velmi stručně. Je ale zajímavé, že měl od císařovny převzít i některé listiny pro švédského krále, snad i jako zastírací manévr, který měl zakrýt pro veřejnost skutečný cíl jeho mise. Jako posel se však měl těšit především ochraně: „*Pragae ubi fuerunt, ab Imperatrice, cui iam de mortuus erat coniux Maximianus, littera publicas accepit, quibus tamquam de Mariti morte ad Suecum allegatus, damnum ab haereticis non pateretur.*“ A. POSSEVINO, *Annalium quinquaginta annorum*, s. 193.

poslat do Collegia Germanika, pět z nich se posléze stalo jezuiti.⁸⁶⁾ Krále Jana III., který nakonec skutečně, byť nakrátko, přestoupil ke katolické víře, se snažil přesvědčit o tom, že mír jeho království nezajistí tolerance nekatolictví. Jako příklad uvádí – z toho důvodu, že král se o něm zmínil – Španělské Nizozemí.⁸⁷⁾ Ačkoli Possevino zvažoval a navrhoval nejprve vybudování semináře přímo ve Švédsku, po bedlivější úvaze se rozhodl neriskovat. Důvod byl paradoxně ten zmiňovaný králem v citovaném dialogu – aby Tovaryšstvo nebylo obviňováno z vyvolávání chaosu (*scompiglio*).⁸⁸⁾ Possevino byl zjevně v kontaktu i se zástupci španělské větve Habsburků, která měla pochopitelně zájem na tom, aby se Skandinávie stala opět katolickou.⁸⁹⁾ Švédský král nicméně stanovil podmínky, které byly předloženy kurii a podmiňovaly sjednocení švédské církve s katolickou církví. V tomto ohledu nebyly královy požadavky akceptovány, což se stalo jedním z důvodů neúspěchu celého podniku. Possevinoova idea byla získat mladé muže ze severských zemí pro to, aby vstoupili do seminářů, které budou ve více katolických oblastech.⁹⁰⁾ Teprve poté bylo možné reálně myslet na skutečné obrácení Švédska, tedy pokud budou následovat i další opatření jako třeba katolická výchova švédského následníka trůnu.⁹¹⁾

Po konci své první mise se Possevino zastavil cestou zpět do Říma u nuncia v Krakově, poté v Olomouci, kde rozmlouval se svými spolubratry o praktické po-

⁸⁶⁾ Oskar GARSTEIN, *Rome and the Counter-Reformation in Scandinavia I*, Leiden 1992, s. 90–109.

⁸⁷⁾ Dokument nazvaný *Colloquia inter Ioannem III. Sueciae Regem et Antonium Possevino de Societate JESU de religione non semel habita, tum Stockholmiae in Suetia, tum Vastinis* [= Wadstena, zde byl klášter sv. Brigity, pozn. aut.] in *Ostrogothia* je datovaný k roku 1579 a nachází se vložený v posledně citovaném dokumentu mezi stranami 243 a 244. Ačkoli se asi jedná o určitou stylizaci, měl by tento dokument vyjadřovat Possevinoův úhel pohledu.

⁸⁸⁾ „*Da più ragioni poi, li quali vedrà la R. V. coll'incluse, sono finalmente venuto in totale resolutione quanto all'animo mio (il che però tutto rimetto alla santa obediencia) che chi vuole haver collegio in Suecia, bisogna che esso collegio non sia in Suecia, cioè conviene che gli operarii di Suecia si facciano fuori et forse un pezzo lungi da quei paesi, et dappoi con più maturità della presente dispositione vadano in quelle parti; né si dica che per la Compagnia si pongano in scompiglio i regni, et massime quelle parti, le quali sono da due milla anni in qua, per quel che ho in parte visto et che ho letto delle loro historie, soggette a mille mutationi et sollevamenti.*“ Dopis Possevina polskému provinciálovi Sunyerovi z června 1578 v ARSI Opp. Nn. 338, s. 83v. Stejný úsek cituje i L. LUKÁČS, *Die nordischen päpstlichen Seminare*, s. 39.

⁸⁹⁾ V dochovaných dopisech Possevina je dochován např. list Juanovi de Borja z 15. listopadu 1580. ARSI, Opp. Nn. 328, fol. 287–288. Filip II. měl zájem na pomoci švédské flotily v boji s Nizozemím, Jan měl zase zájem na uznání některých dědických záležitostí. J. P. DONNELLY, *Antonio Possevino*, s. 334, 337–338.

⁹⁰⁾ Za jeho snahou po vybudování seminářů byla i nedobrá zkušenost se studenty ve Stockholmu, kteří jednoho únorového večera 1578 využili toho, že Norvegus zapomněl zamknout, čímž se otevřely nejen dveře, ale i možnost se napít. O. GARSTEIN, *Rome*, s. 86.

⁹¹⁾ J. P. DONNELLY, *Antonio Possevino*, s. 339–342.

době budoucího semináře. Jednal rovněž u císaře a císařovny ohledně svatby Anny, dcery arcivévody Karla Štýrského, s budoucím králem Zikmundem III. Vasou.⁹²⁾ Při zpáteční cestě se zastavil opět v Olomouci.⁹³⁾ Ta byla jistě vhodným místem, kde bylo možné zřídit podobnou instituci, jakou si Possevino představoval. Město i okolní biskupské dominium tvořilo nejsouvislejší katolickou enklávu ve střední Evropě, a mohlo se tak stát stabilní základnou navzdory tomu, že mezi lety 1572 a 1578 zemřeli v rychlém sledu hned čtyři zdejší biskupové. Ve městě rovněž fungovala jezuitská kolej, byť její kvalita byla často ze strany kanovníků kritizována. Stanislav Pavlovský, který byl zvolen biskupem v roce 1579, pokračoval v trendu nastoleném Vilémem Prusinovským. Šlo mu o prosazování církevní disciplíny a byl značně nekompromisní vůči nekatolíkům. Z Pavlovského korespondence víme, že vlastnil i některé Posseviny knihy.⁹⁴⁾ Přesto měla být kolej oporou pro katolickou stranu. Přes moc a vliv církve byl totiž v roce 1580 biskup nucen konstatovat, že „*tu v Olomúci velmi málo katolíků jest*“.⁹⁵⁾

Podíváme-li se blíže na pravidla, která vydal státní sekretář Gallio jménem papeže Řehoře XIII. pro Braniew a Olomouc, je v nich zcela patrný misijní záměr, který je do značné míry v souladu s Posseviny názory, jaké nacházíme v dile *Coltura degli Ingegni*.⁹⁶⁾ V kontextu rozpoznávání talentů – v tomto případě asi spíše povolání – je třeba uznat, že bylo Collegium poměrně otevřenou institucí a nabízelo studium nejen pro ty, kteří se vydají na duchovní dráhu. I ti, kteří zůstanou laiky, mají být do značné míry misionáři katolické víry. Samotné studium má být vlastně zaměřeno tímto směrem: nemá se jednat pro všechny o kompletní *curriculum*, ale má jít o jeho uzpůsobení potřebám země, z níž každý alumnus pocházel. V podstatě jedinou daností a povinností společnou všem mělo být setrvání v katolické víře

⁹²⁾ A. POSSEVINO, *Annalium quinquaginta annorum*, fol. 245.

⁹³⁾ Kapitola nese název *Praga Olomucium pergit Possevinus ubi Pontificis nomine Seminarium pro Suecis et alijs Septentrionalibus fundat*: „*Praga discedens, Olomucium, quae Civitas Moraviae primaria est, venit. Duo Pontifici Seminaria Septentrionalibus exedendis (?) proposuerat. Alterum Brunsbergae in Prussia proxima Mari Baltici: Alter, in Moravia remotiore à Regno Suetiae Provinciae, ne recentes in Catholica fide adolescentes, qui e Suetia emitterentur, adeo facile se uocarentur ad suos. Ergo Olomucij domo conducta comparata suppelectile, pecunie item parte in sumptus assignato, leges reliquit, quibus hoc seminarium promoueretur.*“ A. POSSEVINO, *Annalium quinquaginta annorum*, fol. 358-359 (následují opsané *Ratio et leges semináře*).

⁹⁴⁾ Pojednává o tom v listu provinciálovi rakouské provincie Tovaryšstva Ježíšova. Dále Bohumil NAVRÁTIL (ed.), *Jesuité olomoučtí za protireformace: akty a listiny z let 1558-1619*, Brno 1916, s. 336. Srov. také O. JAKUBEC, *Stanislav Pavlovský*, s. 161, 185-186.

⁹⁵⁾ Citováno podle Ondřej JAKUBEC, *Olomoučtí biskupové a konfesní poměry v Olomouci v potridentském období*, in: tamtéž, s. 31-45, zde s. 37.

⁹⁶⁾ Jejich rozbor nalezneme i v Z. HOJDA, *Collegia Nordica*, s. 61-63. Tzv. *Ratio comensis*, neboli řád daný seminářům v Braniewě a v Olomouci, lze nalézt v B. NAVRÁTIL (ed.), *Jesuité olomoučtí*, s. 179-182 (č. 93).

až do konce života. K určité změně došlo po vizitaci v roce 1583, neboť tou dobou byla v Olomouci založena burza chudých studentů (kterou Possevino vnímal částečně jako jakousi přípravku pro vstup do semináře), a do Nordika tak vstupovali vlastně jen kandidáti kněžství.⁹⁷⁾

Další působení Possevina v rámci olomouckého Nordika dostatečně popsal László Lukács.⁹⁸⁾ Po této životní etapě se stal jako papežský vyslanec prvním jezuitou, který vstoupil do Moskvy, aby sjednal mír mezi Ivanem IV. Hrozným a sedmihradským vévodou Štěpánem Báthorym. Později zastával roli moderátora i v otázce konfliktu mezi Báthorym a Rudolfem II. a následně byl vyslán do Sedmihradska, kde založil mezi lety 1583 a 1584 seminář v dnešní Kluži (Kolozsváru). Byl pověřen i dalšími úkoly v polsko-litevském soustátí. Protože však byla jeho diplomatická mise kritizována, stala se jeho dalším působištěm Padova, kde částečně učil a především začal výrazněji psát (*Bibliotheca selecta* 1593; *Apparatus sacer* 1603–1606). Stojí za zmínku, že v Padově duchovně doprovázel později svatořečeného Františka Saleského. Possevino zemřel ve Ferrare 26. února 1611.

Závěr

Pestrost apoštolské a diplomatické služby dala Possevinovi jedinečný rozhled a možnost seznámit se prakticky s mnoha různými oblastmi vědění jak osobně, tak zprostředkovaně, ať už formou knih nebo mluveného slova. Společným jmenovatelem jeho mnohostranných zájmů byla otázka vzdělání a jeho význam pro katolickou církev. Chápal ho jako prostředek k tomu, aby se člověk přiblížil svému potenciálu. Zarazí, že k tomu, aby člověk dosáhl moudrosti, je podle jeho názoru nezbytné být v souladu s učením církve, ve které podle jeho názoru působí Bůh. Ten jediný může člověku tuto moudrost udělit, i kdyby snad jeho nadání nebylo velké. Tato skutečnost však neznamená, že by student neměl pilně studovat a že mu nemá být poskytnuto vhodné prostředí včetně kvalitních učitelů. Vzdělání a víra jdou v Possevinově pojetí ruku v ruce, a tak i skandinávští studenti, pocházející z většinově protestantského prostředí, měli mít možnost soustředit se na svůj rozvoj a eventuální budoucí pastorační činnost, rozhodnou-li se pro kněžskou nebo řeholní dráhu.

Possevino ovlivnil politiku budování seminářů papežem Řehořem XIII. a tím zcela jistě i dějiny země Koruny české. Pramenně doložené jsou zásahy do vývoje

⁹⁷⁾ V této burze chudých studentů „mohli po nějaký čas pobývat ti, kteří nebyli svým předchozím vzděláním na přijetí do semináře dost připraveni, nebo ti, kteří nebyli ještě spolehlivými katolíky.“ Z. HOJDA, *Collegia Nordica*, s. 63.

⁹⁸⁾ L. LUKÁCS, *Die nordischen päpstlichen Seminare*.

kolegií Germanica a Nordica. Tyto ústavy pomáhaly formovat elitu katolické části společnosti a daly jí možnost se seznámit se studenty z jiných geografických oblastí a rozdílných kultur. Díky důrazu na klasické vzdělání pomohly udržet společný intelektuální základ oproti přístupům zdůrazňujícím větší nezávislost jednotlivých věd, jak navrhoval Huarte. I přes relativní umírněnost vůči nekatolíkům se však i v Possevinových spisech zdá eventuální koexistence spíše dočasnou a trpěnou než jednoznačně pozitivní. Odchylky od učení katolické církve jsou totiž vnímány jako ničící společnost a integritu jedince.

Jistě se v případě Possevina nejednalo o člověka neproblematického. Patrně těžce snášel vývoj jezuitského řádu za generála Aquavivy, u kterého upadl v nemilost pravděpodobně i z důvodu podezření ze strany papežství, že v poslední fázi své diplomatické služby římským biskupům vedl až příliš samostatnou politiku. Je ale jisté, zůstaneme-li u tématu nadání, že šlo o člověka, který byl obdařen mnoha hřívami a který se rozhodně snažil rozhojnit je po celý svůj život ke slávě Toho, ve kterého věřil.

Pavel B a n d o u c h

TALENT FOSTERING.

A Reflection on the Meaning of Education

in Antonio Possevino's Treatise *Coltura degli'Ingegni*

SUMMARY

Jesuit Antonio Possevino (1533–1611) was among those who actively contributed to the establishment of certain colleges of the Society of Jesus. In this context, the article studies Possevino's later reflections on the issues of education and formation as included in his treatise *Coltura degli'Ingegni* (1598), the Latin original of which was part of his work *Bibliotheca selecta qua agitur de Ratione studiorum in Historia, in Disciplinis, in Salute omnium procuranda* (1593). In fact, they were not a mere theory, but rather the result of his lifelong practice.

The treatise emphasizes that education and the related overall human formation of pupils are not an end in itself; instead, they should help the pupils to strengthen their Roman-Catholic faith and to apply the principles of ecclesiastical teaching in their lives and doings. Possevino maintains that instruction which is not in accordance with this teaching comes from an evil spirit and consequently leads to a rift both within the Church and the public life. At the same time, Possevino puts stress on defending the human freedom as opposed to a more deterministic view held by Juan Huarte de San Juan (1529–1588).

After studying the message of Possevino's treatise, attention is paid to factors that contributed to the creation of his work. The main factor is the educational tradition within the Society of Jesus, which largely stems from the experience gained by the founder of the Jesuits, Saint Ignatius of Loyola, and by his early companions who were also strongly influenced by their studies in Paris. Gradually, the education has even become one of the priorities of the Society of Jesus apostleship.

If we are to understand the context of the *Coltura degli'Ingegni* treatise, another essential factor is the actual life of Possevino. He held many different offices during his fruitful career within the Order, the most important one for the discussed issue being his diplomatic activities. When in the Pope's service, he was also active in Scandinavia, and he contributed to the establishment of various colleges, including Collegium Nordicum established in Olomouc that was originally intended especially for young men from Northern Europe.

Translated by Daniela Reischlová

Andrea Trenta

**THEORHETORIC, SACRED TOPOGRAPHY,
AND CULTURAL MEMORY.**

**The Jesuit contributions to the myth of Jaroslav of Sternberg
(1655–1747)***

ABSTRACT

For the Jesuits, history was an inquiry into the past primarily aimed at discovering traces of divine manifestation. Wherever they set foot, they read the local past through theological lenses, producing fascinating historical narratives and employing them for pedagogical, devotional, and even legal purposes. An enlightening case study of this Jesuit approach to the past is the legendary episode of the nobleman Jaroslav of Sternberg and his heroic defence of Olomouc against the Tatars in 1241. From 1655 onwards, the Jesuits started contributing to this myth (circulating approx. from the mid-14th century). The first Jesuit enriching the Sternberg myth was Bohuslav Balbin, who transformed this event into the founding memory of the Olomouc Jesuit church. The rationale for this innovation was the ongoing dispute with the Conventuals over the jurisdiction of the same church, where the Jesuits used the Sternberg myth as legal argumentation. In 1661, Jan Tanner devised another version, modelled after the genre of sacred topography and influenced by the Habsburg *pietas eucharistica*, associating the myth with the Olomouc Corpus Christi chapel and the Eucharistic mystery. Later, when Ottoman and Tatar marauders brutally attacked Moravia in 1663, the Jesuits linked the mythical 1241 Tatar invasion to the pilgrimage sites of Hostýn and Kotouč, making them extremely popular. Due to their constant medial and ritual repetition, the Jesuit contributions to the Sternberg myth (summed up in a canonical form by Johannes Schmidl in 1747) gradually became part of the Bohemian and Moravian cultural memory, remarkably influential to be copied and modified even by the Conventuals. The Jesuit suppression in 1773 did not constitute the end of the Sternberg myth: eventually, it remerged, playing a significant role in the Czech national revival.

Keywords: the Jesuits – Jaroslav of Sternberg – Olomouc – cultural memory – theorhetorics

* The funding for the present research paper was provided by the Czech Ministry of Education, Youth and Sports for specific research (IGA_FF_2023_011).

"Perhaps it will not be unpleasant to retrace from ancient times the famous origins of the church and the monastery of this [college of Olomouc]." With these words, in 1747, the official historian of the Bohemian Jesuit Province, Johannes Schmidl, began recounting the inception of the Olomouc Jesuit church in the first volume of his *Historiae Societatis Iesu Provinciae Bohemiae*.¹⁾ This founding memory dates back to 24th–25th June 1241. An enormous pagan Tartar army, having devastated Central Europe, decided to move to Moravia. Being repelled twice by Kotouč and Hostýn, the Tartars were confident of conquering Olomouc. The city was put under siege and appeared doomed. Before engaging in battle, the pious nobleman Jaroslav of Sternberg, commander-in-chief of the defendants' army, took holy communion with his captains in the church of the Corpus Christi (in Schmidl's days, a chapel of the Jesuit college). Then, he gathered the army in the main square, invoked divine protection, and made a sacred vow to the Virgin. He also ordered to put the five holy particles left from the Mass in a small casket and place it on a donkey. The priest who had consecrated the particles led the donkey to battle, as the biblical Ark of the Covenant. Having miraculously defeated the Tartars, Sternberg deposited the particles in the Corpus Christi church and fulfilled his vow, building a church dedicated to the Assumption of the Virgin Mary (in Schmidl's days, the students' main brotherhood was devoted to this Marian dogma). This church would then be donated (1270) to the Conventuals by King Otakar II. Due to popular credulity, the original title was later removed, and that of St. Francis was imposed on the church. After the Jesuits arrived in Olomouc in 1566, they obtained this church thanks to the mediation of the Olomouc bishop Vilém Prusinovský of Víckov.²⁾

When Schmidl composed the *Historiae*, the tale of the Tatar siege of Olomouc had been circulating in the Czech Lands for around four hundred years. Illustrious chroniclers, historians, and poets had described this crucial, albeit mythical, event in Moravian history, each slightly diverging from the others.³⁾ From 1655, with

¹⁾ "*Iniucundum fortassis non erit, memorabilem templi huius, tum et coenobii originem ab antiquitate repositere.*" Johannes SCHMIDL, *Historiae Societatis Iesu Provinciae Bohemiae I (1555-1592)*, Pragmae 1747, p. 240-246.

²⁾ Agreement between bishop Vilém Prusinovský and Conventual Provincial of Austria Valentinus de Cingulo, 5. 9. 1567. Bohumil NAVRÁTIL (ed.), *Jesuité olomoučtí za protireformace. Akty a listiny z let 1558-1619 I (1558-1590)*, Brno 1916, p. 29-34. In exchange, the Conventuals received the Augustinian nunnery of St. James.

³⁾ Chronicle of the so-called Dalimil (early 14th century) Jiří DAŇHELKA et al. *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila II*, Praha 1988, p. 313-325; chronicle of Přibík Pulkava of Radenín (late 14th-century), Josef EMLER (ed.), *Kronika Pulkavova*, Fontes rerum Bohemicarum V, Praha 1893, p. 143-144; Václav HÁJEK Z LIBOČAN, *Kronyka Czeská*, Menší Město pražské 1541, p. CCXXXVIIr-CCXXXVIIIr; Ennio S. GLATOVINUS, *Breve Encomion Olomucii metropolis in Moraviae Marchionatu*, Prostějov 1550, p. A4b-B; Johannes DUBRAVIUS, *Historiae*

the *Diva Wartensis* of Bohuslav Balbín, the Jesuits entered the historiographical debate over the Sternberg myth, turning this chapter of secular history into a manifestation of sacred history. Balbín was the first Jesuit historian to mention the foundation of the Olomouc Marian church.⁴⁾ In 1661, Jan Tanner was the first author to include the Eucharistic miracle in the story, associated with the Corpus Christi chapel.⁵⁾ Later on, his friend Balbín and his brother Matěj enriched the story with miraculous details, relating to the sacred sites of Hostýn⁶⁾ and Kotouč.⁷⁾ In 1669, Georgius Crugerius, in his *Sacri pulveres*, established a precise date for commemorating the event, 25th June.⁸⁾ In 1687, in one of his sermons, Caspar Knittel made the defence of Olomouc an inspiring model for fighting the Ottoman enemy.⁹⁾ Around 1714–1723, Johannes Miller wrote extensively on this topic, even attempting to retro-date the events of the Tatar invasion by one hundred years (1141).¹⁰⁾ Ultimately, in 1747, Schmidl created a canonical version of the story,

Regni Boemiae, Prostějov 1552, p. Cr–Clr; Bartolomeus PAPROCKÝ Z GLOGOL, *Zrcadlo Slawneho Margkrabstwij Morawskeho*, Olomouc 1593, p. 103–106 (chapter XXVII).

- ⁴⁾ Bohuslaus BALBÍN, *Diva Wartensis, seu Origines, Et Miracula Magnae Dei, Hominumque Matris Mariae, quae à tot retro saeculis Wartae, in limitibus Silesiae, Comitatusque Glacensis, magnâ populorum frequentiâ colitur, Clarissima Miraculis*, Pragae 1655, p. 164–169.
- ⁵⁾ In 1661 Jan Tanner wrote a celebrative treaty for the young brothers Václav Vojtěch and Jan Norbert, scions of the Sternberg family. Jošt Wolf of Schwarzenwolf was the preceptor of the two pupils; thus, his dedication was placed at the beginning of the book. Jodocus WULFF A SCHWARTZENWOLF, *Vestigia Virtutis et Nobilitatis Sternbergicae in Regno Bohemiae*, Pragae 1661, p. A–D.
- ⁶⁾ Bohuslaus BALBÍN, *Diva montis sancti, seu origines et miracula magnae dei hominumque Matris Mariae, quae in Sancto Monte Regni Bohemiae, ad Argentifodinas Przibramenses, quotidiana populi frequentia, in Statua sua mirabili, aditur et colitur. V. Libris comprehensa*, Pragae 1665, p. 30–31.
- ⁷⁾ Matěj TANNER, *Hora Olivetská, na rozličné stanoviště bolestným Krista Pána tajemstvím posvěcené, rozdělená u Štramberka na panství novojičínském v Moravě vyzdvížená*, Knihovna Národního muzea v Praze, sign. 33 F 23, p. 33–39. According to Jaromír Linda, the original manuscript was composed around 1660–1665 and approved by the Jesuit Bohemian provincial in 1667. The first surviving publication dates to 1704. Jaromír LINDA, *Hora Olivetská Matěje Tannera*. *Knihovní obzor* 1, nr. 4, 1993, p. 21–26.
- ⁸⁾ Georgius CRUGERIUS, *Sacri pulveres mensis Iunii: sub auspiciis Sacromontanae Virginis, et SS. Patriarchae Norberti, Candidissimi Ordinis Praemonstratensis editi ac publico donati*, Pragae 1669, p. 242, 249–252.
- ⁹⁾ The sermon is entitled *Mars Christianus contra Sultanum*. Caspar KNITTEL, *Conciones Dominicales Academicæ, per omnes anni Dominicas distributæ. Pars Hyemalis, a Dominica I. Adventus usque ad Pascha inclusive*, Pragae 1687, p. 176–184.
- ¹⁰⁾ Moravský zemský archiv v Brně (further MZAB), G10 Sběrka rukopisů Moravského zemského archivu, inv. nr. 187, *Historia Fabricae Templi Collegii Olomucensis S. I. Sub Rectoratu P. Ioannis Miller, fol. 87–108*. Národní knihovna České republiky (further NK ČR), *Rukopisy Národní knihovny, rukopisy Pražské lobkowiczské knihovny*, sign. XXIII r, C104/1 (XXIII C

seamlessly integrating the previous Jesuit contributions and silencing the non-Jesuit ones circulating during that period.

By outlining the origins, development, and diffusion of the Jesuit versions of the Sternberg story, this article aims to show that the emergence responded to specific Jesuit issues or *desiderata* about the realms of theorhetic, sacred topography and cultural memory. This article will stress the role of Balbin's *Diva Wartensis* as the first Jesuit contribution to the story. It would be argued that this contribution was primarily theorhetic and aimed to sustain the Olomouc Jesuits in a legal dispute *vis à vis* the Conventuals over the rights of their church. Secondly this article will focus on the version crafted by Jan Tanner in 1661. It would be argued that this contribution was the first to echo the genre of sacred topography, linking the miraculous origins of a sacred space (the Corpus Christi chapel) to an epic event of the Moravian past. Concerning the diffusion, this article will focus on two Conventual sources based on Caspar Knittel's anti-Ottoman sermon, which claimed that Sternberg had founded their monastery in Olomouc.¹¹⁾ It would be argued that the combination of medial and ritual reproductions of the story favoured its entry into the Bohemian and Moravian cultural memory,¹²⁾ making the Jesuit version so popular that even their "rivals" followed it. In conclusion, in the footsteps of Miller,¹³⁾ Schmidl attempted to create a Jesuit canonical version of the Sternberg story with the *Historiae*, defending it from the Conventual efforts to revise this narrative.

This last Jesuit endeavour failed due to their suppression in 1773, the forceful closure of the pilgrimage sites in 1783, as well as the changing cultural, political, and spiritual climate in the Czech Lands in the late 18th century. The end of the Jesuit guardianship did not mean oblivion for Jaroslav of Sternberg; hence his

104a), Johannes Miller. *Historia provinciae Bohemiae Societatis Iesu ab anno 1555 usque ad annum 1723. Prolegomena*, fol. 125–128. Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc (further ZAO-O) sign. 1737, inv. nr. 5308, Anfang, und End der alten, wie auch der unter dem Titel, und Nahmen MARIAE-Schnee, in dem Collegio der Gesellschaft IESU in Ollmütz neu auferbauten Kirche. Beschrieben von P. Johann Müller, Rektor der Ollmützer Kollegiums.

¹¹⁾ MZAB, E 58 Premonstráti Nová Říše, inv. nr. 50, cart. 38 f, dodatek (microfilm), *Historia Conventus Sancti Francisci Ordinis Minorum Conventualium Olomucii ad Sanctum Iacobum Maiorem*, fol. 4v-5r. *Saeculum quintum bis fortunatum, terque beatum, a quo unus Seraphin impressit Seraphico Patri Francisco quinque signa, quinque amoris insignia, cum quinque stolis optimis*, Neostadii Austriae 1724, p. 39–40.

¹²⁾ I will use the terms Bohemian and Moravian for referring to the pre-nationalistic Lands of the Bohemian Crown. I will use the term Czech for the 19th-century nationalistic context.

¹³⁾ For Miller's role as first official historian of the Bohemian Province and the development of the Bohemian Jesuit historiography Ivo CERMAN, *Jesuit Historiography in Bohemia*, Jesuit Historiography Online, https://referenceworks.brillonline.com/entries/jesuit-historiography-online/jesuit-historiography-in-bohemia-COM_192532?lang=de, last modified 18. 6. 2019.

memory was kept alive¹⁴⁾ and gained momentum with the forgery of the poem *Jaroslav* in 1816 by the Czech philologist Václav Hanka,¹⁵⁾ casting a Czech nationalistic shadow upon the Moravian past throughout the 19th century.

Methodology

In the Jesuit division of knowledge, History, defined as the teacher of the past (*magistra antiquitatis*), was never considered an autonomous discipline, yet always a branch of rhetorics. In his dialogue *Phaedrus* (370 BC), Plato aptly established rhetorics as “*the art of leading souls to true knowledge through dialogue and dialectic.*”¹⁶⁾ This truth emanated from the Gospel for the Jesuits, and rhetorics identified as “*a speaking to, for, and about God.*”¹⁷⁾ Saint Paul, described by Nicholas Poussin as a θεορήτωρ (theorhētor), was the Jesuit model of eloquence: animated by the divine fire of the Gospel, Paul overcame the human eloquence of his pagan accuser Tertullus.¹⁸⁾ Following Caussin, Jesuit rhetoric has been defined as theorhētoric.¹⁹⁾ It could employ as decisive argumentation manifestations of God’s will in the past and present human events. The primary application of theorhētoric was Jesuit pedagogy. The Jesuits aimed at forming capable orators and pious believers familiar with the classical, biblical and local history (full of signs of divine intervention).²⁰⁾ This conceptualisation of rhetoric informed Jesuit legal disputes

¹⁴⁾ After the Jesuit suppression, among others, two influential ex-Jesuit cultivated the Sternberg memory. František PUBIČKA, *Chronologische Geschichte Böhmens unter den Slaven*, Prag 1781; Ignaz CORNOVA, *Jaroslav von Sternberg: der Sieger der Tartarn*, Prag 1813.

¹⁵⁾ Václav HANKA (ed.), *Kralodvorský rukopis. Sebrání lyricko-epických národních zpěvů, věrně v původním starém jazyku, též v obnoveném pro snadnější vyrozumění, s připojením německého přeložení starobyklých skládání*, díl zvláštní, Praha 1819.

¹⁶⁾ Michael J. MacDONALD, *Introduction*, in: Michael J. MacDonald (ed.), *The Oxford Handbook of Rhetorical Studies*, Oxford 2017, p. 4.

¹⁷⁾ Steven MALLOUX, *Wars of Words. Catholic and Protestant Jesuitism in Nineteenth-Century America*, in: Jorge Cañizares-Esguerra - Robert Aleksander Maryks - Ronnie Po-Chia Hsia (edd.), *Encounters between Jesuits and Protestants in Asia and the Americas*, Boston - Leiden 2018, p. 328–346, here p. 339.

¹⁸⁾ Nicolas CAUSSIN, *Eloquentiae sacrae et humanae parallela*, Paris, 1619, p. 6.

¹⁹⁾ Marc FUMAROLI, *The Fertility and Shortcomings of Renaissance Rhetoric: The Jesuit Case*, in: John O’Malley, Gauvin Alexander Bailey, Steven J. Harris, T. Frank Kennedy (edd.), *The Jesuits: Cultures, Sciences, and the Arts, 1540–1773*, vol. 1. Toronto 2006, p. 90–106, here p. 101.

²⁰⁾ Moreno BONDA, *History-Writing and the Philosophy of Language. A Proposal for the Periodization of Early Modern Jesuit Historiography*, Jesuit Historiography Online, https://referenceworks.brillonline.com/entries/jesuit-historiography-online/history-writing-and-the-philosophy-of-language-a-proposal-for-the-periodization-of-early-modern-jesuit-historiography-COM_20630, last modified February 2019.

as well. Claiming to interpret God's design righteously, theorhretoric could be an effective form of advocacy and response to anti-Jesuit critiques.

One of the Jesuits' favourite historiographical genres was that sacred topographies or hagiotopographies. This peculiar genre of sacred history is characterised, according to Dominique Julia's definition, by the presence of an explicit divine intervention in the narrated story (miracle), often performed by a Saint or the Virgin Mary, producing tangible results (relics, icons) connected to a place of worship deemed holier than the "average" parish churches (often a pilgrimage site).²¹⁾ In the context of the Habsburg domains, this genre was imbued with *pietas Austriaca*, namely the Marian and Eucharistic devotion, and the veneration of the Cross.²²⁾ Whenever possible, the Jesuits opted for injecting new spiritual life in ancient and abandoned sacred sites, whose popularity had fallen due to the passing of time or the influxes of the Reformations.²³⁾ Since political visions also animated these works, their historiographical value has been recently stressed.²⁴⁾ A common trend in the (re)emergence of these religious traditions is their development from narrating a miracle, connecting it to an existing shrine, and finally leading their pilgrimages.²⁵⁾

Cultural memory has been defined as the answer groups provide to the question, what must we not forget.²⁶⁾ It might refer to (fictional or real) events in a very remote past, as the founding myths.²⁷⁾ It legitimises the group *status quo* by creating a sense of historical continuity. It could also provide an antidote to an "unacceptable present".²⁸⁾ Cultural memory is codified in a canon and shared primarily by performing rituals and secondly by media. The selection and transmission of a canon, including the rejection of everything deemed unfit are tasks performed by

²¹⁾ Dominique JULIA, *Sanctuaires et lieux sacrés à l'époque moderne*, in: André Vauchez (ed.), *Lieux Sacrés, Lieux de culte, Sanctuaires*, Roma 2000, p. 256, 259–260.

²²⁾ Anna CORETH, *Pietas Austriaca*, West Lafayette 2004 (orig. *Pietas Austriaca. Österreichische Frömmigkeit im Barock*, Wien 1959).

²³⁾ D. JULIA, *Sanctuaires et lieux*, p. 269.

²⁴⁾ Anna-Maria PÍPALOVÁ, *Bohuslav Balbín and the Patriotic Reconceptualization of Bohemia, c. 1650–1675*, *The Historical Journal* 65, 2022, p. 992–1014, here p. 993.

²⁵⁾ Václav FLAJŠHANS, *Zázrak hostýnský a báseň Jaroslav*, *Český časopis historický* 38, 1932, p. 78–92, here p. 92.

²⁶⁾ Jan ASSMANN – John CZAPLICKA, *Collective Memory and Cultural Identity*, *New German Critique* 65, 1995, p. 125–133, here p. 126.

²⁷⁾ Jan ASSMANN, *Communicative and Cultural Memory*, in: Astrid Erl – Ansgar Nünning (edd.), *Cultural Memory Studies An International and Interdisciplinary Handbook*, Berlin 2008, p. 109–118, here p. 112–113.

²⁸⁾ David LOWENTHAL, *The past is a foreign country*, Cambridge 1985, p. 39–40.

specialists.²⁹⁾ For groups, remembering the past is generally an exception, while forgetting is the norm.³⁰⁾ Rituals are considered the most successful vehicle for cultural memory transmission since they are based on the strict repetition of their content, and their public performance “*consolidate[s] the coherence of the group in time and space*”.³¹⁾ Media, by contrast, are a much more dangerous form of sharing cultural memory, as they are more frequently subject to variations.

State-of-art research on the topic

Regarding its origins and development, Tomáš Somer³²⁾ has stressed that the story of the nobleman of Jaroslav of Sternberg (who never existed) and his heroic struggle against the Tatars (who never attacked Olomouc) was based on the creative combination of two actual historical events: the Mongol invasion of Central Europe in 1241, which never touched Olomouc, and the unsuccessful siege of Olomouc laid by the Hungarian king Bela IV in 1253, supported by Cuman troops. While Somer’s article analysed the contributions to the myth made by numerous Medieval and Early Modern chroniclers and historians, the role of Bohuslav Balbin’s *Diva Wartensis* does not constitute the author’s primary focus. The article’s proposed contribution in this field is to highlight Balbin’s crucial role in forming an alternative Jesuit version of the legend, in the context of their legal dispute with the Conventuals.

Concerning the myth and its artistic representations, Kateřina Dolejší, Leoš Mlčák,³³⁾ and Katrin Štěrba³⁴⁾ have analysed the iconography of the frescos in the Olomouc Corpus Christi chapel executed in 1728 by Johann Christoph Hanke. The version painted in the chapel resembles the description made by the Jan Tanner in 1661. According to Dolejší and Mlčák, Tanner’s version was based on an

²⁹⁾ Aleida ASSMANN, *Canon and Archive*, in: A. Erll – A. Nünning (edd.), *Cultural Memory Studies*, p. 97–108, here p. 99–101.

³⁰⁾ Charlotte LINDE, *Working the Past. Narrative and Institutional Memory*, Oxford 2009, p. 7, 9.

³¹⁾ Jan ASSMANN, *Cultural Memory and Early Civilization. Writing, Remembrance, and Political Imagination*, Cambridge 2011, p. 42 (orig. *Das kulturelle Gedächtnis: Schrift, Erinnerung und politische Identität in frühen Hochkulturen*, München 1992).

³²⁾ Tomáš SOMER, *Forging the Past. Facts and Myths behind the Mongol Invasion of Moravia in 1241*, *Golden Horde Review* 6, 2018, p. 238–251.

³³⁾ Kateřina DOLEJŠÍ – Leoš MLČÁK, *Zobrazení legendy o záračném vítězství Jaroslava ze Sternberka nad Tatary*, in: Martin Elbel – Ondřej Jakubec (edd.), *Olomoucké baroko II*, Olomouc 2010, p. 107–113.

³⁴⁾ Katrin ŠTĚRBA, *From Visible to Invisible: Teaching Catholic Dogma in the Jesuit Church and Corpus Christi Chapel in Olomouc*, in: Kateřina Horníčková – Michal Šroněk (edd.), *Jesuit Arts and Czech Lands. Missionizing through the Arts*, London 2023, p. 269–314.

early 17th-century account, that was inspired by the Spanish miracle of the “Los Sanctissimos Corporales de la Ciudad de Daroca,” a legendary event of the Reconquista which took place around 1239.³⁵⁾ Some Spanish Jesuits³⁶⁾ imported to Olomouc the Daroca miracle with its engraving made by the Flemish Jacques Granthomme. This article aims to contribute to this field of research, contesting that Tanner crafted an original version of the myth, modelled after the hagiotopographical genre and influenced by the Habsburg *pietas eucharistica*.³⁷⁾ This article will also question the authorship and circulation of the Daroca engraving as an identical copy, printed by the Flemish Thomas de Leu, has been recently discovered by Evelyne Verheggen in an Amsterdam manuscript.³⁸⁾

Ultimately, there is a vast literature on the crucial role played by the Sternberg myth in forming the Czech national identity. Recently, Dalibor Dobiáš, Michal Fránek, Martin Hrdina, Iva Krejčová, and Kateřina Piorecká authoritatively and meticulously analysed the rapid, triumphal rise of the myth into the Czech national pantheon and its slow, problematic demise in the second half of the 19th century.³⁹⁾ The dissertation of Stanislav Buček shed additional light on the Jesuit and non-Jesuit adaptations of the myth, in addition to the religious activity surrounding the sacred places associated with the Tatar invasion of Moravia.⁴⁰⁾ The article’s contribution to this field lies in the application of the concept of cultural memory to the Jesuit medial and ritual activities surrounding the Sternberg myth, in particular its inclusion in sermons, as in the case of Caspar Knittel’s *Conciones Dominicales*, its connection to pilgrimage sites, as in the case of Hostýn and Kotouč, its entry in the calendar, as in the case of Crugerius’ *Sacri pulveres*, and its canonical definition, as in the case of Schmidl’s *Historiae*.

³⁵⁾ José Luis Corral LAFUENTE, *Una Jerusalén en el occidente medieval: la ciudad de Daroca y el milagro de los Corporales*, Aragón en la Edad Media 12, 1995, p. 61–122.

³⁶⁾ Father Hurtado Pérez lived in Olomouc from 1566 until his death in 1594, serving as rector for most of this time. Father Pedro Jiménez was rector of the Olomouc college from 1600 until 1607, and then again from 1618 until 1622.

³⁷⁾ A. CORETH, *Pietas Austriaca*, p. 13–23.

³⁸⁾ Evelyne Maria Fabiola VERHEGGEN, *Beelden voor Passie en hartstocht/ Bid- en devotieprenten in de Noordelijke Nederlanden, 17de en 18de eeuw*, Zutphen 2006, p. 111–112. The manuscript is preserved in the Allard Pierson Reading Room of the University of Amsterdam, hs. XXV C 79.

³⁹⁾ Dalibor DOBIÁŠ et al., *Rukopis královédvorský a česká věda (1817–1885)*, Praha 2014.

⁴⁰⁾ Stanislav BUČEK, *Obraz Svatého Hostýna v raně novověké literatuře*, M. A. thesis, Olomouc 2014.

Origins, development, and diffusion of the Jesuit versions of the Sternberg myth

“*This is the summary of the Tatar war, which we recalled at the request of our friends.*” In *Diva Wartensis*, Bohuslav Balbín motivates with these words the brief description (less than two pages) of the mythical Tatar Olomouc siege of 1241 and the heroic defence commanded by Jaroslav of Sternberg.⁴¹⁾ This short passage opens with the troops and the citizens invoking the Virgin in the Olomouc main square, continues with the sacred vow made by Jaroslav of Sternberg, and concludes with the erection *ex-voto* of a church dedicated to the Virgin Mary, which “*now our Society of Jesus owns*”, as Balbín reminds the reader. If carefully scrutinised and linked with unedited Jesuit and Conventual archival sources, this fragment would reveal that the first Jesuit version of the Sternberg myth primarily fulfilled the delicate role of evidence for asserting their legal rights in a dispute with the Olomouc Conventuals over their church on the Předhradí hill. This legal function would co-exist with the pastoral use of the myth, then elaborated by Balbín himself and other authors, namely Jan and Matěj Tanner, and Caspar Knittel.

The Jesuit-Conventual controversy has been a less researched aspect of the Olomouc Jesuit church.⁴²⁾ Only Bohumil Navrátil, who edited the Olomouc Jesuit sources for 1558–1590, was aware of the controversy and quoted a fragment of a prominent accusation made against the Jesuits by the Conventuals in 1640.⁴³⁾ Josef Vylvlečka did not frame the relevant events concerning the Jesuit church as part of this legal dispute, leaving them isolated.⁴⁴⁾ Contemporary research has not

⁴¹⁾ “*Haec Tartarici Belli summa, quam rogatu amicorum memoravimus.*” B. BALBÍN, *Diva Wartensis*, p. 168–169.

⁴²⁾ The first author studying the Olomouc Jesuit church without mentioning the controversy was Gregor WOLNÝ, *Kirchliche Topografie von Mähren, I. Abteilung, Olmützer Erzdiöcese I*, Brünn 1855, p. 206–211. There is no mention of the controversy in the following volumes: August PROKOP, *Die Markgrafschaft Mähren in kunstgeschichtlicher Beziehung IV*, Wien 1904, p. 1050–1053; Alois KROESS, SJ, *Geschichte der Böhmisches Provinz der Gesellschaft Jesu*, Wien 1910, p. 308–312; Josef KACHNÍK, *Beschreibung und Wertung der Oelgemälde und Fresken in der garnisonkirche Maria Schnee zu Olmütz*, Olmütz 1917; Josef TITTEL, *Die Restaurierung der Maria-Schneekirche (k. u. k. Garnisonskirche) in Olmütz in den Jahren 1916–1918: historische und kunsthistorische Notizen zu der Geschichte des Gotteshauses*, Olmütz 1918; Václav RICHTER, *Plány Jezuitských staveb v Olomouci*, in: Oldřich J. Blažiček – Jan Květ (edd.), *Cestami umění. Sborník prací k počtě šedesátých narozenin Antonína Matějčka*, Praha 1949, p. 152–160; Václav RICHTER, *Rané středověká Olomouc*, Praha – Brno 1959, p. 134–135.

⁴³⁾ B. NAVRÁTIL, *Jesuité olomučti*, p. 33. For the complete edition of this accusation Andrea TRENTA, *Spor olomouckých minoritů a jezuitů o kostelu sv. Františka: nepublikovaný dokument z roku 1640*, *Studia theologica* (forthcoming).

⁴⁴⁾ Josef VYVLEČKA, *Příspěvky k dějinám kostela Panny Marie Sněžné v Olomouci*, Olomouc 1917, p. 36, 61, 63–64.

focused on this topic as well.⁴⁵⁾ The most comprehensive source on this topic is the *Controversiae Patres Societatis IESU inter, et Patres Conventuales Olomucii*, an unedited compilation of original and copied documents gathered by Johannes Miller in his tenure as rector of the Olomouc Jesuit university (1711–1715).⁴⁶⁾ Other unedited Jesuit⁴⁷⁾ and Conventual sources⁴⁸⁾ will be mentioned to corroborate Miller's *Controversiae*. The controversy started in 1635/1636, continuing throughout four phases (1635–1641, 1661–1665, 1685, 1712–1715) and ended only with the construction of the new church of Saint Virgin Mary of the Snows in 1715.

Concerning the controversy's origins, around 1635/1636, the Olomouc Jesuits planned to erect new votive chapels (one devoted to the city patron St. Pauline),⁴⁹⁾ and to impose a Marian devotional title to their church (Assumption of the Virgin Mary). The Conventuals met the project with hostility and accused the Jesuits of defaming their religious order and patron Saint, secretly planning to erect a brand-new church. First, the Conventual Minister General acted on behalf of the Olomouc Conventuals, putting pressure on the Jesuit General in Rome; then, a legal action started in Olomouc. It is uncertain when the protest was initiated: the Conventuals mentioned 15th July 1635 as the beginning of the dispute,⁵⁰⁾ while the first Jesuit source is a letter between the general Mutio Vitelleschi and the Bohemian

⁴⁵⁾ Ondřej JAKUBEC, *Konventní kostel olomouckých minoritů ve středověku*, Střední Morava 6, 1998, s. 38–49; Michal ALTRICHTER – Milan TOGNER – Vladimír HYHLÍK, *Olomouc. Univerzitní kostel Panny Marie Sněžné*, Velehrad 2000; Jiří FIALA et alii, *Jezuitský konvikt. Sidlo uměleckého centra Univerzity Palackého v Olomouci. Dějiny - Stavební a umělecké dějiny - Obnova a využití*, Olomouc 2002; Jiří FIALA et alii, *Univerzita v Olomouci (1573–2009)*, Olomouc 2009; Petronilla CEMUS (ed.), *Bohemia Jesuitica 1556–2006 I-II*, Praha - Würzburg 2010; Antonín KALOUS (ed.), *The Transformation of Confessional Cultures in a Central European City: Olomouc 1400–1750*, Rome 2015.

⁴⁶⁾ MZAB, G10 Sbirka rukopisů Moravského zemského archivu, inv. nr. 223, *Controversiae Patres Societatis IESU inter, et Patres Conventuales Olomucii, annis diversis actae, ratione Monasterii, et Templi, et eiusdem tituli, olim ad hos pertinentium*. A. 1712 in hunc librum conge-stae.

⁴⁷⁾ MZAB, G12 Cerronihó sbírka, book 231, *Diarium Reverendi Patris Rectoris Collegii Olomucensis*; MZAB, G10 Sbirka rukopisů Moravského zemského archivu, inv. nr. 187, *Historia Fabricae Templi Collegii Olomucensis S. I. Sub Rectoratu P. Ioannis Miller*.

⁴⁸⁾ MZAB, E49 Minoritě Brno, book 90 (microfilm), *Liber Almi Conventus Olomucensis ad Sanctum Iacobum*; ZAO-O, Arcibiskupství Olomouc, inv. nr. 2071, sign. Bb89.

⁴⁹⁾ For a detailed analysis of the devotion of St. Pauline and her relics in Olomouc since their arrival in town in 1623 see Miroslav HEROLD, *La venerazione di santa Paolina, patrona di Olomouc. Un caso concreto del culto di corpi santi catacombali*, Tesi di laurea magistrale, Roma 2010.

⁵⁰⁾ MZAB, G10 Sbirka rukopisů Moravského zemského archivu, inv. č 223, *Controversiae Patres*, fol. 45. This document, the same briefly quoted by Navrátil, is dated 1640, yet the precise day and month are not mentioned.

provincial Daniel Kirchner, sent from Rome on 29th November 1636.⁵¹⁾ The Conventual rationale behind the dispute was supposedly a financial request. In 1639, the Conventuals asked Bishop Leopold Wilhelm von Habsburg to donate them the parish church of St. Peter as compensation, claiming that the original 1567 provisions had not been respected.⁵²⁾ Prusinovský had promised the friars a perpetual annual monetary contribution and a suitable renovation of the poorly preserved St. James' monastery.

In 1640 the controversy finally reached the court. The Conventual criticism was soon joined by the Poor Clares (whose monastery was on the opposite side of the street), the city hall magistrates, and the Olomouc chapter. Instead of absentee Leopold Wilhelm, in the first days of October 1640, the case was ruled in favour of the Jesuits in front of the bishop of Vienna, Philipp Friedrich Breuner,⁵³⁾ and the count Václav Bruntalský of Vrba,⁵⁴⁾ allowing the chapels' erection.⁵⁵⁾

In the first phase of the controversy, the Jesuit legal argumentation did not include the myth of Jaroslav of Sternberg. The defence was formulated by the Olomouc Jesuit rector Paulus Anastasius (tenure 1636–1640). In his *responsio*, Anastasius first reported the accusation. The Conventuals considered to re-dedicate the old St. Francis church to the new rising Jesuit Saint Francis Xavier a disgrace. Anastasius replied that they had never planned to introduce the title of St. Francis Xavier; their goal was to restore the original title, the Assumption of the Virgin Mary. To demonstrate it, Anastasius relied on material and historical evidence. The main material item of evidence was a written text enclosed in a rusty globe, which had been found during the renovation of the church tower. In addition, the

⁵¹⁾ Archivum Romanum Societatis Iesu (further ARSI), Antica Compagnia, Assistentia Germaniae, Provincia Bohemiae I/2, Epistolae Generalium 1623–1637, fol. 801.

⁵²⁾ According to this letter, written on 15th January 15 1639, in 1625 the Conventuals had to turn down the Olomouc chapter offer to move to this parish church, due to the lack of German preachers. MZAB, E 58 Premonstráti Nová Říše, inv. nr. 50, cart. 38 f, Historia Conventus, fol. 10v-11r.

⁵³⁾ "2a Octobris, 1640. [...] Commissio facta ab Episcopo in aula, presentibus nobis citatis, capitularibus decano, praeposito, et archidiacono, Franciscanis, procuratore Sanctae Clarae, et civitatis delegatis Schwannauer, Obeslavio, Smetanka in causa sacellorum. 3a Octobris. Partes omnes sensim ab Episcopo audita, accessit 5a nimirum dominus parochus ad Beatam Virginem Dominus Polinger propter prospectum. Canonici et omnes partes concesserunt nobis locum exceptis monachis, qui adhuc captiose absque ratione restiterant. 4a Octobris. Monachi conventuales negative scripto responderunt [...]." These entries were written under the rectorship of Johann Schönberger. MZAB, G 12 Cerroniho sbírka, cart. 231, Diarium Reverendi, fol. 187–188.

⁵⁴⁾ J. VYVLEČKA, *Príspevky k dějinám*, p. 36, 64.

⁵⁵⁾ Minor modifications were imposed by the Olomouc magistrates, regarding the city road conditions. MZAB, G10 Sbírká rukopisů Moravského zemského archivu, inv. nr. 223, Controversiae Patres, fol. 59–64.

Jesuits reported that, *ab immemorabili*, the holiday of their church was celebrated on the Sunday after the Assumption of the Virgin Mary (15th August), and not on 4th October, St. Francis' holiday.⁵⁶⁾ Sustained by the righteousness of their argumentation, or perhaps by the devotion of Breuner⁵⁷⁾ and Vrbna,⁵⁸⁾ the Jesuit project was approved. This symbolic embellishment and architectural aggrandisement took place in a particular year for the Jesuit order, the jubilee of their foundation. However, the Jesuits were denied this triumph in June 1642, when Olomouc was conquered by the Swedish troops, who left the town only in 1650.⁵⁹⁾ During the Swedish occupation, most Jesuit material properties, including works of art and devotional objects, were stolen, or destroyed.

*"23rd June, 1662 (it is by the hand of Father Bohuslav Balbín himself). [...] When the Tartars besieged Olomouc in the year 1241 after Christ, Jaroslav of Sternberg, who had entrenched in Olomouc with a small army of Bohemians (the Olomouc citizens united with them), preparing to attack the enemy in the night, in the city forum promised God that he would have erected a church in honour of the Blessed Virgin, if she had granted him the victory. Jaroslav triumphed, the Tartars were routed, and the Tartar general was killed at Jaroslav's hand. Thanks to this victory, the church of the Blessed Virgin was founded, as demonstrated by the historians Hajek in the Annales, Paprocky in the Diadocus and the Speculus Moraviae, and other historians quoted in the second part of the Diva Wartensis, where you will find the entire story narrated according to the historians' testimony."*⁶⁰⁾ Upon their return to town, the Jesuits fo-

⁵⁶⁾ ARSI, Archivio della Compagnia di Gesù, Provincia Bohemiae 197, Fundationes II, Olomucense Collegium, Svidnicense Collegium, 1562–1747, fol. 97r–99r.

⁵⁷⁾ Philipp Friedrich Breuner was a patron of the Jesuits and a devout of St. Pauline, commissioning a sumptuous depository for her relics, completed in 1640. Helena ZÁPALKOVÁ, *Relikviář sv. Pavlína z pokladu olomoucké katedrály*, in M. Elbel – O. Jakubec (edd.), *Olomoucké baroko*, p. 211–218.

⁵⁸⁾ Václav Vrbna decided in that period (1639–1640) to secure a burial in the Jesuit church. In 1641 he and his wife donated to the statue of the Virgin Mary in the church a silver brocade dress and a large silk veil. J. VYVLEČKA, *Príspevky k dějinám*, p. 40, 64.

⁵⁹⁾ For the Swedish occupation of Olomouc see Tomáš PARMA, *The Stormy Path to a Single Religion, 1600–1650*, in: A. Kalous (ed.), *Transformation*, p. 95–115.

⁶⁰⁾ "1662 23. Iunii (Est manus propria Patris Bohuslai Balbini). [...] Cum enim Tartari post annum Christi 1241 Olomucium obsedissent, Iaroslaus de Sternberg, qui se Olomucii cum parvo Bohemorum exercitu clauserat, hostem civibus Olomucensibus adiunctis aggressurus nocte, in foro Olomucensi DEO promisit se in honorem Beatissimae Virginis templum aedificaturum, si victoriam concederet. Vicit Iaroslaus et Tartari fugati, dux ipse Tartarorum manu Iaroslai interfectus. Ob hanc victoriam Beatissimae Virginis templum est conditum, ut asseverant historici Hagek in Annalibus, Paprocius in Diadocho et in Speculo Moraviae, aliique historici citati in Diva Wartensi parte 2a ubi hanc rem totam ex historicorum fide narratam invenies." MZAB, G10 Sbirka rukopisů Moravského zemskeho archivu, inv. nr. 223, *Controversiae Patres*, fol. 86.

cused on more urgent matters than their church's title and the chapels' construction. At the same time, as the previously quoted paragraph in *Diva Wartensis* suggests, their expansive plans had only been postponed, waiting for the right moment to be resumed. This occasion came upon again in 1661, when the baron Jiří Vale-rián Podstatský of Prusinovic donated 20 000 golden florins for the construction of a new church.⁶¹⁾ In June 1662, Balbín (in that period in Olomouc)⁶²⁾ prepared a historical argumentation based on his previously sketched "Marian" version of the Sternberg myth. Given the lack of material sources confirming the Sternberg's church foundation, Balbín relied primarily on written sources.⁶³⁾ From this moment onward, the Sternberg myth became a pillar of the Jesuit legal argumentation, together with the previously mentioned items of evidence (the rusty globe, the traditional devotion). The chapels' construction began in 1665 under another bishop, Karl of Liechtenstein-Castelkorn (elected in 1664).⁶⁴⁾ On 11th October 1665, an anti-Jesuit coalition composed of the Olomouc chapter, the city hall, the Conventuals and the Poor Clares, probably sanctioned by the new bishop, sent numerous villagers to the worksite, abruptly interrupting it.⁶⁵⁾

*"If this church is not dedicated to the Blessed Virgin Mary, how will (possibly) stand the ancient tradition and historians' truth that Jaroslav of Sternberg promised he would build a church in honour of the Blessed Virgin if he achieved victory against the Tartars? Consequently, either he did not fulfil his vow, or he did not obtain that glorious victory, which no one doubts."*⁶⁶⁾ In 1685, another phase of the controversy started, when the Jesuits temporarily succeeded in their plan to alter the church's devotional title, persuading bishop Liechtenstein-Castelkorn to modify the diocesan calendar. The *Dedicatio in Ecclesia S. Francisci Seraphici apud Patres Societatis Iesu* was to be removed from 15th August's entry. Similarly, the *Patrocinium apud Sanctum Franciscum Seraphicum* attributed to the Jesuit church was to be omitted from 4th October's entry. However, the Conventual protests forced the bishop to

⁶¹⁾ J. VYVLEČKA, *Príspevky k dějinám*, p. 61.

⁶²⁾ Antonín REJZEK, *Bohuslav Balbín T. J. Jeho život a práce*, Praha 1908, p. 169.

⁶³⁾ The Sternberg tombs mentioned by Paprocký in the *Zrcadlo* were not anymore preserved in 1662.

⁶⁴⁾ Contrary to Leopold Wilhelm, the new bishop resided in Moravia and was intensely involved in the diocesan pastoral care. Radmila Prchal PAVLÍČKOVÁ, *The Evolution of Catholic Identity, 1650–1700*, in: A. Kalous (ed.), *Transformation*, p.124–129.

⁶⁵⁾ MZAB, E 58 Premonstráti Nová Říše, inv. nr. 50, cart. 38 f, *Historia Conventus*, fol. 13rv.

⁶⁶⁾ *"Si hoc templum non est Beatissimae Virginis Mariae, quomodo stabit veritas antiquissimae traditionis et historicorum quod Iaroslavus de Sternberg voverit se (si victoriam contra Tartaros obtinuerit) templum honori Beatissimae Virginis aedificaturum? Et consequenter vel voto suo non satisfacit, vel victoriam illam gloriosam, de qua nemo dubitat, non obtinuit."* MZAB, G10 Šbirka rukopisů Moravského zemského archivu, inv. nr. 223, *Controversiae Patres*, fol. 137–139.

re-examine the case.⁶⁷⁾ The document quoted above, albeit undated, was used against the Conventuals in this third phase of the controversy (1685–1688). It reveals how crucial the theorhetorical value attached to the Sternberg myth had become in the Jesuit legal strategy: denying the Marian title of the church would have meant, for the Jesuits, also denying the miraculous Sternberg victory over the Tatars. Liechtenstein-Castelkorn, in reply to a Jesuit letter sent on 16th October 1685, explained there was no time to carefully scrutinise the Jesuit argumentation before printing the new calendar. Thus, on 20th October 1685, he halted any modification of it.⁶⁸⁾ After this decision, the Jesuit continued to pursue their plan, yet the bishop ultimately ruled against them in 1688.⁶⁹⁾

Regarding the fourth and final phase of the controversy (1712–1715), the *Controversiae* reveal that the Jesuit's dismay for their failure to restore the original title rapidly turned into an opportunity. The same bishop Liechtenstein-Castelkorn suggested to the frustrated Jesuits that the denomination and holiday could have been re-imposed by erecting a new church.⁷⁰⁾ Eventually, this project started in 1710, thanks to the legacy of the widow Iustina Thomasin from Opava, donated by her son, the Olomouc Jesuit Michael.⁷¹⁾ On 6th June 1712 (St. Pauline holiday), the church's founding stone was deposed, and the church publicly announced: "DEI-parae dicendam Virgini."⁷²⁾ Even this time, the Jesuits' project encountered strong opposition. The primary opponent to the Marian church's dedication was the Olomouc chapter, absentee Cardinal Wolfgang Schrattenbach (bishop of Olomouc 1711–1738).⁷³⁾ On 4th February 1714, the consistory denied the imposition of the devotional title of the Assumption of the Virgin Mary, claiming it belonged already to the nearby parish church of Our Lady and confirming the historicity of the Franciscan title. The reason behind the consistorial rejection was the Jesuit re-

⁶⁷⁾ Ibidem, fol. 141–142.

⁶⁸⁾ Ibidem, fol. 145.

⁶⁹⁾ Ibidem, fol. 143–144.

⁷⁰⁾ Ibidem, fol. 151–152, *Consilia Episcopi Olomucensis de tempore et modo, quo possit emanere titulus templi S Francisci Seraphici*. 1688.

⁷¹⁾ Iustina left her substantial capital (about 38 000 florins) to her two sons. Michael donated part of his half to the Olomouc college, Henricus was a missing in action soldier. Not having received any information from his brother for many years, Michael decided to donate to the Olomouc college also part of the other half. NK ČR, Rukopisy Národní knihovny, rukopisy Pražské lobkowiczské knihovny, sign. C 104/2 (XXIII C 104b), Johannes Miller. *Historia provinciae Bohemiae Societatis Iesu ab anno 1555 usque ad annum 1723*. Liber IV, fol. 992–994. MZAB, G10 Sbíрка rukopisů Moravského zemského archivu, inv. nr. 187, *Historia Fabricae*, fol. 11, 53.

⁷²⁾ Ibidem, fol. 32–33.

⁷³⁾ For more on Schrattenbach's tenure as Olomouc bishop see Martin ELBEL, *Consolidation, 1700–1750*, in: A. Kalous (ed.), *The Transformation*, p. 141–163.

quest to include the title in the diocesan calendar and obtain indulgences on its feast day.⁷⁴⁾

*“Having the Tartars invaded Moravia in the year 1141 with innumerable troops, or hordes, as they call them, they surrounded Olomouc.”*⁷⁵⁾ The consistorial denial forced the Jesuits to revise their plans and change title; even in this case, the Sternberg myth remained a core part of their argumentation. In his *Historia Fabricae*, Johann Miller provides a detailed description of the events following the original title’s rejection. Miller, inspired by an ancient statue of Madonna and Child preserved in the church, designed the peculiar title of the Most Holy Names of Mary and Jesus. The Jesuit Province pushed instead for the title *Regina Angelorum*, and later, under better circumstances, to re-impose the historical title of the Assumption of the Virgin Mary.⁷⁶⁾ In this context, to promote his superiors’ vision, Miller wrote the manuscript *Anfang, und End der alten, wie auch der unter dem Titel, und Nahmen MARIAE Königin der Engel in dem Collegio der Gesellschaft IESU in Ollmütz neu auferbauten Kirche. Beschrieben von P. NN. gemeldten Gesellschaft Priestern, im jahr 1714.*⁷⁷⁾ In this manuscript, to sustain the new title, he traced the origins of the Madonna and Child’ statue to the times of Jaroslav of Sternberg.⁷⁸⁾ After the imposition of the new title of Our Lady of the Snows,⁷⁹⁾ Miller continued to adopt the Sternberg myth as theoretic argumentation in his *Historia Societatis provinciae Bohemiae*. As the quote above shows, Miller retro-dated the heroic

⁷⁴⁾ MZAB, G10 Sbirka rukopisů Moravského zemského archivu, inv. nr. 187, *Historia Fabricae*, fol. 88–89.

⁷⁵⁾ *“Cum anno 1141 Tartari [...] Moraviam innumeris hordis, ut ipsi vocant, sive turmis inundassent, Olomucium circumserunt [sic!].* NK ČR, Rukopisy Národní knihovny, rukopisy Pražské lobkowiczké knihovny, sign. XXIII C 104a, *Historia provinciae Bohemiae*, fol. 125–126., here fol. 125.

⁷⁶⁾ MZAB, G10 Sbirka rukopisů Moravského zemského archivu, inv. nr. 187, *Historia Fabricae*, fol. 89–91, 93–99, 101, 107–8.

⁷⁷⁾ This original title was later modified, and the epithet *Königin der Engel* struck through. Unfortunately, the current digitalised version of the manuscript does not include the front page with the title. ZAO-O, inv. nr. 5308, sign. 1737, *Anfang, und End*, fol. 1. <https://digi.archives.cz/da/permalink?xid=06E6CCF4549E11E49A600025649FE690&scan=2116ea246a33477780397a-c8f763bddb&parentType=10048>, last accessed 14. 4. 2023.

⁷⁸⁾ Kateřina HORNÍČKOVÁ, *A Unique Sign of True Faith. Medieval Marian Images and the Jesuit Construction of the Past*, in: K. Horníčková – M, Šroněk (edd.), *Jesuit Arts*, p. 125–191, here p. 147, 162.

⁷⁹⁾ Miller’s successor Carolus Pfefferkorn on 16th February 1716, after an eight-month plague decimating Olomouc, gave the church its final title. For the popularity of this anti-plague Marian cult in Moravia. See Ondřej JAKUBEC, *Obraz SALUS POPULI ROMANI u brněnských jezuitů a obraznost potridentského katolicismu na předbělohorské Moravě*, in: Hana Jordánková – Vladimír Maňas (edd.), *Jezuité a Brno. Sociální a kulturní interakce koleje a města (1578–1773)*, Brno 2013, p. 77–98.

defence of Olomouc by one hundred years, confuting the consistorial claims that the Olomouc church title had always been that of St. Francis.⁸⁰⁾ Remaining unpublished, Miller's *Historia* did not succeed in quelling anti-Jesuit interpretations of the Sternberg myth and postponed forming its canonical version, achieved only with Schmidl.

"Then in fact, in the night, with his soldiers gathered for the battle in the square of Olomouc, he, with the lieutenants, went to the church of Corpus Christi, then a parish church, today part of the boarding school of the Society of Jesus. There, they consumed the sacrifice of the Mass, and, having received the Body of the Lord Jesus Christ, pledged themselves to live, or to die nobly."⁸¹⁾ The Jesuit theorhetorical contribution to the Sternberg myth, devised for its legal value, was soon followed by integrating the story into their pastoral activities, turning it into sacred topographies influenced by the Habsburg religious piety. In fact, not only was Jan Tanner's version inspired by the *pietas eucharistica*, paralleling Jaroslav of Sternberg with Rudolf I, the founder of the Habsburg dynasty, but also the two other hagiotopographies connected with the Tatar invasion of Moravia: Balbín's *Diva Montis Sancti* shows evident traits of *pietas Mariana*, while Matěj Tanner's *Hora Olivetská* reveals the influx of the *fiducia in crucem Christi*. As Marie-Elizabeth Ducreux has further investigated, historians and artists often merged the *pietas Austriaca* with local devotional traditions, employing *topoi* not necessarily linked with the Habsburg family. A relevant example is that of St. Wenceslas in Bohemia, connected to the Habsburg divine call to imperial dignity by Balbín and Jan Tanner.⁸²⁾

Jan Tanner was the first Jesuit to develop the Sternberg myth into a hagiotopography in 1661. Albeit aiming primarily to celebrate the Sternberg gentry and exalt the two young Sternberg pupils, Václav Vojtěch and Jan Norbert, Tanner also respected the sacred topography criteria. Indeed, he introduced in the description of the Olomouc Tatar siege the Eucharistic miracle, its relic (the surviving wooden

⁸⁰⁾ No founding chart of the Conventual church and the monastery have survived. Ondřej Jakubec advanced two hypothesis about the Conventual patron and church founder, either Albert of Sternberg († 1299) or Bruno of Schauenburg (Olomouc bishop 1245/7–1281), O. JAKUBEC, *Konventní kostel*, p. 38–49. Recent archeological findings have indicated the possible "existence of an early medieval parish Church of Our Lady in the area of the náměstí Republiky Square, near what is now the Church of Our Lady of the Snows" – thus before the Conventual settlement in Olomouc (estimated around 1230). Pavel ŠLÉZAR, *Archeologický výzkum u kostela Panny Marie Sněžné, Přehled výzkumů* 58, 2017, p. 97–127, here p. 127.

⁸¹⁾ "Tum enim suis nocte ad proelium in foro olomucensi congregatis, ipse cum tribunis ad templum CORPORIS CHRISTI tunc parochiale, nunc domesticum Convictus Societatis Iesu se confert, ibique peracto missae sacrificio, sumtoque Christi Domini Corpore sese ad generose vel vivendum, vel moriendum confirmavere." J. WULFF, *Vestigia Virtutis*, s. B3.

⁸²⁾ Marie-Elizabeth DUCREUX, *Emperors, Kingdoms, Territories: Multiple Versions of the „Pietas Austriaca“?*, *The Catholic Historical Review* 97, 2011, p. 276–304.

table depicting the event), and its place of worship, the Corpus Christi chapel of Olomouc, above whose high altar the wooden table was placed. When Tanner wrote this version of the myth, the Corpus Christi chapel had been a part of the Olomouc Jesuit complex already for several decades. The chapel is located on the premises of the old Jewish synagogue. After the expulsion of the Jewish community from Olomouc in 1454, the synagogue was adapted into two residential houses.⁸³⁾ In 1591, these two houses were purchased by the Olomouc Jesuits, who built there their boarding school (in Tanner's words, the former parish church of the Corpus Christi indeed became *templum domesticum*).⁸⁴⁾

Recent historiographical research has questioned the originality of Tanner's version. Kateřina Dolejší and Leoš Mlčák argued that this version was circulating in Olomouc already at the beginning of the 17th century, printed on a single sheet.⁸⁵⁾ It had been loosely based on the Spanish miracle of Daroca, codified in its most famous version by Gaspar de la Cueva, in 1539.⁸⁶⁾ According to their hypothesis, the story of Daroca reached Olomouc, imported by a Spanish Jesuit, along with its devotional print made by Jacques Granthomme. A copy of this engraving had been discovered in the early 2000's by Jan Royt in an antique shop in Prague.

“However, Jaroslav's piety did not stop there; he was also determined to invoke the very Holy Mother of God, the Help of Christians, and when he arrived with the captains from the [Corpus Christi] church to the square, he solemnly declared to all the people, who were already shivering from the clash, with what confidence he would attempt an enterprise immense in scope, uncertain in the outcome, to attack such

⁸³⁾ Hedvika SEDLÁČKOVÁ, *Výsledky archeologického výzkumu v areálu bývalého Jezuitského konviktu v Olomouci*, in: J. Fiala et alii, *Jezuitský konvikt*, p. 201–219, here p. 213.

⁸⁴⁾ A. KROESS, SJ, *Geschichte*, p. 530–531. For more on the background of the Corpus Christi devotion in Olomouc see Daniel SOUKUP, *The Alleged Conversion of the Olomouc Rabbi Moses in 1425. Contribution to the Host Desecration Legends in Medieval Literature: a Latin Report on the Conversion of Rabbi Moses in Olomouc*, *Judaica Bohemiae* 38, 2013, p. 5–38.

⁸⁵⁾ A version of this print, dated back by Dolejší and Mlčák to the early 17th century, was found without the engraving in the collection of Jan Peter Cerroni. MZAB, G 12 Cerroniho sbírka, sign. Cerr II, book 249/2, fol. 42. Another version was discovered, together with the engraving, in the diary of the Premonstratensian canon of Hradisko monastery, dated around 1725.

⁸⁶⁾ Gaspar Miguel DE LA CUEVA, *Historia del divino misterio del Sanctissimo Sacramento de los Corporales de Daroca que aconteció en la conquista del Reyno de Valencia y vino por voluntad divina a la ciudad de Daroca, en el reyno de Aragon*, Zaragoza 1590. The first edition of the *Historia* (Alcalá 1539) was reprinted several times (Zaragoza 1563, 1582, 1590, 1635). See Alexander Samuel WILKINSON, *Iberian Books. Books Published in Spanish Or Portuguese Or on the Iberian Peninsula Before 1601*, Leiden – Boston 2010, p. 160–161; Alejandra ULLA LORENZO – Alexander Samuel WILKINSON, *Books Published in Spain, Portugal and the New World or Elsewhere in Spanish or Portuguese between 1601 and 1650*, Leiden – Boston 2015, p. 328.

large hordes of Tartars with such a small handful (in fact, every single soldier had to face about 25 Tartars). He immediately ordered that everyone who was in the central square of Olomouc should kneel in supplication, and in the imminence of the battle, implore with an Ave Maria the Mother of God, Queen of Heaven, as Patron, [terrible as] an army set in battle array, so that with Her patronage they could be made terrible and invincible to the Tartars. He also, in a loud voice, which all could hear, made a vow to the Lord that he would build a temple to the Divine Mother Virgin if he successfully routed those barbarians."⁸⁷⁾ Concerning the textual priority of this "Eucharistic" version of the Sternberg myth, several elements point to Tanner's *Vestigia* rather than the allegedly early 17th-century text mentioned by Dolejší and Mlčák. A careful comparison of the two versions would reveal that most of the sentences in the allegedly early 17th-century text were extrapolated from the *Vestigia*. As the quote above indicates, Tanner's version is longer and more detailed than the other one; incipits and explicits of the *Vestigia*, digressions and embellishments are often omitted in the allegedly early 17th-century text, which is more concise and direct. Another aspect to consider is the lack of mention of the Sternberg myth in the first phase of the Conventual-Jesuit controversy (1635/1636–1641). The priority of the text now preserved in the Cerroni collection would imply that Balbin was not the first Jesuit author contributing to the Sternberg myth, as well as that he and Tanner copied this early 17th-century prototype mentioning both the Marian invocation and the Eucharistic miracle.⁸⁸⁾

Regarding the influence of the Daroca miracle's engraving on this "Eucharistic" version of the Sternberg myth, recent findings suggest a different explanation about the origins, diffusion, and impact of this print. In the *Vestigia*, besides describing

⁸⁷⁾ "*Sed neque hic stetit IAROSLAI pietas; ad ipsam [in the allegedly early 17th century version, "ipsam" is substituted with "Sancitissimam"] etiam DEIparam Christianorum Auxiliatricem confugiendum ratus, ubi cum Ducibus e templo ad forum venit, palam omnibus iam praelium spirantibus declaravit, qua potissimum fiducia rem mole maximam, eventu dubiam aggredi, manuque tam exigua tantos Tartarorum cumulos (singuli enim militum 25 fere Tartaris opponendi erant) aggredi attentaret: mox enim omnes ut erant in medio Olomucensis Urbis foro genua supplexes flectere iussit, ac DEIparam Coeli Reginam, [terribilem ut] ordinatam castrorum Aciem praelio imminente Patronam pie recitata Salutatione Angelica implorare, cuius videlicet patrocinio possent reddi Tartaris terribiles, et invicti. Ipse porro elata voce, quae posset ab omnibus percipi, votum vovit Domino aedem se Divae Matri Virgini positurum, si Barbaros illos feliciter profligasset.*" The parts in bold are the additions present in J. WULFF, *Vestigia Virtutis*, C; the rest comes from MZAB, G 12 Cerroniho sbirka, sign. Cerr II, book 249/2, fol. 42.

⁸⁸⁾ It should be noted that Balbin and Tanner worked on the same topics in a different fashion. While Balbin, attempting to style himself as a solid historian, reduced to the minimum any stylistic embellishment unsupported by sources, Tanner tended to enrich further what Balbin previously sketched. An example, besides the Sternberg myth, could be the legend of St. Wenceslas, see M. DUCREAU, *Emperors, Kingdoms, Territories*, p. 297.

the Sternberg myth, Tanner included its devotional print, a drawing of the original wooden table preserved (according to him) in the Corpus Christi chapel made by Karel Škréta, engraved and printed by Daniel Wussim. Dolejší and Mlčák considered this print a copy of the original crafted in the first half of the 17th century by Granthomme, questioning the hypothesis of Petra Zelenková. According to Zelenková, while Tanner was the historiographer of the Sternbergs, developing a coherent narrative of their glorious deeds, Karel Škréta should be acknowledged as the “artist of the Sternberg myth,” designing the iconography of their power and status, including the engraving in the *Vestigia*.⁸⁹⁾

Apropos the obscure origins of the engraving of the Daroca miracle, a new hypothesis can be presented. The Flemish Jacques Granthomme and Thomas de Leu should be credited as printers, not authors. The engraving is probably a collage of two artworks, as the upper part of the image (depicting the crowned Madonna with Child and two Angels holding up the corporal with the six holy particles) was already in the frontispiece of Cueva’s *Historia del divino misterio*. Granthomme and de Leu, despite their Reformed background and sympathies,⁹⁰⁾ were attracted in their youth to Paris and started their artistic career in the propagandistic circles of the Ligue, in a period of significant Spanish influence.⁹¹⁾ Throughout their lives, they entertained trade relations with each other and famous French artists.⁹²⁾ In the emerging and rapid-changing printing world, where engravings were altered, copied, and reprinted without crediting their author,⁹³⁾ de Leu, and Granthomme

⁸⁹⁾ Petra ZELENKOVÁ, „*Vidi stellas undecim...*“ Šternberské alegorie na grafických listech podle Karla Škréty, *Umění* 54, 2006, p. 327–342.

⁹⁰⁾ Three of de Leu’s uncles were executed or banished from Oudenaarde (Flanders) and Lessines (Hainaut) because of their Calvinist faith. Pierre LELEUX, *Les origines familiales du graveur Thomas de Leu*, *Nouvelles de l’estampe* 262, 2019, p. 1–6. Granthomme died in Heidelberg. Peter FUHRING, *Shorter Notice: Isaac Leschevin: Embroiderer, Gardener and Printmaker*, *Print Quarterly* 18, 2001, p. 308. As other printers, publishers and artists, de Leu and Granthomme probably worked for Catholic committants despite their religious beliefs. Michiel VAN GROESEN, *The Representations of the Overseas World in the De Bry Collection of Voyages (1590–1634)*, Leiden – Boston 2008, p. 103–105.

⁹¹⁾ Denis PALLIER, *Recherches sur l’imprimerie à Paris pendant la Ligue (1585–1594)*, Genève 1976, p. 67, 129, 162.

⁹²⁾ De Leu is considered one of the most talented artists in the late 16th-century Parisian scene, while Granthomme is generally perceived as a less original artist. Jean ADHEMAR, *Thomas de Leu et les portraits gravés d’Henri IV*, Maso Finiguerra, *Rivista della Stampa incisa e del libro illustrato* 2, 1937, p. 219–226.

⁹³⁾ An emblematic case is represented indeed by the engravings of the *XII Sibyllarum icones elegantissimi*, designed by the Dutch Crispijn de Passe in 1601, later copied by de Leu in 1605 and again by Granthomme around 1609. Agustina Rodríguez ROMERO – Almerindo OJEDA, *Sibilas en Europa y América/ Repercusiones del Sibyllarum Icones de Crispijn de Passe en los siglos XVII y XVIII*, *Archivo español de Arte* 88, 2015, p. 263–280.

furthered their artistic *cursus honorum* from drawing under larger publishing houses' commissions⁹⁴) to setting up their own press.⁹⁵) Their printing (*excudit*) of the Daroca engraving can be dated around 1585–1594,⁹⁶) or after the Twelve Years' Truce in 1609.⁹⁷)

According to Verheggen, the Daroca engraving belongs to the category of devotional prints. Research has traditionally underestimated the context in which this kind of religious imagery was created and used.⁹⁸) After the Council of Trent, a vast Catholic (mostly Jesuit) literature defending the salvific role of sacred images and promoting the value of inner spirituality emerged. In this context, as their German name (*Andachtsbilder*) indicates, devotional prints supported prayer and meditation. Devotional prints were generally employed by religious living women, who were less proficient in reading skills and far more numerous than their male counterparts. These religious images could accompany specific edifying sermons yet could also be taken from their original context, sold separately, and transferred into a new religious milieu.⁹⁹)

The Daroca engraving printed by de Leu was bound in a manuscript written around 1632–1636 by the Amsterdam beguine Aeltge Jans van de Poel. This manuscript includes eight devotional prints (five ascribed to de Leu) and several sermons by the Jesuit Leonardus Marius, spiritual director of the same beguineage. Interestingly, the devotional prints in the manuscript bear little or no connection with Marius' sermons.¹⁰⁰) Marius promoted the Eucharistic devotion in the Amsterdam beguineage and linked the Eucharistic mystery to the local context. In 1639, he published the story of the Eucharistic miracle of Amsterdam in Antwerp.¹⁰¹) According to the legend, in 1345, a man fell so ill that he called the priest to receive the Holy Communion, preparing to die. Then, he vomited the host in the

⁹⁴) J. ROMAN, *Le Peintre Pierre Gourdelle*, Réunion des Sociétés des Beaux-Arts des Départements, douzième session, 1888, p. 268–289, here p. 274, 277–278; M. GROESEN, *The Representations*, p. 123.

⁹⁵) Estelle LEUTRAT, *Feu honorable homme Leonart Gaultier, vivant maistre graveur a Paris. Nouveaux documents sur l'estampe en France au début du XVIIe siècle*, Documents d'histoire parisienne 18, 2016, p. 25–42, here p. 36.

⁹⁶) This period was the apex of the Ligue propagandistic activities. D. PALLIER, *Recherches sur l'imprimerie*, p. 10.

⁹⁷) After the truce, the Catholic presence in the Low Countries consolidated, and the Dutch primacy in the European book trade gained momentum. M. GROESEN, *The Representations*, p. 91, 97–98.

⁹⁸) E. VERHEGGEN, *Beelden voor Passie*, p. 15.

⁹⁹) *Ibidem*, p. 21, 27, 30–32, 35, 39, 80.

¹⁰⁰) *Ibidem*, p. 111.

¹⁰¹) Leonard MARIUS, *Amstelredams eer ende opcomen : door de denckwaardighe miraklen aldaer gescheid, aen ende door het H. Sacrement des altaers. Anno 1345*, Antwerpen 1639.

Devotional print of the “Los Sanctissimos Corporales de la ciudad de Daroca.” Author unknown; printer Thomas de Leu. It is bound in a manuscript written around 1632–1636 by the Amsterdam beguine Aeltge Jans van de Poel. Allard Pierson, University of Amsterdam, hs. XXV C 79.

fire, which remained miraculously intact. On the spot of the miracle, a chapel called Holy Stead was erected, becoming a popular devotion place soon. In 1578 the Calvinists forcefully closed it, halting liturgies and pilgrimages. Marius' version of the Amsterdam miracle, partially differing from the previous ones, spread rapidly and became a canon, even eliciting Reformed complaints against the "damnable effronteries" of the Catholics.¹⁰²⁾

Moving to the transmission of the Daroca devotional print, Tanner already provided in 1674 with a plausible explanation, which has not been considered in recent historiography. In *Historia Heroum de Stellis* (1674),¹⁰³⁾ Tanner affirms that the first Jesuit acknowledging the Olomouc Eucharistic miracle's paint (not anymore a wooden table) was the Flemish Jacob Hack.¹⁰⁴⁾ Hack (or Haick) was born in Gangelt, in the Duchy of Jülich. His family, both from his father's and mother's side (Gartzwiler), held influential political positions in the region and the Imperial court. He studied in Graz, was a novice in Brno in 1599–1600, and then started serving in various offices in several Bohemian and Moravian Jesuit colleges. During the Bohemian Revolt he was the confessor of Henri Duval, Count of Dampierre, and served as a military chaplain.¹⁰⁵⁾ His tenure as regent of the Olomouc convict and prefect of the students started in 1622.¹⁰⁶⁾

Given Hack's nationality, the presence of a copy of the engraving in the Amsterdam beguinage, and the dramatic condition of the Olomouc college after the Bohemian Revolt, a new hypothesis about the spreading of the Daroca devotional print in Olomouc can be presented here: Hack brought the devotional print himself by obtaining it in the Low Countries or during his tenure as a chaplain in the imperial army, abounding Spanish soldiers, officers, diplomats, and priests.

Regarding the impact of the Daroca miracle and its devotional print on the Sternberg myth, it should be noted that significant details of the Spanish story were ignored (consciously or unconsciously). Primarily, the miracle of Daroca did take place on a hill called Puch del Codol, nearby the castle of Chio, in the kingdom of Valencia. Preparing to launch an assault on the castle, the Christian forces com-

¹⁰²⁾ Charles CASPERS – Peter Jan MARGRY, *The Miracle of Amsterdam. Biography of a Contested Devotion*, Notre Dame 2019.

¹⁰³⁾ The original Latin manuscript is stored in Knihovna Národního muzea v Praze, sign. VII D 7, Pars II, Eorum in Boemia et Moravia gesta ordine Chronico descripta continens, Caput III: Jaroslai de Sternberg mirabilis Victoria adversus Tartaros, fol. 58.

¹⁰⁴⁾ Cfr. also its German translation. Jan TANNER, *Geschichte derer Helden von Sternen*, Prag 1732, p. 118

¹⁰⁵⁾ Augustinus M. P. P. JANSSEN (ed.), *Jacobus Kritzraedt: Annales Gangeltenses*, Maastricht – Heinsberg en Sittard 2005, p. 232.

¹⁰⁶⁾ Ladislaus LUKÁCS (ed.), *Catalogi personarum et officiorum Provinciae Austriae S. I. II (1601–1640)*, Romae 1978, p. 682.

manded by Don Berenguel Dentença were caught by surprise by a large Moorish army. Dentença and five of his captains attended Mass in a tent and waited to take the Holy Communion on behalf of the entire army. The clamour of the approaching enemy forced the priest to interrupt the liturgy and depose the six particles in the corporals. He then hid the holy treasure under the rocks while Dentença and his soldiers fought the Moors. After the battle, the priest retrieved the corporals and noticed that the six hosts had miraculously changed color, partially turning into bloody red and adhering to them so firmly that they did not fall when exhibited. Later, Dentença and the captains discussed who should bring back the miraculous corporals: Daroca was picked by chance. The corporals were placed on a female donkey, eventually reaching the city alone.¹⁰⁷⁾ Since then, Daroca received the biblical motto, “He hath not done so for every nation.”¹⁰⁸⁾

“So he placed those five Eucharistic particles in such a small ark and took that donkey with him into battle, with the priest accompanying it. It was indisputably an auspicious omen: as nobody can doubt the Palm and the Triumph, renewing already, before the battle, the memory of the triumphal glory of the Lord Jesus Christ, carried on a donkey to Jerusalem among the palm trees and the people’s approval. Moreover, if the Children of Israel once proved that the Ark of the Covenant was worth so much in battles against the enemies of God, how could Jaroslav have doubted the victory, with this far nobler Ark occupying the position of commander among the troops?”¹⁰⁹⁾ Of all the mentioned aspects of the Spanish miracle, Tanner integrated into the Sternberg myth only the donkey (however, a male, thus changing the biblical reference)¹¹⁰⁾ and the particles (five instead of six). Setting the stage for the Sternberg myth in Olomouc, he ignored the presence of the tent, changing it with the Corpus Christi church. He also introduced the miracle of the exceeding holy particles, while in the Daroca miracle their limited number was due to the impossibility of communicating with the entire army. In Tanner’s description, the donkey and the priest go to war, assisting Sternberg and the Christian troops. The miraculous victory is attrib-

¹⁰⁷⁾ G. CUEVA. *Historia del divino misterio*, fol. 10r–45v.

¹⁰⁸⁾ *Ibidem*, 45v. “Non fecit taliter omni nationi.” Psalm 147.

¹⁰⁹⁾ “Huic ergo arculae illas quinque eucharisticas particulas imponit, asellumque illum comitante Sacerdote secum deducit in proelium. fausto profecto omine, ut qui non posset de Palma & Triumpho dubitare, cum iam, licet ante praelium, triumphalis inter Palmas & plausus Asello Hierosolymam vecti Domini IESU Gloriam memoriam renovaret. Et certe si Arcam Foederis adversus DEI hostes tantum valere in praelis olim experti sunt Filii Israël, quomodo de victoria dubitasset IAROSLAUS, Arca hac longe nobiliori, Imperatoris vices medio in Exercitu obtinente?” J. WULFF, *Vestigia Virtutis*, C.

¹¹⁰⁾ While Tanner clearly referred to the entrance of Jesus in Jerusalem (Matthew 21:5), already prefigured in Zechariah 9:9, the female donkey in the miracle of Daroca might refer to the female donkey of Balaam, speaking also in God’s name (Numbers 22:21).

uted to the intervention of Corpus Christi and the Virgin, while in the Spanish miracle there was also a reference to Saint James, the “Moor-slayer.” After the Tatars’ defeat, the priest discovered that the hosts had increased in size and partially looked like real flesh, without mentioning their miraculous adhesiveness to the corporals. Ignoring the contention in the Spanish myth for obtaining the holy hosts, in Tanner’s description, the donkey autonomously went back to Olomouc and the church of Corpus Christi after the victory. In this sense, the hypothesis of an early 17th-century Olomouc adaptation of the Daroca miracle, imported by a Spanish Jesuit, seems less plausible than an original Tanner’s creation of this Eucharistic version.

If Tanner was the first Jesuit to structure the myth of Jaroslav of Sternberg according to the canons of sacred topography, he was not the only one. His friend Bohuslav Balbín (*Diva Wartensis*, 1665) and his brother Matěj Tanner (*Hora Olivetská*, 1667) further expanded the myth of the Tatar invasion of Olomouc, respectively linking it to the Marian pilgrimage site of Hostýn, and *via Crucis* in Kotouč. According to Balbín, the Virgin Mary performed two miracles in Hostýn: first, she created a water spring, saving the besieged Moravians from thirst, and then she repelled the Tatars by making rain stones over them.¹¹¹⁾ Matěj Tanner (postponing the invasion to 1253) mentioned a generic divine miracle, the inundation of the valley below the hill of Kotouč. The fascinating aspect of Tanner’s version, as its title hints, is the linking of the Tatar invasion to a hill called Mount Olives, where in Tanner’s times, the Jesuits celebrated the passion of Christ (Kotouč was part of the Jesuit domain of Štramberk). Despite not adding anything new to the figure of Jaroslav of Sternberg (the mythical hero did not take part in the sieges of the two holy hills), Balbín and Matěj Tanner’s sacred topographies were extremely important for the diffusion of the Sternberg in the Czech society.

The Jesuit versions of the Sternberg myth produced cultural consequences outlasting their legal attempts to alter the Olomouc church and their willingness to provide their sacred spaces with miraculous origins: eventually, the myth moved into the realm of cultural memory. The cultural penetration of the Jesuit versions of the Sternberg myth into Bohemian and Moravian cultural memory was presumably favoured by three intertwined factors: the popularity of the ritual pilgrimages to Hostýn and Kotouč, the recurring Ottoman threat and the Jesuit ability to parallel it with the mythical medieval Tatar invasion (for instance, in anti-Ottoman sermons *à la* Knittel), and the integration of the event in the *Sacri pulveres*, the sacred calendar designed Georgius Crugerius.

¹¹¹⁾ This water spring was believed to have miraculous healing powers. In 1700, a chapel was erected near it. S. BUČEK, *Obraz Svatého Hostýna*, p. 8.

Assimilation of past events into cultural memory depends more on ritual repetition of the past narrative (and its emotional appeal) than its artistic quality and philosophical/theological depth. Making pilgrimages and listening to sermons, the believers slowly became accustomed to the Tatar myth until it became a part of their identity, influencing their behaviour and their interpretation of the world.¹¹²⁾ Regarding the emotional appeal of the mythical Tatar invasion to the 17th-century Bohemian and Moravian society, it must be noticed that first in 1623,¹¹³⁾ and more dramatically in 1663,¹¹⁴⁾ Ottoman and Tatar troops invaded Moravia: the pillaging, enslaving, and brutality of these invasions certainly traumatised the Bohemian and Moravian society at all levels, activating defensive mechanisms such as the “discovery” of traces of the past.¹¹⁵⁾ Indeed, soon after the end of the Austrian-Turkish war (1664), the Jesuits developed two new versions of the Tatar myth, attributing anti-Ottoman features to existing pilgrimage sites, as it has been mentioned above. The survival of collective memory is also strongly dependent on dates designed or used for remembering crucial historical events.¹¹⁶⁾ In 1669, after placing it on the map and in historical books, the Jesuits included the Sternberg myth in the calendar, providing a date to commemorate this glorious event.¹¹⁷⁾

A valuable insight about the level of penetration of the Jesuit versions of the Sternberg myth into the Bohemian and Moravian cultural memory is represented by the influence of Caspar Knittel’s sermon *The Christian Mars against the Sultan*. Published soon after the second siege of Vienna, the midst of the Great Turkish War, Knittel’s particular version of the myth (itself an elaboration of Tanner’s version) became so authoritative to be copied and modified even by the Conventuals. Two sources, one manuscript, the undated *Historia Conventus Sancti Francisci*, and one printed, the 1724 *Saeculum quintum*, describe Jaroslav of Sternberg’s heroic defence of Olomouc. The minimal differences between the two versions indicate

¹¹²⁾ Hans J. MARKOWITSCH, *Cultural Memory and the Neurosciences*, in: A. Erll – A. Nünning (edd.), *Cultural Memory Studies*, p. 275–284, here p. 278.

¹¹³⁾ Josef POLIŠENSKÝ, *The Thirty Years War*, Berkeley – Los Angeles 1971, p. 155–157.

¹¹⁴⁾ Josef VÁLKA, *Dějiny Moravy II. Morava reformace, renesance a baroka*, Brno 1996, p. 119–120; Ivana ČORNEJOVÁ et alii, *Velké dějiny země Koruny české VIII*, Praha – Litomyšl 2008, p. 196–207.

¹¹⁵⁾ Studying the ancient Middle-East, Jan Assman observed that under circumstances of existential threat coming from another group, there was a strong push for cultural distinction and self-awareness. J. ASSMANN, *Cultural Memory and Early Civilization*, p. 133.

¹¹⁶⁾ C. LINDE, *Working the Past*, p. 44, 47.

¹¹⁷⁾ František Palacký’s celebre lecture for the 600th anniversary of the Tatar invasion of Moravia was pronounced on June 24th, 1841. František PALACKÝ, *Der Mongolen Einfall im Jahre 1241: eine kritische Zusammenstellung und Sichtung aller darüber vorhandenen Quellennachrichten, mit besonderer Rücksicht auf die Niederlage der Mongolen bei Olmütz*, Prag 1842, p. 371–408.

that one of them, probably the *Historia Conventus*, was the source for the second. The rationale for this Conventual revision of the Sternberg myth was probably to design a rhetorical tool for the controversy (in case the *Historia Conventus* was compiled before 1714) or for furthering their economic-religious interests. Indeed, in 1727 the Conventuals attempted again to obtain from the Olomouc chapter the parish church of St. Peter as compensation for the cession of their church and monastery to the Jesuits.¹¹⁸⁾

For instance, the Marcomannian historian and the same reverend father Caspar Knittel of the Society of Jesus, in his Sunday academic orations, winter part, folio 179, on the prodigies of the Holiest Sacrament, reported that, in the year of our lord 1241, like a deluge, the Tartars had flooded all over Marcomannia and the very metropolis of Olomouc, which was already about to be submerged in blood. And here! The Bohemian king Wenceslaus Ottokar sent that hero Jaroslav Sternberg, who did not go but flew to Olomouc; [...] However, all weapons being ineffective without the support of God, Jaroslav went with his officers to the church of the Most Holy Corpus Christi (today part of the boarding school). There he expiated the confession with all his followers, received the holiest Body of Christ, and completed the sacrifice of the Mass officiated by a priest of the Conventual Minorites (as evidenced by the very ancient wooden tablet of this church), he pledged to live, or die. [...] And he made a vow to God: if he had won the victory against the barbarians, he would have built a church of the Divine Virgin Mother with a monastery for the disciples of the Seraphic. [...] Having won a victory against the barbarians, the triumphant veteran Jaroslav fulfilled his vow to God that he had pronounced before the battle, namely to build a convent and a church dedicated to St. Francis for the Minor Conventual friars, in which he wanted to be buried with all his descendants, as they were."¹¹⁹⁾As the quote above indicates,

¹¹⁸⁾ ZAO-O, Arcibiskupství Olomouc, inv. nr. 2071, sign. Bb89, fol. 114r–128v, Acta Minoritas [sic!] Olomucenses et cessionem eorundem ecclesiae, et Monasterii Patribus Societatis Iesu anno 1569 cum petitione, obtinendi in recompensationem templi, et parochiae ad Sanctum Petrum Olomucii concernentia (1727).

¹¹⁹⁾ „Anno Domini 1241. Quemadmodum Historicus Marcomannus, et ex ipso Reverendo Patre Casparo Knitl [Knittel] e Societatis Iesu in suis concionibus Dominicae Accademicis parte Hiemali fol. 179 de prodigiis sanctissimi sacramenti refert, quasi diluvium Tartarorum universam Marcomanniam inundaverat et ipsa Metropolis Olomucium iam in sanguine submergenda erat. Et ecce! misit Rex Bohemiae Wenceslaus Ottogarus heroem illum Jaroslaum Sternbergicum, qui non ivit, sed advolavit Olomucium; [...] Cum autem arma omnia sine Deo sint inermia properat Iaroslaus cum suis Tribunis ad Templum Sanctissimi Corporis Christi (nunc Convictus) ac ibidem sacra confessione cum omnibus suis expiatur. Sanctissimo Corpore Christi reficitur, et peracto Missae sacrificio per sacerdotem Minorum Conventualium (uti antiquissima huius templi lignea demonstrat tabella) surgit ad moriendum, aut vincendum. [...] Deoque facit votum: se aedem Divae Matri Virgini cum Monasterio pro Seraphicis Alumnis positurum si contra barbariem reportaverit victoriam! [...] Victoria reportata contra barbariem triumphator Iaroslaus redux reddit do-

before engaging in battle, Sternberg and his captains attended Mass and wanted to receive the Holy Communion in the parish church of Corpus Christi. The priest celebrating the liturgy was indeed a Conventual. Having witnessed the first miracle of the exceeding particles, Sternberg vowed to erect a church dedicated to the Virgin Mary and a monastery for the Conventuals. Having obtained the miraculous victory, Sternberg fulfilled his pledge, erected a church, and donated it to the Conventual order, imposing the title of St. Francis.¹²⁰⁾

Circulating at the beginning of the 18th century, when the Conventual role in the controversy was declining, and the new Jesuit church was probably already constructed, this Conventual version represented for the Jesuits a cultural memory challenge rather than a legal issue. It could be assumed that the emergence of alternative interpretations of the myth furthered its spreading through society, as they urged a Jesuit response. In order to create a Jesuit canon of the Sternberg myth, a few years after the *Saeculum quintum*, Schmidl summarised the various Jesuit versions in the *Historiae Societatis Iesu Provinciae Bohemiae*. Given the eminent Jesuit role in Bohemian and Moravian society, particularly in youth education and the spiritual direction of confraternities, the publication of an official Jesuit version of the Sternberg myth rapidly disseminated through the various strata of the society. Schmidl's endeavour, harmonising one hundred years of Jesuit interpretations of the mythical Tatar invasion of Moravia, ultimately failed in the harsh context of the Josephinian reforms and the Jesuit order suppression. When, in the early 19th century, the Sternberg myth started becoming a crucial issue for Czech nationalism, the Jesuits were not anymore its (foremost) custodians.

Conclusion

This article has attempted to describe the whereby and causes for the Jesuit order to alter the late-medieval Sternberg myth, employing it in the realms of theorhetorics, sacred topography and cultural memory. By analysing the origins, development, and dissemination of the Jesuit versions of the myth, it has also attempted to con-

mino votum, quod ante pugnam voverat, videlicet aedificando pro Fratribus Minoribus Conventualibus conventum, et Ecclesiam Sancto Francisco dedicatam, in quo ipse cum tota sua familia seu genealogia tumulare voluit, et tumulati sunt." In bold, the parts quoted verbatim from Knittel *Conciones Academicæ*, p. 179–180. The rest was included in the manuscript MZAB, E58 Premonstráti Nová Říše, inv. nr. 50, cart. 38 f, *Historia Conventus*, fol. 4v–5r and in the printed *Saeculum quintum*, p. 39–40.

¹²⁰⁾ Based on several documents of the Conventual-Jesuit controversy, it could be assumed that the church of the Virgin Mary indicated in these two documents was the parish church of Our Lady on the Předhradí.

tribute to recent historiographical research on this topic. Regarding the origins, this article has stressed the role of Balbín's *Diva Wartensis* as the first Jesuit contribution to the story,¹²¹ furthering the recent research efforts by Tomáš Somer. Through the analysis of several unedited sources, in primis the manuscript *Controversiae Patres Societatis IESU inter, et Patres Conventuales Olomucii* written by Johannes Miller, this article has argued that Balbín's contribution was primarily theorhetorical, aimed to sustain the Olomouc Jesuits in a legal quarrel over the rights of their church against the Conventuals. This rhetorical use of the Sternberg myth continued until the fourth phase of this controversy (1711–1715), with after-effects in Miller's unpublished *Historia provinciae Bohemiae Societatis Iesu*.

On the development, this article has focused on the "Eucharistic" version crafted by Jan Tanner, examining the hypothesis of Kateřina Dolejší and Leoš Mlčák that his contribution was inspired by an early 17th-century version: this antecedent version was influenced by the medieval Spanish Eucharistic miracle of Daroca and its devotional print, brought to Olomouc by a Spanish Jesuit. By comparing the content of the Daroca miracle and its devotional print with the Sternberg myth, this article has argued that Tanner crafted an original version, modelled after the genre of sacred topography and influenced by the *pietas eucharistica*. His contribution provided the Olomouc Corpus Christi chapel with miraculous and epic origins. The authorship of the Daroca devotional print is uncertain, probably connected with the Spanish influence in the Low Countries and France. It was later printed by the Flemish Jacques Granthomme and Thomas de Leu and presumably sold separately. Few elements of the Spanish miracle were included in the Sternberg myth, which could be derived from an iconographic reading of the print. This article also hypothesised that the Daroca devotional print was brought by the Flemish Jesuit Jacobus Hack.

On the dissemination, this article has analysed the influence of Caspar Knittel's anti-Ottoman sermon *Mars Christianus contra Sultanum*, shedding additional light on the Jesuit role in adopting the Sternberg myth in the Bohemian-Moravian, and later Czech cultural memory. Through the analysis of two Conventual sources, modelled after Knittel's sermon, this article has disputed that the Jesuit medial and ritual activities surrounding the Sternberg myth favoured its penetration into cultural memory, making the Jesuit version so popular that even their "rivals" followed it. A crucial role was played by the sacred topographies connecting the myth to the pilgrimage sites of Hostýn and Kotouč, along

¹²¹ Indeed, the Jesuit Julius Solimanus was the first to employ the Sternberg myth as an aedifying example for the young Bohemians in his oration *De Bohemorum ad eloquentiam ingenio*, performed in 1626 in Prague. Raphael UNGAR (ed.), *Bohuslai e S. I. Balbini Bohemia Docta, opus posthumum I*, Prague 1776, p. 130–131.

with the designation of a date for commemorating the event (25th June). Due to the emergence of this alternative Conventual version, Johannes Schmidl attempted to create a Jesuit canonical account of the Sternberg story, defending it from external revisionism, succeeding whereas Johannes Miller had failed. Schmidl's endeavour, albeit soon crushed in the late 18th-century anti-Jesuit atmosphere prevailing in the Czech Lands, furthered the dissemination of the myth throughout different social echelons, ultimately paving the way for its re-emergence at the beginning of the 19th century in the context of the Czech national revival.

Andrea T r e n t a

TEORÉTORIKA, POSVÁTNÁ TOPOGRAFIE A KULTURNÍ PAMĚŤ.

Jezuitské příspěvky k mýtu o Jaroslavu ze Šternberka (1655–1747)

SHRNUTÍ

Jezuitský řád měl zvláštní vztah k minulosti. Historie byla považována za odvětví rétoriky zaměřené především na objevování božích zásahů v lidských osudech. Tato koncepce formovala řádovou pedagogiku, zbožnost, uměleckou produkci, a dokonce zasahovala i do argumentace v rámci právních sporů. Tento narativ se později stal součástí jezuitské kulturní paměti. Jejím výmluvným příkladem i ukázkou celkového jezuitského přístupu k minulosti je proměna legendy o tatarském obléhání Olomouce v roce 1241, která vznikla kolem poloviny 14. století a vyprávěla o hrdinské obraně města vedené Jaroslavem ze Šternberka. Jezuité se začali tomuto mýtu věnovat v roce 1655 a to díky Bohuslavu Balbínovi, který tuto událost pozměnil v zakládaci legendu olomouckého jezuitského kostela. Balbínova adaptace sloužila olomouckým jezuitům jako zásadní důkaz v soudním sporu, který vedli proti františkánům, bývalým majitelům kostela. Kolem roku 1636, kdy jezuité plánovali zřídit v rámci chrámu nové kaple a udělit mu mariánský titul, byli františkány obviněni z hanobení jejich řádu a z porušení několika zákonů. Od roku 1662 až do roku 1715 se stal šternberský mýtus zásadním prvkem jezuitské právní argumentace v této kontroverzi.

V duchu sakrální topografie, kterou užívali například i Habsburkové, spojovali olomoučtí jezuité události moravské historie s posvátnými místy, zejména pak s těmi, která spravovali oni sami: roku 1661 tak spojil Jan Tanner šternberský mýtus o eucharistickém zázraku s olomouckou jezuitskou kaplí Božího Těla. Roku 1663 navíc vtrhla osmanská a tatarská vojska na jihovýchodní Moravu, traumatizovala společnost svým pleněním a brutalitou a vyvolala obranné mechanismy včetně zdůrazňování historických paralel. Bohuslav Balbín a Matěj Tanner poté spojili šternberský mýtus také s poutními místy Hostýn a Kotouč, a zvýšili tím jejich oblibu. Díky neustálému opakování v řádové literatuře i v dalších médiích se jezuitský výklad šternberského mýtu stal v české a moravské společnosti natolik dominantní, že i tradiční rivalové jezuitů, františkáni, nakonec jednu z verzí mýtu okopírovali a následně pozměnili. Zároveň vznikaly stále nové alternativy legendy. Její jezuitskou verzí upravil roku 1747 Johannes Schmidl do kanonické podoby, aby čelil

těmto alternativním interpretacím (jeho předchůdce Johannes Miller v tom neuspěl). Další cirkulaci mýtu poznamenalo měnící se kulturní, politické a duchovní klima českých zemí na konci 18. století. Zrušení jezuitského řádu roku 1773 však neznamenal, že by osobnost Jaroslava ze Šternberka upadla v zapomnění; jeho památka byla udržována při životě a nabývala na síle v kontextu národního obrození. V průběhu 19. století se stala jedním z bodů národnostní identifikace.

II

LITERATURA

Marta VACULÍNOVÁ – Martina ŠÁROVCOVÁ – Alena NACHTMANNOVÁ, Portréty předbělohorských intelektuálů. Portraits of Intellectuals between 1516 and 1620, Praha, Academia 2021, 420 s.

V ediční řadě „Knižní kultura“, kterou od roku 2019 vydává nakladatelství Academia, vyšel již 4. svazek. Je zatím nejobjemnější a věnovaný portrétům intelektuálů působících v předbělohorském období v Čechách a na Moravě. Publikace je rozdělena do tří hlavních částí, které tvoří úvod a tři úvodní studie, katalog portrétů a seznam literatury s rejstříky. V úvodu (s. 7–17) nastínila Marta Vaculínová problematiku knihy, přičemž se pokusila vymezit „intelektuála“ v dané době: jeho základním znakem byla literární aktivita a profese, která vyžadovala alespoň částečné univerzitní vzdělání. Tato kritéria zároveň vedla k vyloučení určitých skupin osob: mezi portrétovanými najdeme jen výjimečně šlechtice (velká většina osob tedy pochází z měšťanského stavu) a jen sporadicky duchovní hodnostáře, byť i řada z nich byla literárně činná a dochovaly se jejich portréty. Na druhé straně výběr počítá i se vzdělanci, kteří k nám přišli ze zahraničí a strávili v našich zemích alespoň část své aktivní kariéry. V úvodu je také vymezena oblast zkoumaných médií, kterými byly dobové tisky, jednolisty a iluminované rukopisy. Podobiznám zachyceným na jiných médiích (obrazy, epitafy, medaile apod.) je věnována pozornost pouze tehdy, když se dochoval portrét osoby v tisku či v rukopisu. Je tedy zřejmé, proč tato práce vychází ve výše zmíněné ediční řadě nakladatelství Academia. Lze si však položit otázku, proč toto zacílení výzkumu portrétů na oblast knižní kultury nebylo nějakým způsobem zohledněno již v názvu publikace. Ta má na rozdíl od všech předcházejících svazků řady i anglický název, jenž ovšem není přesným překladem českého a pochybnosti nad jeho nezbytností umocňuje i poměrně krátké anglické resumé, které má necelé dvě strany a podává jen základní informace o knize.

První studii, „Portrét vzdělance v kontextu rukopisné a tištěné knižní produkce v letech 1526–1620“ (s. 18–53), napsala Martina Šárovcová. V hutném pojednání se opírá o výsledky svého dlouhodobého bádání v oblasti iluminovaných rukopisů, v nichž sleduje malované portréty, a se stejnou erudicí se věnuje i portrétní ikonografii v obrazové tradici tištěné knihy. Zároveň však otevírá širší kontext zkoumaných portrétů: reprezentace vzdělance v tištěném médiu totiž není zpravidla ome-

zena jen na znázornění portrétované osoby, ale zahrnuje rovněž symboly, literární odkazy a texty, které tuto osobu doprovázejí. Pro vzdělance je typické, že je zachycen s knihou v ruce, často se objevuje „profesní symbolika“ (např. u lékaře vyobrazení realisticky ztvárněné rostliny, zpravidla arniky). Zejména tištěné portréty jsou běžně doplňovány monogramy a šiframi. Všem těmto aspektům musí být při analýzách portrétu věnována patřičná pozornost.

Třetí autorka knihy, Alena Nachtmannová, opatřila úvodní část kapitolou „Oděv raně novověkých intelektuálů jako projev reprezentace“ (s. 54–72). Obrací v ní pozornost na dobovou módu, neboť této problematice je při analýzách portrétů vzdělanců v publikaci vyhrazeno zvláštní místo. Nachtmannová sleduje s porozuměním pro raně novověké rozvrstvení společnosti vliv módních trendů, jejichž projevy můžeme zkoumat v různých sociálních skupinách. Pozornost věnuje projevům španělské módy v českých zemích, která prostřednictvím panovnického dvora ovlivňovala šlechtické elity, zatímco v odívání venkovské šlechty a měšťanstva lze sledovat spíše konzervativní postoje. Na řadě portrétů je patrný také vliv uherské módy. Kriticky se autorka staví k možnostem komparace poznatků získaných vizuálním zkoumáním s dobovými písemnými prameny, když konstatuje, že „*pozůstalostní inventáře portrétovaných humanistů se však bohužel nezachovaly*“ (s. 71). Snad jde jen o projev přehnané skepse. Pokud je velká část vyobrazených vzdělanců spjatá s městským stavem, soustavné pátrání po těchto inventářích v městských knihách by v budoucnu mohlo být korunováno alespoň částečným úspěchem.

V poslední kapitole úvodní části Marta Vaculínová rozebírá „Doprovodné texty na portrétech intelektuálů v raném novověku“ (s. 73–92). Identifikuje základní typy těchto textů, jimiž jsou v tištěných knihách zejména básnické verše, věnuje se jejich obsahové analýze a charakterizuje jejich základní obsahové rysy. Specifickým útvarem, který doplňuje portréty, jsou osobní, respektive rodová hesla. Všechny úvodní kapitoly jsou opatřeny praktickým výběrem literatury k tématu.

Jádrem publikace je katalogová část, která obsahuje více než osm desítek individuálních a pět skupinových hesel s popisy portrétů, jež jsou zde průběžně v barevném provedení reprodukovány. U řady hesel je k dispozici více portrétů, otištěných v chronologickém pořadí podle jejich vzniku, což umožňuje vzájemnou komparaci. Hesla mají přehlednou strukturu a každé je uvedeno stručnou charakteristikou osoby a základními životními daty. Dále je zaznamenáno místo dochování portréту a jeho časové zařazení (i dedukované, není-li portrét datován). Následují tři samostatné části hesla, o jejichž zpracování se podělily všechny tři autorky publikace: nejprve je otištěn doprovodný text, pokud se vztahoval k vyobrazené osobě, a to včetně případných monogramů a jiných textových elementů portrétu či s portrétem přímo spojených. Tato část je někdy opatřena vysvětlujícím komentářem M. Vaculínové. Následuje umělecko-historický popis dochovaného portrétu, v němž se nezřídka objevují také informace k dobovému historicko-spoolečenskému kontex-

tu. Tuto část hesel zpracovala M. Šárovcová. Třetí část komentářů tvoří popis oděvu, který nespočívá jenom v identifikaci dobových módních vlivů, ale často i v detailním líčení jeho jednotlivých součástí; připravila jej A. Nachtmannová. Autorka zde měla vůči čtenáři zjevnou výhodu, neboť měla k dispozici digitalizované předlohy ve vysokém rozlišení, což poskytovalo pro její práci větší komfort, než jaký má čtenář u zpravidla zmenšených vyobrazení v knize. U nich nelze bohužel mnohdy některý z popisovaných detailů rozpoznat. Hesla jsou opatřena základní literaturou k portrétu či portrétovanému se striktním omezením na nejnovější práce a na ty, které obsahují bibliografii starších pojednání.

V závěrečné části knihy následují za seznamem literatury rejstříky, které svým členěním odrážejí interdisciplinárně pojatou strukturu publikace a předjímají diferencovaný zájem čtenářů. Po chronologickém seznamu portrétů a seznamu rukopisů (s odkazem na příslušná hesla) jsou vymezeny jednotlivé skupiny osob, které se podílely buď na zhotovení média, nebo na jeho výbavě: v první jsou zachyceni malíři, rytci a řezáči, následuje rejstřík tiskařů a autorů básní. Doprovodné texty zachycují osobní hesla a citáty, dále pak incipity básnických textů. Následuje úplný jmenný rejstřík se zvýrazněním osob, kterým je věnováno jedno z hesel katalogu.

Již z tohoto zběžného popisu je zřejmé, že se čtenáři dostává do rukou mimořádná publikace, která přináší více než reprezentativní vzorek dobových portrétů spojených s knižní kulturou. S tím tedy zcela jistě souzní tvrzení M. Šárovcové ze závěru její úvodní studie: „*Portrétní materiál přináší závažný heuristický příspěvek k poznání typologie a funkce portréту v kontextu rukopisné a tištěné tradice*“ (s. 49). Nicméně při kritickém pohledu mohou vyvstat některé dílčí otázky, a to jak ke struktuře díla, tak i k jeho obsahové stránce.

Řazení hesel je provedeno abecedně, podle jména portrétovaného, a je tedy svým způsobem logické. Přesto se nabízí otázka, zda by chronologické uspořádání podle data vzniku (prvního popisovaného) portréту nepřineslo jistou přidanou hodnotu. Takové řešení by snad mohlo lépe přiblížit například proměny určitých tendencí ve způsobu provádění portrétů v čase a nepochybně by bylo výhodou při sledování souvislostí mezi módními trendy. Výběr obrázků, kterých je v publikaci velké množství, byl proveden velmi pečlivě – zejména v případě portrétů ze starých tisků, kde docházelo v průběhu času ke ztrátám jejich částí. V tomto ohledu se jedná především o ty segmenty knih, které padly za oběť „sběratelům“ různého ražení. Proto bylo nutné za účelem získání reprodukce prozkoumat více exemplářů téhož vydání. Specifická situace je u malovaných portrétů v graduálech. Zde portrétované postavy často tvoří součást složitější kompozice, jsou drobnějšího rázu a zpracování detailů pomocí kombinace barev a jejich odstínů je jemnější než v případě portrétů vytvářených dřevořezem a reprodukováných černobíle v tiscích. V takových případech (s. 169, 196, 225, 293, 313, 327) by bylo vhodnější vedle celostránkové reprodukce z graduálu otisknout také výřez s prezentovanou osobou, a umožnit tak detailnější

náhled (jak to vidíme např. u hesla Václav Lyský na s. 247–248), zejména když u většiny z těchto hesel zbývá pro otisk výřezu dostatek volného místa.

Poněkud zkrátka přišla také erbovní tematika u portrétovaných nobilitovaných osob, pokud vyobrazení erbu tvoří protějšek k portrétu v rámci dvoustrany tisku (heslo David Crinitus z Hlavačova), nebo je umístěno na rubu téhož listu (heslo Jan Černovický z Libé Hory). Podobně se ve Žlutickém graduálu na levé straně apertury (fol. 261v) nachází malovaný erb Jana Škorně z Frymburku, který tvoří protějšek k portrétu jeho osoby a mohl být tedy také otištěn. To, že byly erby nobilitovaných intelektuálů organickou součástí kompozic při jejich vyobrazování, vyplývá z prezentace Martina Cejpa z Peclínovce, Václava Plácela z Elbinku či Šimona Vodňanského a je tedy škoda tuto spojitost potlačovat, když samotné technické řešení by v publikaci nebylo nijak obtížné.

Z obsahového hlediska lze vznést menší či větší výhrady k textům několika hesel, které však poukazují spíše na náročnost badatelského a publikačního záměru než na vážné nedostatky v jeho provedení. Pokud jde o úvodní charakteristiky portrétovaných osob, není u některých vzdělců s humanistickým rozptylem zájmů jednoduché stanovit priority mezi jejich „profesním zařazením“ a pouhými interesy, které však vedly k literární tvorbě v určitém oboru, a popsat je tak, aby měly patřičnou vypovídací hodnotou. Caspar Bruschius, označený jako „historik klášterů“ (s. 130), skutečně sepsal dílo o dějinách německých klášterů, ale existenci měl zajištěnou především jako císařský palatin a notář, byť mu nelze upírat ani označení humanista, uvedené zde ovšem na prvním místě. Zůstaneme-li u tohoto pojmu, je otázkou, lze-li ho přímo spojovat s konkrétní lokalitou, tak jak je to uvedeno u Jana st. Grylla z Gryllova, který je na straně 171 charakterizován jako „*ra-kovnický humanista*“; jako by existovala nějaká specifická lokální forma humanismu. Jan Kepler je označen jako „*evangelický teolog*“ (s. 226), ale přestože v Tübingen skutečně studoval teologii, jeho dílo v tomto oboru je ve srovnání s jeho astronomickými spisy spíše bezvýznamné. O to více by slušela charakteristika „*evangelický teolog a autor náboženských spisů*“ Johannu Mathesiovi (s. 252), který je dnes známý také jako původce první biografie Martina Luthera.

Popis Johanna Pistoria ml. (s. 287), který je představen jako „*trojnásobný konvertita, znalec kabaly, zpovědník Rudolfa II. v letech 1600–1605*“ by mohl vzbudit nejistotu, která z uvedených charakteristik jej opravňuje k zahrnutí mezi intelektuály. Byl to však také literárně činný lékař, historik, katolický teolog a zastával řadu církevních úřadů: před odchodem do Prahy byl proboštem katedrály ve Vratislavi a apoštolským notářem. Se svými třemi portréty je přímo exemplárním příkladem, jak se na jeho vyobrazeních odrážela jeho proměňující se kariéra, což je v popisu reflektováno jen v malé míře. U Matyáše Hoěho z Hoěneggu čteme, že byl „*v letech 1611–1613 na přání saského kurfiřta direktorem evangelických škol a obcí v Čechách*“ (s. 189). Ve skutečnosti se stal v roce 1611 pouze duchovním správcem pražské

luteránské farnosti u „U Salvátora“, ačkoliv byl vzhledem ke své autoritě považován za hlavního představeného nejen pražských luteránů a v představách saského kurfiřta snad i všech stoupenců augsburské konfese v Čechách. Toto zbožné přání, které Hoěho stavělo do role superintendenta českých luteránů, muselo nutně narážet na realitu obnovené nekatolické církevní správy po vydání Majestátu a jeho nutnou podřízenost konzistorií podobojí.

Přjdeme-li k další části ve struktuře hesel, je evidentní, že v mnoha případech nevyžadují stručné doprovodné texty s nekomplikovaným sdělením žádný zvláštní komentář. Někdy však obsahují narážky na životní osudy zobrazovaného nebo na dobový kontext, který by bylo vhodné přiblížit. Na straně 160 u portrétu Jiřího Dikasta z roku 1623, tedy z doby, kdy uvedený již pobýval v exilu, stojí: „*Siehe / ich bin der reinen Lehr | | Ein solch vertriebner Prediger*“. Je zjevné, že nejde jen o pohled do minulosti, v němž je reflektován tíživý osud vyhnance pro víru, ale i o sdělení, které má utvrdit dojem z „konfesní spolehlivosti“ příchozího v prostředí, kde se prosadilo luterské vyznání. Uvedené tvrzení má předcházet pochybnostem o pravověrnosti, které by mohly vyvstat s ohledem na Dikastovo angažmá ve stavovském povstání, během něhož se aktivně podílel na panovnické korunovaci reformovaného Fridricha Falckého. Podobně zůstaly bez komentáře na straně 211 verše k posmrtnému portrétu Jana Jessenia, které reflektují jeho pražskou popravu.

Část hesla, kterou tvoří uměleckohistorický popis dochovaného portrétu, je obsahově nejbohatší. Erudice autorky se odráží ve schopnosti vnímat problematiku v širším kontextu dějin umění, provádí často komparace s portrétní praxí jiných společenských skupin, zejména šlechty, ale neváhá se pustit ani do exkurzů směrem k historicko-spoločenským souvislostem, pokládá-li je za užitečné pro výklad. Určitá zaváhání se objevují jen v některých momentech, kdy se pohled autorky obrací na oblast konfesionality. V úvodní studii se zamýšlí, proč u nás nebyly vydávány podobné sbírky portrétů, jaké připravili například Theodor Beza a Nicolaus Reusner v zahraničí: „*V českých zemích, jejichž panovník byl exponentem katolictví a naprostá většina intelektuálních elit patřila k nekatolické straně, bylo vydání takové portrétní sbírky nemožné*“ (s. 13). Odkaz na konfesní situaci možná jen odvádí pozornost od skutečných příčin. Je mnohem pravděpodobnější, že absence původních tištěných portrétních sbírek je v našem prostředí dána spíše velkou nákladností investice a její nejistou návratností, tedy nedostatečnou velikostí trhu.

V hesle Jakub Kunvaldský autorka přebírá ve starší literatuře hojně tradované mylné označení tohoto duchovního jako bratrského kněze (s. 231, též na s. 11 a 370). Omyl vznikl patrně na základě podobnosti jména s jinými bratrskými duchovními, nebo záměnou jeho patrona Karla staršího ze Žerotína na Starém Jičíně se známějším moravským hejtmanem a podporovatelem jednoty bratrské. Jakub Kunvaldský byl luterán, původem z Kunvaldu (dnes Kunín) u Nového Jičína a jeho patron Karel starší ze Žerotína horlivý podporovatel augsburské konfese. Jde o té-

hož Jakuba Kunvaldského, který je vyobrazen na epitafu Jana Jetřicha ze Žerotína a Barbory z Biberštejna, jenž se dnes nachází na zámku v Opočně.¹⁾ Zde se tedy vůči jeho dvěma portrétům, které byly publikovány tiskem, nabízí výtečný srovnávací materiál, který však zůstal nepovšimnut. Nástupcem Kunvaldského ve Starém Jičíně byl Martin Philadelphus Zámorský, což mohlo být v hesle věnovaném jeho portrétu zmíněno, neboť se zde opět objevuje i jméno téhož patrona Karla staršího ze Žerotína. U skupinového portrétu se Samuelem Martiniem z Dražova z roku 1636 (s. 379–380) se M. Šarovcová zamýšlí nad tím, zda jeho ikonografie, která kombinuje starozákonní a novozákonní prvky, „koresponduje s reformačně koncipovanou ikonografií kněží a kazatelů jako nových svědků a proroků v době očekávaného konce světa“. Tato úvaha jistě není zcestná, ale není vyloučeno, že v tomto případě se více než o obecný vliv reformační teologie jedná o reakci na válku a tísnivé očekávání konce světa pod dojmem z událostí, jakou bylo například dobytí a vyplenění Magdeburku císařskými vojsky v roce 1631, které muselo svou brutalitou vyvolávat u současníků apokalyptické představy.

Část hesla, která se týká popisu oděvu portrétovaných, je ve svém celku nejkompaktnější a vzhledem k poroporcím textů u jednotlivých položek katalogu nejjvýváženější. Přesto se nelze zbavit dojmu, že současně sklouzává k určité monotónnosti. Snad až rušivě působí příliš často opakovaná informace, že portrétovaný je vyobrazen v oděvu, který vyšel z módy; téměř jako by bylo záměrem podat přesvědčivý důkaz o zaostávání českých zemí vůči kulturním centrům Evropy. Elegantním řešením by bylo demonstrovat toto opoždění na konkrétních případech v úvodní studii komparací domácího a zahraničního obrazového materiálu. Samotní portrétování jej bezpochyby nevnímali, či alespoň ne jako handicap, neboť lze předpokládat, že se nechávali vyobrazit v tom nejlepším, co měli k dispozici. Jako neaktuální klišé působí očekávání, že ještě na přelomu 16. a 17. století bude evangelický duchovní oblečen jednoduše a prostě, jak čteme v hesle Martin Philadelphus Zámorský: „*Přestože se jedná o evangelického kazatele, nevykazuje jeho oděv žádné znaky prostoty, či snahy o jednoduhost*“ (s. 286). Portrét Zámorského odráží sociální postavení dobře zajištěného luterského duchovního, který patřil k městské elitě (Zámorský působil od roku 1584 v Opavě). Lehce dvojsmyslná věta vznikla opomenutím příslovce „tak“ v první větě souvětí při popisu oděvu Matyáše Hoého

¹⁾ Za „*představeného obce českobratrské*“ pokládá M. Kunvaldského ještě Matouš JIRÁK, *Otázky kladené žerotínskému epitafu*, Orlické hory a Podorlicko 11, 2001, s. 39–54. Tuto konfesní identifikaci odmítl Ondřej Jakubec v katalogovém hesle věnovaném zmíněnému epitafu (in: Kateřina HORNÍČKOVÁ – Michal ŠRONĚK (edd.), *Umění české reformace (1380–1620)*, Praha 2010, s. 286), který vyloučil, aby se bratrský kněz aktivně účastnil luterské bohoslužby s vysluhováním svátostí. V další studii ovšem potvrdil, že na uvedeném epitafu je skutečně vyobrazen farář téhož jména; TÝŽ, *Renesanční epitafy v českých zemích a jejich „konfesionalita“*, Epigraphica & Sepulcralia 3, 2011, s. 163–193, zde s. 179–180.

z Hoëneggu: „*Evangelický duchovní je sice oblečen, jak se očekává vzhledem k jeho stavu, přesto je jeho oděv velmi luxusní a elegantní*“ (s. 191). I v tomto případě jde o luterského kazatele, ale zde nákladnější oděv vcelku koreluje s jeho postavením u dvora saského kurfiřta. Na skupinovém portrétu se Samuelem Martiniem z Dražova (s. 380) je zobrazeno shromáždění osob, z nichž některé mají klobouk. Autorka z toho dedukuje, že jde o bohoslužbu, která se odehrávala v plenéru, protože v kostele by muži museli klobouk sejmout. Nabízí se však také vysvětlení, že výjev může symbolicky reflektovat nejisté cesty českých utečenců pro víru, kteří tvořili pravděpodobně velkou většinu Martiniova publika v Pirně.

Přestože výběr literatury k heslům je odůvodněně omezen a předchází mu konstatování, že tato položka si v žádném případě nenárokují úplnost, u některých hesel byla zásada uplatňována buď příliš striktně, nebo nebylo při přípravě publikace z časových důvodů již možné přihlídnout k nejnověji vyšlým pojednáním. Bibliografickou část lze doplnit u hesel Matyáš Hoë z Hoëneggu,²⁾ Jakub Kunvaldský,³⁾ Johann Mathesius (kde zcela chybí odkaz na novější literaturu)⁴⁾ a Václav Plácel z Elbinku.⁵⁾

Některé z formálních nedostatků mohly být odstraněny důsledněji korekturami. Při kontrole opsaného hebrejského textu by neuniklo, že zřejmě kvůli technické chybě není psán zprava doleva, ale zleva doprava, a nedává tudíž smysl (s. 108–109). I laikovi musí být při srovnání s obrazovou předlohou nápadné, že chybně je opsán také tetragram (s. 157). Někdy část textu zcela vypadla (s. 106–107). Tento nedostatek zmírňuje skutečnost, že hebrejských pasáží je v publikaci poskrovnu. Drobné nedůslednosti jsou i v přepisu latinských textů. Samohláska „u“ (psaná v předlohách „v“) je v různých heslech (a někdy dokonce i v rámci jednoho, např. na s. 112–113) prepisována nesjednoceně jako „u“ i „v“, podobně i spřežka „ae“, prepisovaná jako „AE“ i „Æ“. V heslu Tadeáš Hájek z Hájku (s. 177) je špatně označen list s natištěným portrétem („fol. ***h.“). Omyl vznikl při čtení číselného údaje folia, kde se v tisku „slily“ litery „ij“; správně by zde tedy mělo být

²⁾ Aneta KANCÍROVÁ, *Kázání jako médium konfesně-politické komunikace v raném novověku. Matyáš Hoë z Hoëneggu (1580–1645) a jeho kazatelská aktivita v předvečer a v průběhu třicetileté války*, Olomouc 2020. Publikace obsahuje nejen souhrnný životopis tohoto významného saského kazatele, ale věnuje se zevrubně i jeho pražskému působení.

³⁾ Josef HRDLÍČKA, *Akrostichy v kancionálech Jakuba Kunvaldského z let 1572 a 1576 jako galerie moravských evangelických elit*, Časopis Matice moravské 139, 2020, s. 27–62.

⁴⁾ Armin KOHNLE – Irene DINGEL (ed.), *Johannes Mathesius (1504–1565). Rezeption und Verbreitung der Wittenberger Reformation durch Predigt und Exegese*, Leipzig 2017. Petr HLAVÁČEK, *Johannes Mathesius. Opomíjený příběh z dějin wittenberské reformace*, Praha 2019.

⁵⁾ Jana VOJTÍŠKOVÁ, *Václav Plácel z Elbinku, významná osobnost renesančního Hradce Králové. Příspěvek k dějinám purkrabství Hradeckého kraje*, Východočeské listy historické 31, 2014, s. 41–63.

„***2a“. Na s. 317 je běloruský humanista František Skorina v textu označen jako „pořadatel Bible“, namísto „překladatel“. Při popisu oděvu kněze Jakuba Kunvaldského (s. 370) autorka konstatuje, že kvůli poškození listu předlohy lze z oděvu kněze vidět jen zlomek, z reprodukce je však zřejmé, že strana předlohy je kompletní (reprodukce byla během přípravy publikace pravděpodobně vyměněna). U Valentina Polona (s. 299) není otištěn obrázek, který je popisován.

Je třeba zdůraznit, že i přes uvedené výtky a nadnesené otázky, které se většinou vztahují jen k dílčím problémům, je publikace M. Vaculínové, M. Šárovové a A. Nachtmannové pozoruhodným výsledkem interdisciplinárního projektu, v jehož středu se prolínají dějiny umění, vzdělanosti, knižní kultury a každodennosti. Shromážděný materiál, jeho interpretace a celkový způsob prezentace je nejen závažným vkladem ke studiu předbělohorského portrétu, ale představuje také určitý jednotící prvek, který poukazuje na vzájemné souvislosti médií (starých tisků a rukopisů), jejichž osudy se po vynálezu knihtisku začaly poněkud rozcházet. Je nepochybné, že publikace, která i svým esteticky mimořádně sličným provedením patří ke skvostům ediční řady „Knižní kultura“, bude mít trvalou hodnotu.

Jiří Just

Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL – Kateřina PRAŽÁKOVÁ, České stavovské povstání: mezi Prahou, Drážďany, Heidelbergem, Londýnem a Mnichovem, Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2022, 220 s.

Spolupráce tří kolegů z Historického ústavu Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích přináší nový pohled na více než čtyři sta let staré události neodmyslitelně spojené s českou státností a historií. Publikace přináší střízlivý a nestranný vhled do středoevropských událostí v katolických i nekatolických mocenských centrech a provází dobou vyostřování nábožensko-politického konfliktu, rodícího se z českého jádra v prvních dekadách 17. století.

V souladu se stanovenými cíli se publikace snaží o přiblížení politické komunikace (jejího obsahu, způsobů a nástrojů) mezi představiteli nekatolických stavů v Českém království s významnými zahraničními rezidencemi různé konfesijní orientace. V tomto výzkumu autoři „kriticky navázali na dosavadní výsledky bádání o mezinárodních souvislostech českého stavovského povstání a provedli výzkum nevydaných pramenů zvláště v německých a anglických archivech, jimž česká historická věda doposud nevěnovala významnější pozornost“.¹⁾

¹⁾ Václav BŮŽEK – Pavel KRÁL – Kateřina PRAŽÁKOVÁ, *České stavovské povstání: mezi Prahou, Drážďany, Heidelbergem, Londýnem a Mnichovem*, Praha 2022, s. 6.

Úvodní kapitoly recenzované publikace jsou rozsáhlým nastíněním náboženské a politické situace ve Svaté říši římské a v habsburské monarchii se zřetelem na konfesijní situaci definovanou v říši především augšpurským mírem a v Českém království Majestátem Rudolfa II.

Další část představuje seznámení s vybranými aktéry středoevropské politiky, s jejich rezidencemi a důmyslnými komunikačními sítěmi. Autoři se nejdříve soustředí na falckou oblast, na sídlo falckého kurfiřta Fridricha V. v Heidelbergu a především na diplomata působícího v jeho službách a místodržitele Horní Falce Kristiána I. Anhaltsko-Bernburského se sídlem v Amberku, na budování informační sítě obsahující propojení mezi Heidelbergem, Londýnem a Amberkem a snažící se o připojení kontaktů z Českého království a ze Slezska. Na pozadí širšího kontextu se místy objevují detailní popisy dokreslující (většinou zákulisní) informace. Jsou jimi například různá jednání, ale také spory mezi zahraničními velvyslanci, diplomaty či agenty, „vizitky“ (stručné představení a nastínění diplomatické činnosti) jednotlivých více či méně důležitých aktérů a nejsou opomenuty ani dobové události, které mnohdy „zamíchaly kartami“. Postupně během líčení konkrétních schůzí a jednání dochází k dalšímu a dalšímu odkrývání stěžejních informačních center, které slibuje i samotný název publikace. Záhy se tak pozornost dostává do drážďanské rezidence saských kurfiřtů Kryštofa II. a Jana Jiřího I., do bavorského Mnichova, sídla vévody Maxmiliána I., i do vzdáleného Londýna, který má v tomto výčtu specifickou pozici. Toto hledisko (poměrně netradičně) rozšířené o anglický dvůr umožňuje jiný pohled na celou situaci, neboť jej na rozdíl od ostatních center (které měly čistě mocenské a osobní ambice) s českými zeměmi pojila rodová příbuznost. I když je kniha dílem tria autorů, lze v tomto bodě zdůraznit výzkum Pavla Krále, který se v poslední době zabývá česko-anglickými vztahy na počátku 17. století a vyzdvihuje velkou (ač nepřímou) roli Jakuba I. Tuto obsáhlou část seznamující čtenáře s raně novověkými komunikačními sítěmi pod taktovkou diplomatů, vyslanců a agentů zakončují cesty posledních měsíců roku 1618, informující zmíněná politická střediska o proběhlé defenestraci v hlavním městě Českého království, přičemž zprávy neoficiální kolující po soukromých komunikačních sítích často předběhly až o několik dní oficiální vyjádření českých nekatolických stavů.

Následná pasáž se zabývá dobou od pražské defenestrace až po bitvu na Bílé hoře a spolu s „klíčovým“ rokem 1619 tvoří stěžejní část této publikace. Text se místy detailněji věnuje nerozhodnému postoji saského kurfiřta, bavorského vévody i anglického krále k českému stavovskému povstání i vleklému informačnímu boji sváděnému o jejich přízeň mezi českými nekatolickými stavy a Ferdinandem II. Zde se do popředí zájmu bádání dostávají dobové tisky včetně ručně psaných novin, tištěných letáků i propagandistických apologií. Zde se uplatnilo badatelské téma Kateřiny Pražákové, která se dlouhodobě zabývá výzkumem již zmíněných dobových informačních zdrojů.

Poslední kapitoly podávají věcné shrnutí popisované problematiky, stručně rekapitulují a připomínají klíčové okamžiky, které se autoři snaží spojovat a dodávat k nim doplňující informace, což umožňuje komplexní pohled na celý okruh rozebíraných problémů i nahlížení na jednotlivé události optikou člověka žijícího na počátku 17. století.

Jak již bylo nastíněno, práce je založena na rozsáhlém pramenném výzkumu, který autorům umožnil rekonstruovat propojení mocenských center, analyzovat jimi užívané komunikační sítě a obsahy jednotlivých sdělení, které v napjaté předbělohorské době plně intrik, klamů a planých slibů sehrály stěžejní roli.

I když jsou rozdílné vztahy jednotlivých mocenských center k českým zemím náležitě popsány a detailně rozebrány, pro správné a ucelené pochopení popisované problematiky je vyžadován přehled o situaci v Evropě na začátku 17. století a dobrá orientace v českých náboženských i politických dějinách. Navíc kniha strídá popisy několika „dějových linií“ a text, který jinak chronologicky sleduje probíhající české stavovské povstání, se tak občasně odchyluje od časové posloupnosti, což může v ojedinělých případech (např. v kombinaci se jmény a působením zahraničních vyslanců a agentů) působit na méně obeznámeného čtenáře poměrně složitě. I tak je ale rozmanitý text českobudějovických historiků přesahující lokální pohled bezpochyby podanéou sondou do komunikačních sítí i dobové propagandy a je zdařilým příkladem, jak reflektovat české události v zrcadle zahraničních pramenů a literatury. Marginálního charakteru je tak drobná korekce vážící se k tématu anglického dvora. V pasáži, která seznamuje čtenáře s osobou Jakuba I. Stuarta a s jeho postojem k stavovské volbě českého krále jsou zmíněny i jeho dědické nároky, které mu měly připadnout jako pravnukevi Marie Tudorovny, sestry Jindřicha VIII. (s. 42). Avšak podle tudorovských a Stuartovských rodokmenů Jakub I. pocházel z větve jiné sestry Jindřicha VIII. Markéty Tudorovny, která byla jeho prababičkou jak z matčiny, tak z otcovy strany.²⁾

²⁾ Potomkem Markéty Tudorovny z jejího prvního manželství s Jakubem IV. Skotským byl syn Jakub V. Skotský. Jeho druhou manželkou byla Marie de Guise, s níž měl dceru Marii Stuartovnu, matku Jakuba I. (IV.) Stuarta. Dalším potomkem Markéty Tudorovny z jejího druhého manželství s Archibaldem Douglasem byla dcera Markéta Douglasová provdaná za Matyáše Stuarta, s nímž měla syna Jindřicha Stuarta, lorda Darnleyo – otce Jakuba I. (IV.) Stuarta. Markétina mladší sestra Marie Tudorovna se díky sňatku s králem Ludvíkem XII. stala francouzskou královnou. Po jeho smrti se provdala za Charlese Brandona, se kterým měla čtyři potomky. Byla babičkou „devítidenní anglické královny“ Jany Greyové. Dále Barry COWARD, *The Stuart Age: England, 1603-1714*. London 2017, s. 127, 129; Melanie CLEGG, *Margaret Tudor: The Life of Henry VIII's Sister*, South Yorkshire 2018 [online verze, cit. 2023-03-01]; Brad HOOPER, *The Sisters of Henry VIII: The Tumultuous Lives of Margaret of Scotland and Mary of France*, (Brief Article). Booklist [online], Chicago 1999, 95(22), 2019 [online verze, cit. 2023-03-01].

Metodologicky zajímavě uchopený text disponující bohatým poznámkovým aparátem i obrazovou přílohou, která dodává tváře zmiňovaným aktérům, je uceleným a nezaújatým zhodnocením činů, okolností a důvodů pro vygradování původně lokálních událostí do jednoho z největších evropských konfliktů. V závěru publikace tak není opomenut ani detailní exkurz do vojenské historie a popis postupu jednotlivých vojsk i jejich taktiky od napadení vedlejších zemí Koruny české až k Bílé hoře.

Za velké plus této publikace, která vyšla jako 71. svazek ediční řady Knižnice Dějin a současnosti, považují spojení tria odborníků na různé tematické oblasti dějin raného novověku pod zřejmým vedením Václava Bůžka, který se dlouhodobě zabývá „jednotčím tématem“ celé publikace – raně novověkou šlechtou, vládou Habsburků, jejich dvorem a reprezentací. Výsledkem spojení výzkumů všech autorů je zdařilé dílo poodkrývající zahraniční vnímání českého stavovského povstání i následnou úlohu středoevropských mocenských center v začínajícím válečném konfliktu.

Anna Syslová

Martin STEINER – Markéta KLOSOVÁ (edd.), *Dílo Jana Amose Komenského – Opera Omnia 19/II*, Praha, Academia 2022, 332 s.

Jedním z největších českých edičních počinů je kritické vydání Komenského latinských spisů. Devatenáctý svazek *Opera Omnia* je vyčleněn pro zásadní dílo pozdního období jeho tvorby – *De rerum humanarum emendatione consultatio catholica* (Obecná porada o nápravě věcí lidských). Druhý díl *Obecné porady* obsahuje první půlku ústřední a nejrozsáhlejší části textu, nazvanou *Pansophia, hoc est Universalis sapientia* (Pansofie, to jest Všeobecná moudrost). Čtenáři, a zejména badatelé, se tak konečně dočkali kompletní kritické edice latinského textu *Pansophie* (kriticky byly dosud vydány pouze *Mundus possibilis* a *Mundus archetypus*),¹⁾ která byla dosud přístupná buď z diplomatické edice Jaromíra Červenky a Vlasty Tatjany Miškovské-Kozákové,²⁾ výběrových antologií nebo českých překladů.³⁾

¹⁾ Vojtěch BALÍK – Věra SCHIFFEROVÁ (edd.), *Jan Amos Komenský. Spisy o první filosofii*, Praha 2017.

²⁾ Jaromír ČERVENKA – Vlasta Tatjana MIŠKOVSKÁ-KOZÁKOVÁ (edd.), *De rerum humanarum emendatione consultatio I*, Praha 1966.

³⁾ Josef MORAVEC, *Vybrané spisy Jana Amose Komenského*, Praha 1966; Jiří BENEŠ – Jana MÁTLOVÁ – Marta BEČKOVÁ – Anna HOLEDOVÁ (edd.), *Komenský, Jan Amos. Obecná porada o nápravě věcí lidských I-III*; Praha 1992; Jan HÁBL – David LOULA, *To nejlepší z Komenského Obecné porady o nápravě věcí lidských*, Vojňův Městec 2019 a další.

O významu pansofické metafyziky pro Komenského svědčí fakt, že se těmito myšlenkami zabýval dlouhodobě, pravděpodobně od druhé poloviny 20. let 17. století, nejpozději od roku 1632, a neopustil je navzdory mnohým životním obtížím až do své smrti. Přesto se mu text nepodařilo dokončit, jeho vydání svěřil svému synu Danielovi a Kristiánu Vladislavu Nigrinovi. Ani ti však nezvládli dílo dokončit a kompletně vydat, a tak po roce 1700 upadlo do zapomnění, ve kterém setrvalo až do druhé světové války.

Komenský v Pansophii systematicky popisuje hierarchické uspořádání univerza v podobě jednotlivých světů (někdy též stupňů/gradů) založených na novoplatonském emanačním schématu. Podle neoplatoniků bytí klesá od Jedna/Dobra (u křesťanů ztotožněného s Bohem) k partikulární mnohosti (materiální svět). Významným stavebním kamenem Komenského pansofického konceptu je křesťanský triadismus. Pansophie samotná je protkaná celou řadou triadických prvků, ať už jde o samotné pokřesťanštěné emanační schéma – *constitutio, destitutio, restitutio*, nebo v rámci tří hlavních vlastností nekonečného Jsoucná – *potentia, sapientia, bonitas*. Konečně i smysl celé pansofie obhajuje Komenský její *necessitas, possibilitas* a *facilitas*. Triadismus se projevuje mimo jiné také v Komenského vyhraněném postoji proti antitrinitářskému konfesím, což ovlivnilo i některé části Pansophie.

Zde recenzovaný svazek souborného Komenského díla s pořadovým číslem 19/II obsahuje dvě předmluvy vysvětlující účel a strukturu textu Pansophie a první tři stupně Komenského pansofického schématu – konkrétně *mundus possibilis* (svět hypotetický), *mundus archetypus* (svět idejí) a *mundus angelicus* (svět bytostí tvořených čistým intelektem, v křesťanském novoplatónském myšlení andělů). První předmluva je starší a byla patrně určena pro skromnější didaktické vydání Pansophie. Komenský v ní zdůrazňuje obecný význam pansofické ideje pro lidstvo. Druhá předmluva je pak věnována představení samotné pansofické metody. Po ní už následuje popis jednotlivých světů či gradů.

První gradus, *mundus possibilis*, má poněkud odlišný charakter než zbylých sedm, obvykle označovaných za reálné či historické (a odkazujících na sedm dní, během kterých Bůh stvořil svět). Jak už samotný název napovídá, jde o svět možného, svět před stvořením, který obsahuje základní ontologický systém, tedy vše, co si mysl dokáže představit, žádat či vykonat. Z hlediska koncepce spisu je důležité, že je v jeho rámci představena metoda, která má být uplatněna i při popisu ostatních světů, byť k jejímu úplnému naplnění v dochovaném textu povětšinou nedošlo.

Následující *mundus archetypus* už patří mezi reálné světy. Jde o soustavu idejí existujících u Boha, odkud byly vtištěny do lidské mysli jako obecné pojmy a kategorie. Tento gradus v podstatě odpovídá platonskému světu idejí. Jde o část podstatně hůře dochovanou, která je na několika místech patrně ovlivněna zásahy pozdějších pořadatelů textu. Poslední část zahrnutou do druhého dílu je *mundus ange-*

licus, která je světem nehmotných, čistě inteligentních bytostí – andělů a svobodného intelektu. I popis tohoto gradu se dochoval velmi torzovitě, pouze v podobě synopsí. I tak je ale znát, že zatímco první dva světy byly převážně filozoficky koncipované, zde se Komenský dostává více k otázkám náboženským. Prohlášení filozofie a teologie však patří k charakteristickým rysům Komenského myšlení a nevyhnul se mu proto ani ve svém „nejfilozofičtějším“ díle. Je to právě *mundus angelicus*, který poskytuje vysvětlení descendenčního charakteru této části soustavy, neboť se zde pojednává o vzpouře andělů, která vedla i k pádu prvních lidí. Smyslem celé Obecné porady je právě snaha napravit úpadek lidstva způsobený prvotním hříchem.

Ve svazku 19/II tak nacházíme descendenční část emanačního schématu Pansophie. V ní je Komenský mnohem více poplatný tradici (pseudo-Dionýsios Areopagita, Eriugena, Cusanus, Campanella). Originálnější je však u Komenského část druhá, ascendenční, popisující světy věnované jednotlivým druhům lidské tvůrčí aktivity – *mundus artificialis*, *mundus moralis* a *mundus spiritualis*. Tím originálně navazuje na optimistickou antropologii renesanční filozofie. Editori toto rozdělení obhajují tvrzením, že první díl Pansophie je věnován světům spjatým s Bohem a jeho aktivitou, zatímco druhý díl má být věnován světům vázaným k člověku. Je však možné tušit, že za rozdělením textu stojí spíše pragmatické důvody. Pokud by se totiž svého zdůvodnění editori chtěli držet opravdu striktně, pak by byl patrně do prvního svazku zahrnut i *mundus materialis*. V každém případě je rozdělení tak rozsáhlého spisu jako Pansophia pochopitelné, byť nepřispívá k přehlednosti již tak dosti komplikované struktury edice Opera Omnia. Největší problém však spočívá v tom, že na zbylou část bude nutné počkat.

Editorská práce není nikdy jednoduchá. Je o to náročnější, jde-li o kritickou edici zásadního díla myslitele, jakým byl Jan Amos Komenský, jehož odkaz má bezpochyby nadnárodní charakter a vzbuzuje zájem i u zahraničních badatelů vzdálených českému myšlenkovému prostoru (jen na okraj připomeňme, že některé pansofické spisy přeložil Koichi Ota do japonštiny). Pansophia navíc představuje vrchol Komenského filozofických, především metafyzických, spekulací, které jsou formovány celou řadou přiznaných i nepřiznaných vlivů a zároveň jsou vzdáleny „učebnicovému“ vývoji filozofie. Komenský není myslitel, jehož můžeme jednoduše zařadit a interpretovat, nepatří mezi racionalisty ani empiriky, jeho myšlení je poplatné zároveň renesanci i reformaci, Platónovi i Aristotelovi, najdeme u něj stopy utopismu i pragmaticky přemýšlejícího politika.

Další, a pro editory patrně zásadnější problém představuje fakt, že Pansophia je text, který se nedočkal finální podoby. Nejen, že se Komenskému nepodařilo připravit text pro tisk, ale i dochovaný rukopis často představuje jen záznam nedokončených úvah. Navíc stav rozpracování jednotlivých částí se od sebe značně liší – první stupně měl podle všeho Komenský dokonce hotové, ale shořely při neblaze

proslulém požáru v Lešně, zatímco pozdější stupně Komenský ještě domýšlel na samotném sklonku svého života. Proto také na mnoha místech najdeme nejednoznačnou terminologii (a to dokonce i u tak zásadních pojmů, jako jsou názvy jednotlivých „světů“), kolize jednotlivých myšlenek apod. Tyto nejasnosti tak editoři musí často řešit spolehnutím se na jiné Komenského pansofické spisy, které vyšly v obdobích, kdy Komenský přestal doufat v možnosti dokončení svého velkého všenápravného díla. Je také těžké určit, které části byly definitivně dokončené Komenským. Za jisté považují editoři jen „základní rozvržení díla, rozvržení a názvy témat“.⁴⁾ Ani dochované části Pansophie však neměly plánovanou formu, sám Komenský uvádí, že dílo mělo mít podobu dialogu mezi filozofem, teologem a politikem. Dialogicky zpracované části jsou tak podstatné i pro konstrukci kritické edice – podle všeho jde totiž o části dokončené samotným Komenským, pozdější pořadatelé jeho díla se do těchto komplikovaných formálních úprav patrně nepouštěli. Formu dialogu Komenský vybral „pro zajištění srozumitelnosti, přístupnosti a přesvědčivosti vykládané látky.“⁵⁾ Ze stejného důvodu nejprve vypracoval základní osnovu celého díla, a proto podle něj bylo nutné pojednat nejprve o smyslu struktury textu a poradí, v jakém se k němu má přistupovat.⁶⁾ Komenský evidentně dbal na didaktický rozměr textu a chtěl své vrcholné metafyzické dílo sepsat v takové podobě, která by byla přístupná širšímu okruhu čtenářů. Koneckonců jde o návod pro nápravu upadlého světa, a ten musel být už z principu alespoň elementárně srozumitelný i mimo úzký okruh učených filozofů. Zajímavá je plánovaná postava politika, která měla rozhodovat o proveditelnosti idejí vytyčených teologem a filozofem. To naznačuje, že si byl Komenský vědom nutnosti překlenout propast mezi teorií a praxí – tím se také Komenský liší od klasických utopických projektů.

V knize nechybí editorský úvod k celé Pansophii, který představuje základní koncepci, okolnosti vzniku a dochování díla a komentáře k jednotlivým stupňům, které jsou dokonce trilingvní (latinské, české a anglické), což v českém prostředí rozhodně není standardní. Naznačuje to ambice editorů připravit opravdu mezinárodní edici Komenského. Samozřejmě nechybí vydatný textově kritický aparát doplněný řadou věcných komentářů – obojí však už jen v latině. V tomto ohledu stojí za úvahu, zda-li by nebylo praktičtější uvádět věcné poznámky v angličtině. Svazek obsahuje také bibliografický soupis, rozpisy užitých zkratk a rejstříky, což patří mezi „povinnou výbavu“ edice. Kniha je navíc doplněna o obrazové přílohy, konkrétně o reprodukce různých částí rukopisu Pansophie, které mimo jiné dokládají její nedokončený charakter – vynechaná místa, prázdné kapitoly nebo jen stručné

⁴⁾ Martin STEINER – Markéta KLOSOVÁ (edd.), *Dílo Jana Amose Komenského - Opera Omnia 19/II*, Praha 2022, s. 26

⁵⁾ Tamtéž, s. 29.

⁶⁾ Tamtéž, s. 27.

poznámky k jejich obsahu apod. Jde rozhodně o více než o pouhý ilustrativní doplněk, protože k rukopisu se nepochybně spousta badatelů nedostane a díky fotokopiím získají lepší představu o tom, v jakém stavu a podobě se Pansophia dochovala – nedokončený charakter celého textu je totiž záhadno mít na paměti při jeho interpretaci.

Všechny výše zmíněné aspekty komplikují nejen práci editorů, ale také četbu a interpretaci samotného díla. Spolu s relativně pozdním objevem rukopisu s pansofickými spisy (připomínám, že rukopis Pansophia, ze kterého vychází edice, byl nalezen roku 1934 a v obecnou známost se dostal až po druhé světové válce) půjde také o jeden z důvodů, proč se Pansophia nedočkala takového ohlasu mezi interprety Komenského díla. Lze však doufat, že i díky této edici se také Pansophii, vrcholnému dílu Komenského, dostane náležitá pozornost.

Jan Červenka

Daniela TINKOVÁ, Bez zpěvu a bez zvonění. Dekriminalizace sebevraždy mezi sekularizací a medikalizací v 17.–19. století, Praha, Argo 2021, 498 s.

Proměny, které přineslo do každodenního života osvícenství, jsou a jistě ještě dlouho budou vděčným námětem odborných pojednání. Týká se to i tématu dějin umírání a smrti. Posuzovaná kniha je významným příspěvkem k této problematice, zpracovává její důležitou (a naší odbornou historiografií dosud spíše opomíjenou) dílčí tematiku. Toto pojednání poskytuje ucelený pohled na vývoj vztahu společnosti a státu k sebevraždám v dlouhém časovém rozpětí – od vrcholného baroka přes osvícenství až do druhé poloviny 19. století. Jedná se zhruba o jedno a tři čtvrtě století, tedy o dobu, během níž prošla evropská společnost obrovským vývojovým skokem v řadě oblastí. Došlo k proměnám jejich struktur, k bouřlivému rozvoji technologií, k zásadním posunům v náboženském myšlení, k vývoji etických hodnot. A i v řadě dalších oblastí proběhly změny, které lze vnímat jako jisté projevy modernizace. Nutně se tedy musel vyvíjet a proměňovat také v právním, náboženském i společenském myšlení přístup k ukončení života vlastní rukou.

Na recenzované knize je poněkud zvláštní skutečnost, že se jedná o dobře utajenou kolektivní práci, o grantový výstup. Daniela Tinková, která je hlavní autorkou, uvádí své spoluautory v úvodu a děkuje jim za spolupráci, ale nakladatelství je vůbec nejmenuje – na titulní straně, ani u jednotlivých kapitol či v tiráži. Důvody, které vedly Argo k této konspiraci, neznám a nerozumím tomu. Spoluautory jsou Tomáš Malý a Tereza Liepoldová. T. Malý zpracoval prameny z Brna a brněnské diecéze a je autorem textů k barokní zbožnosti a k vývoji sekularizace stejně jako exkurzů k lidové zbožnosti a pastorální teologii. T. Liepoldová je autorkou kapitol

věnovaných sebevraždám na Liberecku a Litoměřicku a podílela se na textech k rozvoji soudní medicíny a na teoretické části věnované problematice medikalizace. Oba spoluautoři také významně přispěli k celkové autorské redakci knihy.

Úvodem je třeba konstatovat, že recenzovaná kniha je skutečně promyšleným, badatelsky originálním a celkově zdařilým dílem. D. Tinková, která patří do nevelkého okruhu badatelek a badatelů systematicky zaměřených na problematiku osvícenství (mezi nimiž v současnosti náleží k nejplodnějším a nejzkušenějším), vytvořila se svými spoluautory vícevrstevnaté dílo. Tematika sebevražd a vztahu k nim je hlavním tématem její práce, ale současně je i problematikou, na níž jsou studovány další jevy a procesy, které byly nesporně významné pro vznik základů moderní společnosti. Jde o sekularizaci státu a společnosti, o medikalizaci a profesionalizaci medicíny, ale také o proměny náboženského myšlení a lidské psychiky.

Knihy je členěna do tří chronologicky vymezených oddílů či hlav. První sleduje sebevraždy jako trestný čin v barokní společnosti, která jen pozvolna přechází do raného osvícenství. Autoři zde představují kriminalizaci tohoto činu z hlediska dobového práva a se zřetelem k trestům, jimž byly ostatky sebevrahů podrobovány. Na sondě do jihočeských panství pak představují konkrétní sebevražedné akty, jejich vyšetřování a trestání. Uvedená sonda je zajímavým doplněním teoretických postulatů. Pozornost je věnována i dobovým pohledům na psychické faktory, jež mohly vést k dobrovolné smrti.

Jako historik, jehož odborný zájem leží především v 17. a v první polovině 18. století, mám jen malou připomínku k obecně nastíněné problematice „špatné“ smrti v době baroka (kniha zaměřená na osvícenství označuje tuto dobu v názvu příslušné hlavy jako „předosvícenské období“). Náhlá, neočekávaná smrt nemusela být v katolickém prostředí vždy katastrofou pro spásu dotyčného (s. 49–51), tento pohled založený podle odkazů na Arièsových *Dějínách smrti* nepostihuje veškerou realitu. V náboženské vzdělávací literatuře typu „ars moriendi“ se v raném novověku zabydlel koncept celoživotní přípravy na smrt, tedy jakési „ars vivendi“, při jehož dodržení nemělo náhlé a neočekávané úmrtí představovat z hlediska spásy zásadní problém. Navíc ani popravení zločinci nemuseli být nutně zatraceni, vždy tu byla možnost jejich hlubokého pokání a následné Boží milosti. Ostatně k tomu měli duchovní, připravující odsouzence na jejich smrt na popravišti, své svěřence vést.

Pokud jde o vztah v uvedené době k sebevraždám, je pohled knihy na „předosvícenskou dobu“ precizní a v řadě momentů objevný. Například na základě zmíněného pramenného výzkumu důkladně zpracovává problematiku pohřbů sebevrahů do neposvěcené i posvěcené půdy. Autoři v této hlavě přesvědčivě doložili pro většinu 18. století existující a postupně i narůstající rozpor mezi starými právními normami a běžným životem, v němž byly aplikovány.

Druhý oddíl posuzované práce je věnován vzniku a podobám osvětského názoru na suicidium, a to nejprve při obecnějším pohledu na evropské osvícenství. Text zde přihlíží i ke konfesnímu zakotvení osvětských přístupů v Anglii, Francii a v německých zemích. Podrobně se věnuje otázce vztahu k sebevraždám v osvětském myšlení v habsburské monarchii pozdní tereziánské doby a především během josefinismu. Těžištěm této hlavy je rozvíjející se medicína a racionalizace pohledů na sebevraždy pod jejím zřetelem. Myšlenkové zázemí, které se v osvětských konceptech vyvinulo, pak samozřejmě výrazně poznamenalo přístupy k otázce smrti vlastní rukou v průběhu 19. století.

Těto problematice je věnován třetí oddíl knihy, pojatý jako cesta od dekriminace sebevražd na sklonku 18. století ke konci diskriminace jejich pachatelů. Zde se autoři vrací k právněhistorickým pohledům a současně se opět ponořili do obsáhlého pramenného výzkumu. Sondy do tematiky sebevražd na řadě panství v českých zemích narážely (a to platí i pro předchozí období sledované v první hlavě na případech z doby baroka) na omezené výpovědní schopnosti pramenů. Jednalo se především o úřední záznamy o jednotlivých sebevraždách, které zachycují hlavní události, ale jen zřídka poskytují informace o motivech lidí, kteří si sáhli na život. Autoři dokázali z nashromážděného kaleidoskopu hrůzných lidských osudů vytěžit maximum poznatků o vývoji právního i společenského vztahu k dobrovolnému odchodu ze života vlastní rukou. Zde by možná byla zajímavá komparace dvou jevů, které jsou časově souběžné, mají velmi podobné projevy, ale odlišná myšlenková zázemí. Jedná se – zvláště ve venkovském prostředí – o odpor vůči pohřbívání těl těch, kteří se vymykali momentálnímu společenskému standardu. Vedle odmítání pohřbů sebevrahů do posvěcené půdy hřbitovů, jímž se kniha zabývá, šlo také o oblast náboženskou, kde se v raných tolerančních dobách vyskytoval podobně silný odpor v katolickém prostředí vůči pohřbům těl nekatolíků.

Celkově kniha Daniely Tinkové, vzniklá za přispění Terezy Liepoldové a Tomáše Malého, poskytuje ucelené, velmi zajímavé a nesporně přínosné zpracování vývoje vztahu k fenoménu sebevraždy na prahu moderní společnosti, které nepouští ze zřetele širší kontexty. Vývoj v českých zemích, potažmo v habsburské monarchii sleduje v souvislostech s vývojem v západoevropském prostředí. Zdařile kombinuje obecné a shrnující pohledy s pramennými sondami. Přístup k tématu je výrazně mezioborový, vnímání sebevraždy autoři hodnotí v náboženských, morálních, medicínských i právních kontextech, využívají teologické, historicko-antropologické, sociální i psychologizující zorné úhly. Toto široké spektrum přístupů umožnilo představit téma sebevraždy jako společenského problému v dlouhém časovém období velmi plasticky a také dobře postihnout vývoj vztahu k tomuto závažnému fenoménu lidských dějin.

Jiří Mikulec

OBSAH

I. STUDIE

Petr V o r e l

Obnovení funkce podkomořího králové na počátku raného novověku. Revize příjmů královny Anny Jagellonské z českých královských věnných měst roku 1538

A Renewal of the Queen's Vice-Chamberlain Office at the Beginning of the Early Modern Age. A Revision of Incomes Received by Queen Anne of Bohemia and Hungary from Bohemian Royal Dowry Towns in 1538 141-167

Pavel B a n ě o u c h

Pěstovat nadání. Reflexe smyslu vzdělání ve spisu *Coltura degl'Ingegni* Antonia Possevina

Talent Fostering. A Reflection on the Meaning of Education in Antonio Possevino's Treatise Coltura degli'Ingegni 169-196

Andrea T r e n t a

Theorhetic, Sacred Topography, and Cultural Memory. The Jesuit contributions to the myth of Jaroslav of Sternberg (1655-1747)

Teorétorika, posvátná topografie a kulturní paměť. Jezuitské příspěvky k mýtu o Jaroslavu ze Šternberka (1655-1747) 197-227

II. LITERATURA

Marta V A C U L Í N O V Á - Martina Š Á R O V C O V Á - Alena

NACHTMANNOVÁ, Portréty předbělohorských intelektuálů. Portraits of Intellectuals between 1516 and 1620, Praha 2021

Jiří J u s t 231-238

Václav BŮŽEK - Pavel KRÁL - Kateřina PRAŽÁKOVÁ, České stavovské povstání: mezi Prahou, Drážďany, Heidelbergem, Londýnem a Mnichovem, Praha 2022	
Anna Syslová	238-241
Martin STEINER - Markéta KLOSOVÁ (edd.), Dilo Jana Amose Komenského - Opera Omnia 19/II, Praha 2022	
Jan Červenka	241-245
Daniela TINKOVÁ, Bez zpěvu a bez zvonění. Dekriminalizace sebevraždy mezi sekularizací a medikalizací v 17.-19. století, Praha 2021	
Jiří Mikulec	245-247

SEZNAM AUTORŮ:

Mgr. Pavel Bandouch, Filozofická fakulta Univerzity Karlovy,
nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha

Mgr. Andrea Trenta, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci,
Na Hradě 5, 771 80 Olomouc

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc., Fakulta filozofická Univerzity Pardubice,
Studentská 95, 532 10 Pardubice

Kontakt na redakci:

Folia Historica Bohemica, Historický ústav AV ČR, v. v. i., Prosecká 76, 190 00 Praha 9,
e-mail: fhb@email.cz

Folia Historica Bohemica / Vedoucí redaktor Jiří Mikulec. Výkonný redaktor Jiří Hrbek. Technický redaktor Petr Čížek. Praha: Historický ústav, 2022 - 116 s. [137-252]. (Folia Historica Bohemica, ISSN 0231-7494 (Print) ISSN 2788-3205 (On-line); sv. 37/2)

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in Central European Journal of Social Sciences and Humanities.

ISSN 0231-7494

9 770231 749009